

A tartalomból:

Dr. Fodor Lajos: Semitizmus és antiszemitizmus — Bálint Rezső: A 75 éves Magyar-Mannheimer Gusztáv — Somlyó Zoltán: Barmicvo ... (vers) — Peterdi Andor: Jókai Mór a zsidókról és egy mai história — Barsi-Freund Minna (Tel-Aviv): Legenda — Dr. Kohlbach Bertalan: Egy Tóra-vért 1794-ből a Magyar Nemzeti Múzeumban — Ambrus Balázs: Fénykép (vers) — Prerau Mirjam: Petőfi és nagyanyám — Weisz Béla: Óbudai zsidó múzeum — Z. F. Finkelstein: Herzl utolsó tavasza — Dr. Patai József: Válasz Sándor Pálnak — Beregi Ármin: Zsidó kiállítások — Veridicus: Irodalom és történet. — Dr. Fürst Ilona: Dóczi Lajos báró zsidósága eddig ismeretlen leveleiben — Tisbi Illés: Malcsi menyasszony lett — Dr. S. Miller: Rabbi Grünwald — Dr. Heller Bernát: Lag-Baómer zsidó és zsidóellenes költői leírásban. — Új könyvek — Tollhegyről — Zsidó humor — Krónika és szemle — Közgazdaság — Harminchét illusztráció és két műmelléklet

LUCIA ÉS JOVÓ

ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI ÉS KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 34

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó elején

Telefonszám:
199-55

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kc, Jugoszláviában 350 Dinár,
Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Sternberg

Hang-
erősítő
berendezések

kiállításokra,
vendéglőkbe,
sportpályákra stb.

királyi udvari

hangszergyár
VII. ker., Rákóczi út 60
(Saját palota)

Az ország legnagyobb
hangszeripari vállalata,
Európa legszebb rádióterme.

GRAMOFÓN

Electro Hungaria . . . . P 65.-
Eredeti angol
hordozható, melyben
10 lemez vihető . . . . P 80.-

Nagy, 25 cm-es, duplaoldalas
lemez 68 fillér-től

STANDARD, TELEFONGYAR, ORION, PHILIPS,
AMERIKAI R. C. A. VICTOR hivatalos árusítása

RÁDIÓ külföldvevő
3-lámpás (2+1) P 72.-

Ami a szülőket legjobban érdekli

**Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát**

LITZMANN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

Olcsón és jól vásárolhatunk

KLEIN ANTAL

UJ ÁRUHÁZÁBAN

KIRÁLY UCCA 49.

Csányi u. sarok. Szemben a Nagymező uccával

EZÜST

DISZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRIÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR VII., KAZINCZY-UTCA 10

TELEFON: J. 435-28

F Ü R T H

lakástakarító- és léregirtó vállalat

Budapest, V., Csáky ucca 7 II. emelet

Telefon 24-4-55

Lelkiismeretes munka * Prima referenciák

Magyar-Mannheimer Gusztáv: Idyll

Magyar-Mannheimer Gusztáv: Scherzo

A Mult és Jövő 1934 áprilisi műmelléklete

Magyar-Mannheimer Gusztáv : Nyár

Magyar-Mannheimer Gusztáv : Tél

MULTÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XXIV. ÉVFOLYAM, 1934. ÁPRILIS

EGY ÉV MÉRLEGE ÉS TANULSÁGAI

A németországi zsidó sajtó nemrég, a hitleri uralom első évfordulója alkalmából „mérleget“ közölt ennek az esztendőnek eredményeiről. Szinte bankszerű „kimutatások“ voltak, minden ágra kiterjedő reális adatokkal, számokkal. Német precizitással felállított „nyereség- és veszteségszámlá“-val. És persze német alaposággal hozzáfűzött „indokolásokkal“.

Mindenesetre örvendetes javulásnak mondható, hogy a német zsidóság már benn „a falak között“ ilyen nyíltan adhat számat helyzetéről. A pontos könyvelés maga is félig sikernek számít a gazdasági életben. De úgylátszik, a szellemi életben is. A hatalom legfőbb képviselői Németországban talán éppen a zsidó szellemi javak újabb számontartása és nyilvános mérlegfeltárása folytán jutottak el ahhoz az újabban már így hangoztatott elvhez, hogy a zsidó csak *más*, de *nem inferioris* faj. Így mondotta ezt már legutóbb Göring is. És legújabban a berlini egyetem rektora szerint: „*die Juden sind andersrassig, aber nicht schlechtrassig.*“

Mi történt egy év óta?

A német zsidóság annyira el volt merülve az aszimiláció vizeiben, hogy a zsidó értékeket számon sem tartotta, sőt egy kis öntudatos csoport kivételével igyekezett kerülni mindent, ami zsidó és lehetőleg titkolni, hogy valami köze volna hozzá. Egy évvel ezelőtt a németországi zsidó „rendezvények“ a legnagyobb nehézségekkel küzdöttek, a zsidó intézmények válságban tengődtek, a zsidó sajtó a közöny jégtáblái között inogva, alig tudta magát felszínen tartani. Ma ezrével és tízezérekkel tolonganak minden zsidó előadásra. A „Kulturbund“ estjeire hetekkel előbb kell jegyet biztosítani. A zsinagógák zsúfoltak és több „Schichtben“ kell istentiszteletet rendezni. Minden szónok, előadó, művész, aki a zsidó lélekből szólaltat meg valamit, a legszélesebb rétegű érdeklődésre talál. Minden könyv, amely a zsidóság problémáival foglalkozik, egymásután éri el az újabb megújabb kiadásokat. A zsidó sajtóorgánumok megerősödve, terjedelemben, tartalomban megduzzadva teljesíthetik védő és felvilágosító hivatásukat. A berlini hitközség hivatalos lapja, a „Gemeindeblatt“, amely egy évvel ezelőtt havonta egyszer jelent meg, átalakult nagy hetilappá. A cionista „Jüdische Rund-

schau“, amelybe azelőtt zsidó cég restelt hirdetést feladni, napilapszerű, hatalmas orgánum lett. Az Isr. Familienblatt megállapítja, hogy példátlan megnövekedését annak köszönheti, hogy a német zsidóság ma a zsidó ujságot nemcsak úgy „mellékesen“ olvassa, hanem mint legégetőbb egzisztenciális kérdéseinek ismertetőjét, mint újonnan felfedezett szellemi értékei lelkiszükségnek érzett forrását.

A legnagyobb átalakuláson pedig az ifjúság ment át, amely azelőtt hetykén lenézte, most pedig egyenesen követeli a zsidó tudást, héber műveltséget és szinte számonkéri a szülőktől a mulasztást, hogy távoltartották tőle azt, ami tartalmat és tartást, gerincet és öntudatot adhat neki. Még a reform-zsinagógában is a barmicva-fiúk, akik azelőtt a héber áldást csak német átírásból mondhatták el, ma azt ambiciónálják, hogy fejezetüket *maguk* olvassák fel a Tóra pontosatlan szövegéből. A zsidó iskolák száma megsokszorozódott. És nem „menedékhely“ a zsidó iskola, hanem „otthon“-a az új ifjúságnak, amely a megsokasodott *sportklubokban* is zsidó nevelést keres.

Óriási lendületet vett a zsidó *szociális* munka is, melynek impozáns számadatait nem közölhetjük itt. A „mérleg“-nek ez a része is valóban meghatározó és lélekemelő. Amellett nem csak a magáraulaltság nyilatkozik meg ebben a grandiózus tevékenységben. Mert hiszen a tél folyamán már a német zsidóság résztvett és részt kapott a hivatalos hitleri szükségakcióból is, ami mindenesetre a feszültség enyhülését jelenti.

Igy fest a mérleg. Szomorú volna azonban, ha a levegő tavaszi enyhülésével a német zsidóság fellendült életének intenzitása csökkenne. Mert ez azt jelentené, hogy a „nácik“ diktálják a tempót a zsidóság belső életének is. Holott az enyhülést is, kétségtelen, nagyrészt a német zsidóság méltóságteljes viselkedése és belső értékeinek ápolása és feltárása idézte elő. Szomorú volna, ha újból kezdődne a szemetszűrő aszimilációs tülekedés és tolakodás, amely ismét erősebb antiszemita hullámot vetne fel. És újból kezdődne a régi cirkuszi játék és a cirkulus vitiózus, a körforgás, amelynek soha sincs vége.

A német zsidóság bizonyára levonja a tanulságot a multból. És levonja az egész világ zsidósága is.
(P. J.)

DR FODOR LAJOS: SEMITIZMUS ÉS ANTISZEMITIZMUS

A PRO PALESZTINA SZÖVETSÉGBEN TARTOTT ELŐADÁS.

Az antiszemitizmus és a zsidóság kérdése a legnehezebb problémák egyike. Több mint 2000 éve foglalkozik az egész világ ezzel a rejtélyes kérdéssel és máig sem találtak kielégítő megoldást rá. Érthetetlenül állnak ma is a zsidósággal kapcsolatban felmerült kérdésekkel és a meg-megismétlődően lejátszódó elszomorító eseményekkel szemben.

De mi a gondolkodók népe vagyunk és így joggal várható tőlünk, hogy legalább mi magunkra nézve tisztázzuk, hogy hol vannak a mai történéseknek ősrugói és reánk ható szükségszerű következményei.

Gyűlölnek bennünket mint egyedet, mint népet, mint fajt, mint vallást, mint egy bizonyos kultúra hordozóit és mint egy gazdasági és kulturális pozíciónak a képviselőit. Egyszóval az élet minden vonatkozásában gyűlölettel, ellenségeskedéssel és gyakran megvetéssel és megalázással találjuk magunkat szemben.

És ha az évezredek óta tartó ellenséges magatartás állandóságának okait kutatjuk, azt találjuk, hogy a gazdasági és faji és különféle alkalmi és helyi okok mellérendelt jelentőségűek. A leghatalmasabb mozgató erőteremtő gyanánt a kulturális különbség jelentkezik, sőt azt mondhatnánk, hogy ez minden időben állandó és változatlan.

A kulturális különbség mellett a zsidó népnek a valósága és ezen népi valóságban időnként jelentkező bomlási folyamat és ezzel kapcsolatosan előálló kóros és káros szellemi termékek majdnem ugyanilyen permanens tényezői az antiszemitizmus állandóságának.

I. A mindennapi élethől tudjuk, hogy a gondolkozásbeli különbség mindig ellentéteket szül az egyes emberek között és kiváltképpen nagy mértékben, ha ez a gondolkozásbeli különbség népek és társadalmi osztályok között jelentkezik. Ha azután ehhez a faji és gazdasági okok is járulnak és ha a kulturális különbséget a gazdaságilag és társadalmilag gyengébb képviseli, úgy még nagyobb a szakadék, még inkább érvényesül az erősnek a nála gyengébbel szemben való erőszakos zsarnoki természete, gyűlölete, kihasználása. Különösen nagy ez az ellentét, ha a gondolkozásbeli különbség olyan általános, úgyszólván a nép minden egyes tagjára kiterjedő, mint ezt már a bibliai zsidóknál láttuk, ahol nemcsak a nép reprezentatív rétegei, tehát kevesek képviselnek egy különálló világnézetet, maga a nagy tömeg ellenben alig él más szellemi életet, mint a többi népnek a tömege, — hanem maga az egész nép aktív tényezője a szellemi életnek, ahol úgy jelenik meg a tudományos erkölcsi és bölcséleti felfogás, mint népi termék, mint más népeknél a népdal, tehát névtelenül, nem is lényeges a szerző, a kigondoló, nem is ismerjük sok esetben és ha ismerjük, akkor sem fontos az ő személye, nem is beszélnek róla, hanem legfeljebb csak a könyvéről, szellemi termékéről.

Innen érthető meg, hogy miért nyilatkozott meg már a bibliai időkben is akkora ellenszenv a zsidókkal szemben.

A szellem mégis csak rokonságot és azonosságot jelentett az ókori népeknél az illető nép istenségével. A hitbeli meggyőződésben az egész világnézet nyilatkozott meg és amint küzdöttek az Istenség ellen és gyűlöltek az idegen népek isteneit, — mert hiszen, ha történetesen vereséget szenvedtek, akkor ez saját istenségüknek veresége és az ellenséges nép isteneinek győzelme volt vele szemben — éppen úgy gyűlöltek az ellenséges népnek a szellemét, a tudományát, bölcséletét, egyszóval egész világnézetét, kultúráját.

Adva volt tehát a kulturális antiszemitizmusnak a lélektani alapja, sőt azt mondhatnók, hogy csakis ez, mert

azokban az időkben meglehetősen azonos gazdasági tényezők uralkodtak az egyes népeknél és a gazdasági expanzió szüksége nem is volt annyira aktuális. Így magyarázható, hogy ezzel az ellenszenvvel találkozunk már az ókorban is minden népnél, amellyel bárhol érintkezésbe kerültünk. Így alakult ki a görög és később a római antiszemitizmus, akiknél már gazdasági és politikai okok is hatalmasan közreműködtek.

Egészen bizonyos, hogy egyetlen keleti állammal sem volt annyi baja a római impériumnak, mint éppen a zsidó állammal, mely történetesen politikai terjeszkedésének is útjában állott.

A zsidók tehát egyrészt politikai ellenfeleknek számítottak, másrészt és főképpen olyan fanatikus világnézetet vallottak, melynek elvei homlokegyenest ellenkeztek a római felfogással és az akkor uralkodó társadalmi rend léteérdekeivel.

Ezért már a római császárság idejében hallatlan gyűlölet fejlődött ki a zsidókkal szemben és ez annál nagyobb volt, mert a római birodalom különböző részeiben letelepedett zsidók meglehetősen vagyonra és gazdasági befolyásra is tettek szert. Az időnként megismétlődő zsidó lázadások és szabadságharcok pedig csak fokozták ezt a gyűlöletet.

Mint említettem, az ellenszenv legnagyobb forrása az Istenség és az ezzel kapcsolatos etikai felfogás és világnézet különbsége volt, mert míg minden más népnek vallásában és etikájában hasonló és rokonvonások voltak, mondhatnók egyrendszerűek voltak, addig a zsidó Istenség fogalma ezektől teljesen elütött, az ő láthatatlanságával, az ő egységességével, mellyel sohasem tudtak megbarátkozni, de amely állandó és fölényes szellemi nyomás alatt tartotta az akkori kultúrvilágot. És amikor a zsidó etikai elvek megtartották hódító útjukat és azoknak hivatalos elismerése elől többé nem lehetett kitérni, ezeknek az elveknek azt a vallási megnyilatkozását, tehát azt a tételezését fogadták el, amely közelebb állott az ő régi megszokott vallási rendszerükhöz... Az égből leszállt és emberré vált Isten nem volt annyira idegen, másrészt ennek az egyébként átütőerejű, új és csakis az akkori zsidó extatikus életből megérthető vallási rendszernek az elfogadása annál könnyebb volt, mert a gyűlölt zsidókkal szemben nem jelentkeztett szellemi behódolás formájában, nem jelentette az ellenszenv feladásának szükségességét, hiszen ez a vallásrendszer hatalmas ellentétet jelentett a zsidókkal, a zsidó népi valósággal szemben és egyben felmentést a zsidó törvények alól és a régi pogány törvények megtartásának lehetőségét.

Egyik oldalon állott tehát a zsidó etika és az ezt tételező és szociális igazságot kifejező, minél több embernek mennél nagyobb boldogságot biztosítani kívánó törvények nagy száma és végtelen tisztelete, a másik oldalon ugyanez az etika, a régi pogánykorbéli törvényekkel, vagy legalább is e pogány törvényeknek tett koncessziókkal és mitológiai elemekkel, mint kardinális világnézeti és kulturális különbség.

A zsidó népnek és a zsidó törvényeknek a létezése és különösen e törvényeknek a tisztelete örökös protestálást jelentett a belőle kiszakadt kereszténységgel és e kereszténység által támogatott világi hatalmaknak az ótestamenti igazságokat megcsúfoló barbár törvényeivel és jogrendszerével szemben.

Ez állandó feszültséget szült annál is inkább, mert amíg a zsidók a maguk összességében állandóan az egész

tant ápolták, addig a keresztények tisztán csak az új testamentumra építettek és ennek az ótestamentumból inkorporált ethikai elveit sohasem vitték át a népek nagy tömegeinek vérébe, mert a gyakorlatban az ótestamentumot még csak nem is említették, olyannyira, hogy az egyes korokban feledésbe is ment, fogalmuk sem volt arról, hogy a tan zsidó tan, hogy az ethika zsidó ethika. Ezzel szemben belevitték a népek tudatába, hogy az új testamentum az ótestamentum ellentétéként keletkezett, hogy az üdvösség csak Jézusnál kezdődik és más nem is üdvözülhet, csak aki Jézusban hisz, mert Jézus az alfa és omega, via veritas et vita. Minden tehát, ami őt megelőzte értéktelen és így a nép is, amely nem őreá, hanem az őt megelőző tanra támaszkodik, értéktelen, elvetendő és gyűlöletes. Ez a gyűlölet annál indokoltabb, mert a zsidók Isten-gyilkosok, vakok, kárhóztok.

Az évszázadokon át amúgy is begyökeresedett gyűlöletnek ezzel hatalmas tengerét zúdították reánk és ez a gyűlölet annál is inkább tombolhatott, mert hiszen mi védtelen kisebbség voltunk és a történelem passzív alanyaivá lettünk.

Valóságos irtóhadjáratot indítottak és viseltek velünk szemben évszázadokon át. Mindannak ellenkezőjét tették, amit a biblia szelleme parancsol. Az egyház szelleme még pogány volt ezekben az időkben és harcolt a szeretet szelleme ellen, mert a kereszténység hatalmi kérdés lett, a hatalom pedig vérrel és vassal dolgozott és évszázadokon át minden gonoszság és erőszak a zsidókon tombolta ki magát.

Az antiszemitizmusnak tehát állandó pozitív tényezője az a világnézeti különbség, amely a zsidóság egészen speciális fejlődésével és történetével adva volt, amelyről akár erénynek, akár hibának tekintjük, nem tehetett, mert ez lelkének sajátos és természetes emanációja. Ennek a világnézeti különbségnek a feszítőereje még mindig tart és még mindig eleven.

Örökös harc e világnézet és az ezt képviselő nép ellen és mégis örökös behódolás az örök eszmevilággal szemben. Ez pedig a próféták eszmevilága, amelynek dinamikai ereje betöltötte a zsidók egész vallási életét, ez volt a zsidó élni-akarásnak a hajtóereje, ez a szellem teljesedett be törvényeikben s éppen ezért ezek a törvények jelentették Izrael részére az élet megszentelésének útját. Ez pedig nagy distanciát jelentett a zsidók és más népek között, melyet sohasem bírtak elviselni.

II. Az antiszemitizmusnak másik hatalmas és állandó jellegű tényezője magának a zsidó népnek, mint ilyennek a létezése, majd pedig e nép időnkénti bomlási folyamata. Ez a bomlási folyamat mindannyiszor beállott, valahányszor a nép szellemi birtokállományában csökkenés, vagy szünetelés lépett fel.

Amint folyik az örökös harc a világnézet ellen, úgy folyik a harc a zsidó nép ellen is. Ez az örökös hatalmas harc pusztító munkát eredményezett úgy az eszmevilágban, mint magában a népben is. És amikor a népet frontja megingott, a külső ellenségnek szövetségese lett maga a zsidó nép és azóta dúl a harc extra muros et intra muros.

A népek következetesen törekedtek a megsemmisítésünkre, az a római impériumtól napjainkig átörökített állampolitikai elv lett, de, sajnos, nem kevésbé pusztító a kerítésen belül dúló harc, a zsidó nép fennmaradása ellen. Sőt azt mondhatnók, hogy egyetlen egy nép sem lett annyira hűtlen önmagához, mint a zsidó és ennek a hűtlenségnek a legnagyobb mértékét az utolsó két-három emberöltőben tanúsították és minden szenvedés, mely ezekben az időkben a zsidóságot érte és minden ferde helyzet, amelybe belekerült, nagyrészt ennek a hűtlenségnek, ennek a bomlási folyamatnak tudható be.

Pedig a zsidó nép mindenkor létező valóság volt, amelyet csak az államélet hiánya homályosított el, holott államélet és népélet még történelmileg sem voltak mindig junktim fogalmak és különösen nem népünk történetében.

Megszűnt a zsidó államélet, de a zsidó alkotó géniusz hatalmas zsidó kultúra és ethika ápolását és szigorú betartását tette meg a népélet fundamentumának.

Feuchtwänger: Der Juedische Krieg című regényében drámai elevenséggel rajzolja meg azt a jelenetet, amikor Jochanan ben Zakkai, mintegy isteni sugallattól megszállva, prófétai hittel és meggyőződéssel építi fel a pusztuló állam és templom helyébe Izrael még hatalmasabb erősségét, a törvényt és az iskolát.

„A birodalom elveszett, de nem a birodalom tart össze bennünket, birodalmakat mások is alapítottak és el is pusztítottak. Jönnek új birodalmak, ezek is el fognak pusztulni. Nem a birodalom a legfontosabb, nem az állam létesíti a közösséget, hanem a törvény. A törvény és tanulás hatalmasabb összetartó erő az államnál. A törvény pedig mindaddig él, amíg annak szava hangzik Izrael ajkáról. Amíg Jákob hangja hallatszik, addig Ézsau keze erőtlen. Feladjuk a templomot és a látható Istenház helyébe felépítjük a láthatatlan Isten mindent betöltő szellemét, amelyet gránitfal helyett a szó, az igehirdetés falával veszünk körül és amíg a törvényt és ígét hirdetjük és azokhoz hűségesek leszünk, nem lehet bennünket megsemmisíteni. A hatalom mindig bizalmatlan lesz a szellemmel szemben, de a szellem rugalmas, sohasem lehet annyira körülzárva, hogy ki ne szívárogyjon.”

Jochanan ben Zakkainak Josephus Flaviussal folytatott beszédében évezredekre szóló program foglaltatik. Micsoda dicsőség, amikor a törvénynek még állami keretekben sem volt meg a tisztelete, széttaposott államból kimenteni annak lelkét, a törvényt és magával vinni hosszú-hosszú vándorútra!

(Befejezés következik.)

Magyar-Mannheimer Gusztáv: Tanulmányfej

BÁLINT REZSŐ: A 75 ÉVES MAGYAR-MANNHEIMER GUSZTÁV

Magyar-Mannheimer Gusztáv:
Tanulmány

világ jelentkezik. A keretes, a festékes, a kereskedő. Egy meghívás, egy sürgetés. És ő palettával kezében függén szalad állványtól telefonig, minden pillanatot kihasználva fest, telefonál — beszélget szinte egyidejűleg.

Úgy fest, mintha apró gyöngysort füzne. Szinte úgy érzem, ujja hegyén remegteti értéküket, súlyukat, amint vásznára rakja őket. A kémikus megfontoltsága és a bűvész boszorkányos biztonsága uralkodik modulatain. Valami nagyon *előrelátott* biztonság az, ami vásznán pillanatonként kialakul.

*

Mint a jó kertész, aki ismeri talaja tulajdonságait: sosem ment idegen magokért. Kertjének gyümölcse nem duzzadt nagyobbra, virágainak színe nem tüzelt pirosabbra, mint amit a földjébe vetett csirától előre várt.

Ilyen jó kertészek lehettek azok a nagy elődök, akiktől a talaj művelését megtanulta. Csak a beszéd és értelemgyakorlat alapjait. Aztán nemcsak beszélt, de valósággal ékesszólóvá vált ezzel a gyakorlattal. Nemcsak jelezte tehetsége sajátosságait, de teljes súlylyal, legtöbbször bőkezű zsúfoltsággal csillogtatta értékeit. Igen, a régi, nagy iskolák értékei ütöttek át vásznain, *de sosem egy mester tanítása alapján*. A festői kultúra nála csak a nagy tradíciók alapos ismeretét, értékelését jelentették. Az, ami képeiben klasszikus nagyvonalúságot, örök értéket jelent: ennek a magasrendűségnek mannheimeri kifejezésével érte el.

*

A nyolcvanas években, amikor a müncheni Piloty-iskola a francia Bastien—Lepage-féle természetután-

Ködös téli délelőtt, nagy műterem-ablaka előtt állok. Selyem-fehér haja versenyt világít a hó fehérségével...

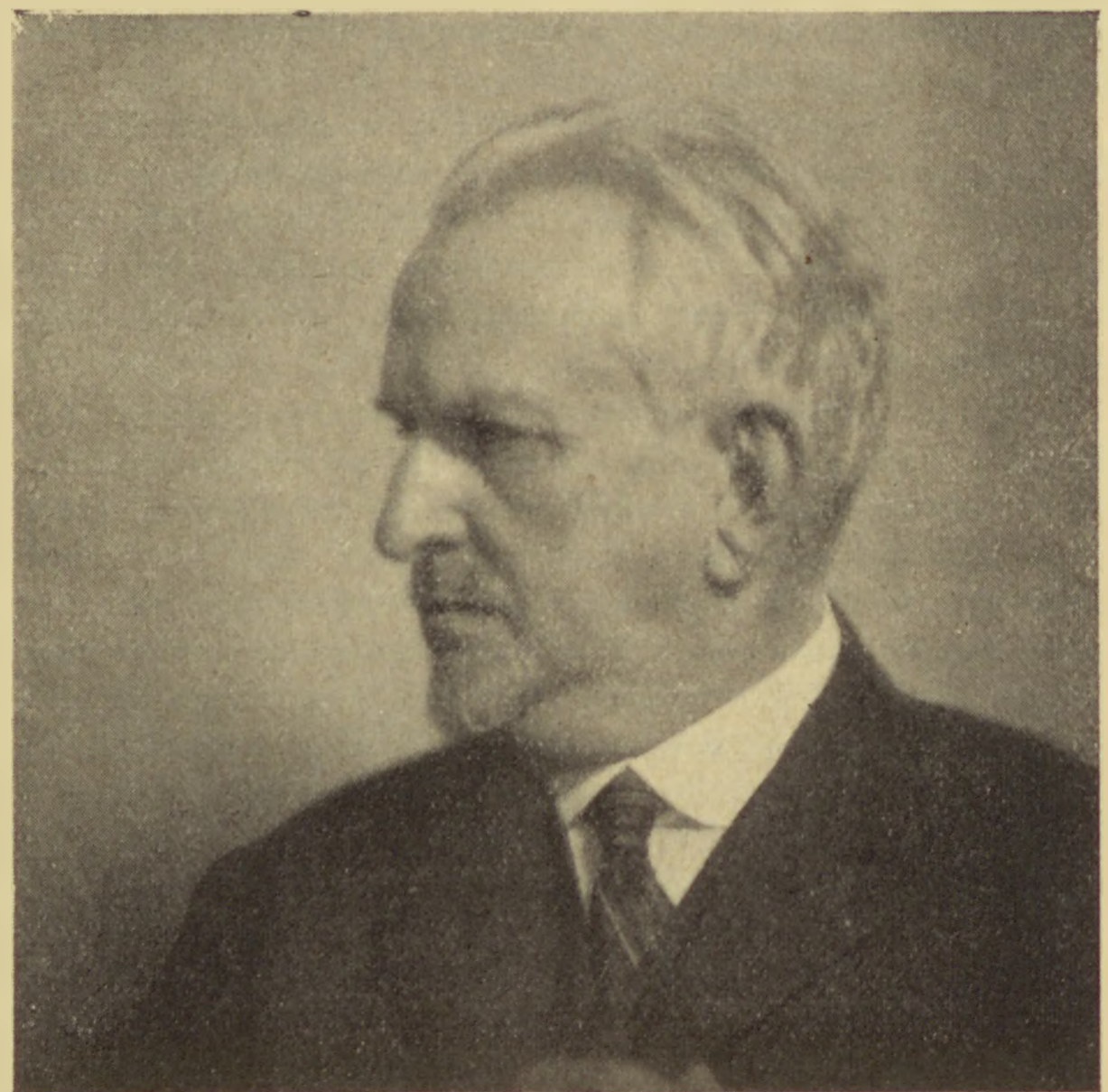
Körülbelül negyedszázada, hogy így álltam szemben vele a műteremben. Semmit sem változott. A környezet is a régi. Példás rendben fősorakozott képek a falak körül, az állványokon. Festék-szerszámok a munkaasztalon, laboratóriumi tisztaságban. Egy-két fotój, — a telefon is a régi helyén.

A telefon. Nem tudom miért, különös hatással van rám itt, az ő környezetében. Akkor is, ha hívják, vagy ő keres valakit. Pedig csak az élő jelen, a kül-

zással keresztűzben tartotta az akkori művészgenerációt, — ő Makart oldalán a klasszikusok felé fordult. Elhivatottság és meggyőződés tartották fogva a régi nagyok mellett. Annak, hogy ne egy mesternek, vagy stílusnak a variánsát adja, hanem a klasszikus értékek kivonatolásával örök értékeket találjon: a műhely-tudás klasszikus értelemben vett elsajátítására volt szüksége. Nemcsak magyar művészeti viszonylatban, hanem európai vonatkozásban is a legnagyobbak mellett áll ilyen irányú fölkészültségében.

Konzervatív művészet ez? Igen: a szónak a lényegét átfogó értelmében. Abban az értelemben, amit a nagy tradíciók általában mint örök törvényeket állítanak a művészet elé. Bármelyik képét nézzük, sosem egy klasszicizáló *modorban* festett képet látunk, hanem szerkezeti módjában, színezésében a klasszikusokból összegezett eredmények mannheimeri temperamentummal, kolorittal, hangsúlyozott ismétléssel kell megállapítani, Mannheimeri *színezéssel* kialakított művészetet látunk.

És a világos festés és a pillanatbenyomás új eredményeit is meglátta. Csakhogy a maga módján látta és tükröztette — tájképeiben. Nem dogmatikus elvekben látta az impresszionizmust, lila és kék árnyékolás és az ezekkel összefüggő új célokat már első jelentkezésében a maga módján oldotta meg. Az új célkitűzésekben csak azokhoz az eredményekhez igazodott, melyeknek szinte fogható bizonyítékairól nemcsak eszével, hanem a szívével is meggyőződött. És itt is teljes harmóniát adott. Tájképeinek kiváló sorozatai egy Monet, Sisley, vagy Pizzarro remekei mellé állíthatók.

Magyar-Mannheimer Gusztáv arcképe

Magyar-Mannheimer Gusztáv: Testvérek

Minden szava pontos, a lényegét érintő. Mint a palettán, kissé keresi, kevergeti a szó-színeket. Gyakran huncutul hunyorít, mikor erőteljesebbeket mond. Mintha véletlen kerülne: beszédjébe hirtelen sziporkázó szellemességet röpít. Úgy, mint a képein: a szónór alaptónust váratlan, izzó szín-rakéta villámló cikázásával világítja meg.

Méteres vásznakot mutat, fölvázolt kompozíciókkal. És rajzokat a legaprólékosabb pontosságban, halommal.

— Én nem keresem a témákat. Én tele vagyok megbízással. Azt se tudom, melyikhez fogjak előbb. Nekem nem gond, hogy mit fessek.

Úgy beszél, mint egy most induló fiatal; rózsaszín optimizmussal, lobogással. És úgy dolgozik, mint akinek rengeteg megbízása van.

— Egy kérlelhetetlen megbízóm van: én magam. Sosem tudtam ezt a finnyás gyűjtőt elég jól kielégíteni — és jóízűt nevet hozzá.

A hóborította háztetők is nevetnek az üveg mögött. Úgy, mint negyedszázad előtt.

Egy nagy könyvet kellene írni, telítve, gazdagítva képeivel. Milyen gazdagok vagyunk, hogy ez a munka földolgozatlan.

Egy magyar kultúrtörténelem zsufolódott itt össze, amit magunk sem ismerünk.

A legnagyobb nemzetek kérkednének vele.

SOMLYÓ ZOLTÁN: BARMICVO...

Tizenhároméves fiamnak!

*És ott állsz majd a templomi homályban,
vállad először fedi majd talisz...*

*Első utad a szentély zsámolyához:
az út, amely apáid fele visz...*

*És ott állsz majd; szívedben elfogódva,
szűz-lélekkel, remegő-boldogan...*

*Ezt az utat, ezt az utat ne hagyd el,
soha, semmiért, egyetlen fiam!...*

*És ott állsz majd az öregebb zsidók közt,
te: ártatlan kis hajtás, fiatal...*

*S szívedbe zeng majd az ősrégi ének,
amit mindnyájan zengünk: ez a dal...*

*Zsidó neved: Dóved... ezt se feledd el!
gettóból jöttünk mind, mindannyian...*

*De vissza a gettóba sose menj te,
ha fenyegetnek is veled, fiam!...*

*És ott állsz majd: te férfité lett gyermek,
kire apák áldása s átka vár...*

*A templomból nem visz rossz út semerre —
reád is csak apáid útja vár!...*

*Lábad nyomát a szél ha szét is szórja,
jószág s erősség tartson meg vigan!*

*Légy jó zsidó e rettentő világban:
a jó zsidó jó ember is, fiam!...*

Magyar-Mannheimer Gusztáv: Csibészek

PETERDI ANDOR: JÓKAI MÓR A ZSIDÓKRÓL ÉS EGY MAI HISTÓRIA

A zsidókkal való törődésnek örök aktualitása van az egész világon. Ha a föld egyik részén szidják, zaklatják s pogromokkal rémítgetik őket, egy más, ellenkező területen bizonyára szeretik, dícsérik őket s egyenjogúságot élveznek előkelő és nagy nemzeteknél. De egyformán jaj a zsidónak, ha bárhol, ahol ő létezik, nem mennek a társadalom kedvére simán a dolgok. Teszem, ha gazdasági válság keletkezik, ha vesztett háború után van az ország, lehet bármely ország, ha forradalom dúl valahol, ha ragály pusztít, ha árvíz sujt népeket, ha rossz a termés és ezáltal inség pusztít valahol, minden esetben a zsidót okozzák. Rajta verik el a port, mert ez már így járja évszázadok, sőt évezredek óta. Hiába emelték fel szavukat e barbárságot felidéző előítélet ellen politikusok, írók, humanisták és filozófusok, a történelem során ez nem sokat használt. Törvényhozás útján is próbáltak gátat vetni e gyűlöletnek, még az ilyen törvényeknek is nagyon kevés értékük van, ha rosszindulatú agitátorok felzaklatják a tömeget, hogy az ilyen zavarokban könnyebben elérhessék politikai céljaikat. Mindezek tudott és ezerszer is elismételt dolgok. De, fájdalom, örökké megismétlődnek s riasztó fényjelként gyúlnak ki egyre sűrűbben ezek az antiszemita lángok ma Európában. Persze ma is, a végzetesen súlyos gazdasági válságok robbantották ki ezt a faji és felekezeti gyűlöletet. Csakhogy ma nem felelőtlen agitátorok, hanem felelős államférfiak és kormányok szítják ezt a romboló és emberi együttérzést pusztító gyűlöletet. Kinek van és kinek lehet haszna abból, ha egy nagy nemzet a maga nevetségesen parányi kisebbségét földönfutóvá teszi és pusztítóan megbolygatja az egzisztenciájában? Különösen, ha az a kisebbség még hozzá törekvő és hasznos rétege a nemzetnek!? Az ilyen po-

Zsidó fejek pipafejekon.

A Verein für jüdische Museen in Bayern Porcellangruppegyűjteményéből. Rabbi Salamon Kohn fürthi (1789–1814), Moses Hochheimer (1750–1835) ansbachi rabbi és R. Wolf Fürth hamburgi jesivafő (1770–1850)

litikai anarkia semmi jót és semmi előnyt nem jelenthet egy nemzet, egy nép sorsában vagy életében. Egész bizonyos, hogy minden ilyen „kilengések“-et nagy károk után s bizonyos tanulságokkal visszacsinálnak. Ezt is tudjuk. A história sok ilyen példával szolgál a józan ítéletű emberiségnek.

Mi tehát, ha nem is nyugodtan, mert testvéreink szenvedéséről van szó, várjuk a mai antiszemita áramlatokat követő jobb fordulatot, amely egész bizonyossággal jönni fog.

Mindezeket eszembe juttatta az a körülmény, hogy forgattam egy régi-régi ujságot: a „Fővárosi Lapok“ 1869-iki évfolyamát, amelynek március 3-iki számában Jókai Mórnak egy beszédét közli s a beszéd igen értékes életrajzi adatokat árul el a nagy író életéből. Ebből a beszédből kicsendül Jókai Mór nagy zsidóbarátsága és megbecsülése s egyben fölfedi azt is, hogy milyen elhatározó befolyással voltak életére és ragyogó pályafutására a zsidók. De hadd beszéljen maga Jókai, íme a beszéd:

— Oly dolgokat mondok el Önöknek, amelyeket még senki sem mondott el rólam s melyeket én még senkinek nem mondtam el. Gyermekkoromon kezdem. Hatéves koromból nem emlékezem egyébre, minthogy rettenetesen féltem a zsidóktól. Öreg dajkám telebeszélte a fejemet, hogy a zsidók keresztyén gyermek-vért használnak valami, tudja Isten minő szertartásnál. Az öreg asszony kétségkívül nem rossz indulatból tette ezt, hanem valószínűleg, hogy ne sokat ténferegjek az utcán. De engem ez igazán boldogtalanná tön. Szomszédunkban is lakott egy hosszúszakállú öreg zsidó, én azt hittem, hogy no, ez sok ilyen magamforma kis fickó vérért kiszívhatta már! És soha sem merészeltem kíséret nélkül az iskolába menni. Kilencéves koromban egyszer egy szegény tébolyodott izraelita fiúval találkoztam. Annak nyomorúsága mélyen meghatott s egy verset írtam róla. Tóth Lőrinc barátom — akkor fiatal akadémikus és hazámfia — meglátta e verset, magához vette s egy pesti hírlapban közzétette. Talán végzetem hozta magával, hogy első versem politikai hírlapban jelenjék meg. Tizenkétéves koromban jó atyám meghalt. Ügyvéd volt, szorgalmas, derék ember, ki családjá részére az otthonos jólét minden élvezeteit megfeszített munkával megszerezte. Az ő halálával bekövetkezett a nélkülözés megismerése. Akkor odajött hozzám ama zsidó, a hosszúszakállú szomszéd s így szólt: — „Gyermek! Szegénynek lenni az rossz dolog, hanem dolgozni az jó dolog.“

Igen, de mit dolgozhassék egy tizenkétéves kis fiú, kinek még magának iskolába kell járni? — „Majd megjön az“ — mondotta.

És megjött. Szakállas zsidó férfiak meglátogattak s felszólítottak, hogy tanítsam őket magyarul. „Igen — mondák — magyarul kell tanulnunk, előbb-utóbb hazánk lesz nekünk Magyarország.“

Ennek éppen harminckét éve. És én tanítottam a nagy zsidó embereket magyar nyelvre és szereztem magamnak vele roppant jövedelmet, havonként 20 forintot. Tizenötéves koromban oda kellett hagynom a szülőtte várost s a kecskeméti főiskolába mennem. A kecskeméti főiskolában már nem voltak zsidó emberek, akiket magyarul tanítsak, azon egyszerű oknál fogva, mert a kecskeméti zsidók éppen úgy tudtak magyarul, mint én. De azért nem feledém az

öreg szomszéd jelszavát: „Szegénynek lenni rossz dolog, de dolgozni jó dolog.“ Egy zsidótul megtanultam festeni s lefestettem a többi. Jogász és festő voltam egyszerre és egy csomó ismeretlen remekművet hagytam hátra olajban és vízben, melyek közül egy még ma is látható nálam: saját arcképem 18 éves koromból, mely még ma is a nevetségig hasonlít hozzám, csak azzal a különbséggel, hogy akkor még a fejemnek a tetején viseltem a hajamat, nem pedig az államon. Tizennyolc éves koromban egy szomorújátékot írtam, melynek címe „A zsidó fiú“ volt. Dicsőült Petőfi sajátkezűleg másolta le azt, mert pályázatra volt szánva az Akadémiánál és Petőfi volt az, aki félévvel később azzal a hírrel lepette meg, hogy művem az Akadémia dícsérettel tüntette ki. Ez a „Zsidó fiú“ volt az, aki engem elvezetett az eddig követett mindenféle életösvényekről az irodalom virányaira. Bevégeztem ugyan jogi tanulmányaimat, kivívtam magamnak az ügyvédi diplomát, volt is egy perem. Egyetlenegy! Megnyertem én azt. De mikor arra került a sor, hogy a peresztett szegény ördögöt exequáljam, akkor odatettem aktáimat főnököm asztalára és búcsút vettem tőle. Nem tudok én exekuciót végignézni. Azóta nem látott engem ügyvédi iroda munkatársképpen. Író lettem. És azóta százötven kötet munkát írtam, melyek félmillióra menő példányban fekszenek a közönség előtt.“

*

Íme, ez Jókai Mór eleven szóval tett tanuvallo-mása amellet, hogy a zsidóság milyen elhatározó be-folyással volt életére, írói pályafutására s nemes és emelkedett gondolkodására, amelytől soha, soha el nem tért, bármilyen politikai mozgalmak is felütötték itt élete során a fejüket. Jókai nem pártok, nem ér-dekcsoportok költője, mesemondója volt, hanem az egész nemzetnek, sőt az emberiségnek. Így kell az írónak fölemelkednie a tömegek, a hétköznapiok vá-sári harca fölé, ha az emberiség eszményképe akar lenni.

*

Ezek után pedig az sem lesz érdektelen, ha rö-gtön utána iktatom a következő históriát, amely csak most napjainkban játszódott le Orosz- és Lengyelország között.

Egy állampolgárság nélküli zsidó huszonnégy órája ül már egy határhíd közepén Orosz- és Lengyel-ország között, mert egyik államban se engedik be. (Egy lengyel lap híreiből 1934-ben.) Ezt a mélyen fájdalmas és embertelen esetet énekelte meg Fekete Lajos, ez a nemes tehetségű fiatal költő, aki most Baumgarten-díjat is kapott. A megható vers négy strófáját ideiktatjuk.

Ég és föld között, két ország között,)
hol égnek int a határhíd íve,
egy álló napja ül szomorúan
rossz kaftánjában Rosenfeld Kive.*

*Két ország között ül ő hontalan,
vagy két hazája lett egyszeribe,
két part felé, két szuronnyal szemben
néz farkasszemet Rosenfeld Kive.*

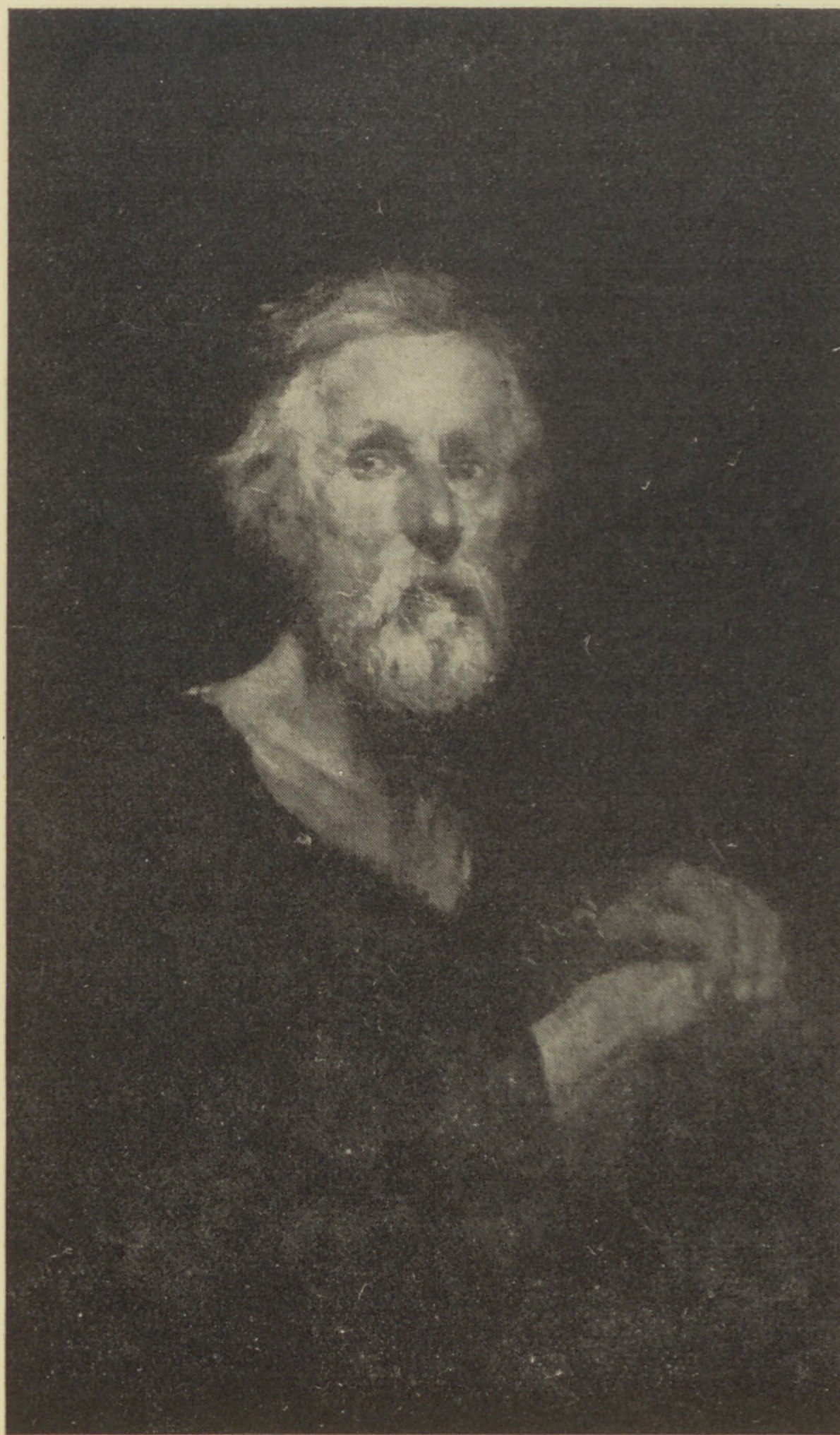
*) Fekete Lajos verse az Erdélyben megjelenő „Heli-kon“ című folyóirat hasábjain jelent meg s mi utólagos jó-váhagyással idézzük belőle a fent közölt strófákat.

*A híd közepén forró nap veri
s míg a híd alatt hab-hab hegyibe
szökelve zeng a víz-nézi árván
a szabad vizet Rosenfeld Kive.*

*Útlevel nélkül lengyel fellegek
Bohémiaiba szállnak sebtibe
vajjon a felhő s vihar, ha rombol
ártatlanabb, mint Rosenfeld Kive.*

*A borús égen, hogyha szivárvány
támad, a fényív vajjon nézi-e,
hogy mely országban hajtja le magát,
mint fáradt fejét Rosenfeld Kive.*

Véget érnek-e egyáltalán valaha ezek a tragikus krónikák a világsajtóból? Írók és költők jegyzik őket, de tanulságaikat mikor teszi magáévá az emberiség?

*Magyar-Mannheimer Gusztáv: Öreg ember
(Wertheimer Adolf műgyűjteményéből)*

BARSI-FREUND MINNA (TEL-AVIV): LEGENDA

Midőn az Örökkévalónak föl kellett emelni büntető kezét a nyakas nép ellen, melyet a föld minden népe közül kiválasztott, Av hónapjának egy ragyogóan holdfényes éjszakáján végigvonult az országon, mely elűzött gyermekeit siratta.

Forrón égett fájdalmának tüze és elperzselte az út szélén nyíló virágokat. Megsápasztotta a fák zöld levélkoronáit, elapasztotta a kristályforrásokat és gyors patakokat, melyek ezer szolgáló angyalként fölfogták az áldó esőket és végigvitték az országon.

Mellette járt az isteni Schechinah leomló gyászfátyolban. Szakadatlanul ömlöttek könnyei és a fájdalom folyamává egyesültek. Az elárvult föld beitta a Schechinah könnyeit és a keserű-sós nedű megölte a növények gyökereit, melyek ölében nyugodtak. És a föld méhéből a feloszlás és kórság lehellelte kelt és ködként terjengett a rónák felett. Eltűnt a bogárkák vidám népe. Sírva szálltak a madarak új hont keresni túl a tengeren. A mezők jókedvű, apró állatai megriadva menekültek a láz elől, mely a röögőket megrázta.

Könnytelen szemekkel lépdelt az Úr az özvegyé vált Jeruzsálemen át. Ahová lábát tette, szétmállottak a paloták kőfalai, szerteomlottak a királyi város szilárd bástyái, mint a tapló.

Átment Judäa erdein és a faóriások néma gyásszal ki-dőltek; a lány moha, melyen Izrael ifjúsága pihent játék és tánc után, levált a földről — nem akart többé senkinek fekhelyül szolgálni.

Somron, a kacagó, virágzó — porrá és hamuvá hullott szét a könnytelen tekintet előtt. Jezre-El völgye szomjan elepedt, mikor Ő végig lépdelt rajta.

Felment a Karmelre.

És fájdalma tarrá égette a lejtőket, kiapadtak a források és elnémult a patakok fecsegése.

Megállt a Karmel csúcsán és lenézett Akko síkjára, melyet a széles tengeröböl habok csókjával jegyzett el.

És mondá Isten:

„Ez a kapu, melyen át gyermekeim visszatérnek majd a Földre, amelyet nekik ígértem. Majd ha összegyűjtöm őket a föld minden sarkáról, ha felébresztem őket a száműzetés halálos álmából, ha kiszáradt csontjaikat megtöltöm a Tan életet adó velejével és felöltöztetem virágzó erővel.“

Elhangzott Isten szava a világ felett. Ekkor az egek széttépték gyászfátylaikat és a hajnalpír első sugara látta, mint enged fel az Örökkévaló merev fájdalma és három szent isteni könny hullott a Karmel három völgyére: Jezreel völgyére, Saron síkjára és az Akko-völgyre.

Áhitattal itta be a három völgy talaja az isteni könnyeket s ahová hullottak, három palánta nőtt a szárazság és pusztaság közepette.

Saron völgyében citrusvirág kelyhe nyílt. Émek Jezreelben óriási nehéz kalász állott és Akko-völgyben hiborpiros rózsza ontotta drága illatát.

Kétezer esztendő dühörgött pusztító léptekkel Erec-Izrael földjén át.

Kétezer esztendő dühörgött el pusztító léptekkel Izrael népe fölött.

És minden évben — szárazság és pusztaság közepette — virágzott Erec-Izraelben a citrus, kalász hajladozott a forró szélben, mely Jezreel völgyén átzúgott, illatozta a rózsza virágalmát.

És minden évben, — a száműzetés pusztasága és szárazsága közepette — nyílt az Igéret citrusvirága, hajla-

dozott a Tan áldott kalásza, illatozta a Cionvágy a hazatérés álmát.

Így üdvözölte a föld gyermekeit, üdvözölték a gyermekek a honi földet soha el nem apadó vágygal.

Időnkint a nép vágyakozása széttörte bilincseit, emberi alakba költözött és Erec-Izraelbe vonult. De mindig csak a beomlott falakat próbálta helyreállítani, mindig csak a szent városokba ment és nem látta a szent országot.

Nem látta az elárvult virágokat, melyek Isten könnyéből fogantak s melyek szorgalmas kezekre várahoztak, hogy áldásthozóan terjeszkedjenek.

A holt köveknek panaszták hánatukat és vágyódásokat, de ezek nem éreznek könnyörületet s mindig újra viszszalókták őket a nyomorúságba.

És egyszer, kétezer év múltán, ismét kivirult Akko-völgyben a rózsza s illathullámai az éteren át elszálltak egy férfihez, ki magános éjszakai órákban töprengett, hogyan enyhíthetné Izrael galuthi szenvedéseit.

Eljöttek hozzá s lelkébe idézték elhivatottságát.

Szent áhitattal fogadta őket. Szemében fellángolt a megismerés fénye s hatalmat adott tekintetének az emberi szíveken, szavának meggyőző, vezérlő erőt, tollának messzire ható gyújtó szikrát, mely mindenütt a föld kerekén parázsló, soha meg nem halt, de betemetett cionesszméket gyújtott fel és egyesített lobogó lángokban.

Prófétai lélekkel eltelten hirdette az üzenetet, mely néki adatott s hatalmas vágy kelt benne, látni az országot, mely hívta.

S egy ragyogóan holdas éjszakán magánosan állott a Karmel csúcsán. Elmerülve állott, idő és tér eltűnt előle. Ekkor a hajnalpír első sugara átsiklott az ég kapuján és utat tört magának a nappal felé.

S a derengő hajnal Isten szavát hozta szárnyain az éber álmodónak:

„Ez az a kapu, melyen át gyermekeim visszatérnek majd a földre, amelyet nekik ígértem...“

Ujjongva fogadta az üzenetet, ujjongva köszöntötte a hajnalpír fényében fürdő völgyeket a Karmel lábánál — vágya kereste és megtalálta a citrusvirágot Saron völgyében, az érett kalászt Émek-Jezreelben s a hiborpiros rózsát Akko-völgyben.

S az az egy citrusvirág, melyet látnoki szeme megpillantott, mérföldekre terjedő narancsligetekké, az az egy kalász hullámozó búzaföldekké, az az egy rózsza országot övező viruló kertekké vált.

És a kapu kitárult, szilárdan épült nagy kikötővé lett, melyben Izrael népének vihartól hányatott élet-hajói révbe juthattak.

Szive még egyszer átfogta Erec-Izrael jövőjének csodálatos képét.

Aztán csendesén imádkozva lejött a hegyről.

„Uram! Engedd, hogy szívem, ez a beteg, nyugtalan szív még egy kis ideig dobogjon. Csak addig, míg visszatérek testvéreimhez s megviszem nekik üzenetedet. Mert ez a küldetésem. Utat mutatni...“

Meghallgattatott. Visszatért a száműzetésbe s hűséges szíve elviselt emberfölötti erőfeszítéseket, elviselt eget ostromló reménységeket, földresujtó csalódásokat. Elviselte Herzl Tivadar küldetésének minden terhét és díszét addig, míg hivatását betöltötte.

Egy rózsza virul Akko-völgyben — vár. Évről-évre várja a vezetőt, ki a Galuthban halt meg s kinek csontjai majd bemennek Erec-Izraelbe Akko-öblének kapuján.

Fordította: Dr. Miklós Ferencné

DR KOHLBACH BERTALAN: EGY TÓRA-VÉRT 1794-BŐL A MAGYAR NEMZETI MŰZEUMBAN

Amikor már az elemi iskolába jártunk, legjobban érdekelt minket az 1848/49-iki szabadságharc. Nagymama nem egyszer mesélte el nekünk, hogy az 1848/49-iki téli hadjáratban az osztrák generális, *Schlik* Liptószentmiklósról is bevonult, a vármegyeház elé vontatta az ágyúkat, hadisarcot vetett ki a megyei gentryre és a megye Kossuth-párti zsidóságára. Akkor még Liptó vármegye zsidósága egy hitközségben, a miklósiiban tömörült; *Schlik* a zsidóságra 20.000 (húszezer) pengő forintnyi hadisarcot rótt ki és parancsba adta, hogy ezen összeget huszonnégy órán belül be kell szolgáltatni, különben túsokul elviszi a rabbit, az elnököt és néhány előkelő hitközségi tagot.

Ekkor — mesélte nagyanya a kerek kályha mellett, az előtte zsámolyon ülő unokáinak — a hitközség összeszedte a jobb módú családoktól a sarc egy részét, a másik részét úgy fedezte, hogy összeszedte a zsinagóga és a chevra-kadisa szertartási, nemes fémből készült felszerelését: tóradísz (klé-kódes), serleget, menoráht, karos gyertyatartókat stb. és pénzzé tette.

Megemlítette nagyanyánk azt is, hogy a sok eladott és elzálogosított tárgy között volt egy igen szép és értékes „klé-kódes“.

Talán egy fél évszázad múlt el azóta. Nem gondoltam én *Schlik*re, sem a liptószentmiklósi zsidók hadisarcára. S íme! Az unoka elé került a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárában ama híres tóra-vért, amelyről nagymama mesélt, amelyet 1845-ben, az éppen ez esztendőben épült új templom részére megvett volt a miklósi chevra-kadisa. Meghatottan tartottam kezemben szülővárosomnak e zsidó ereklyéjét.

A liptószentmiklósi, igazán gyönyörű zsinagógának rendkívül díszes frigyszekrényébe illett a sok szép tóradísz, amelynek legérdekesebbjét és legértékesebbjét bemutatta *Varju Elemér*, a múzeumi Régiségtár igazgatója.

Két igen különös jelenség tűnik fel: Az egyik, hogy e vértben van öt emberi szobrocska, a Tizige és egyéb szentírási tilalom ellenére. Növény és állat ábrázolásával találkozunk, később stilizált angyalok képével is, de emberi alakkal nem. A másik feltűnő jelenség, hogy az ábrázolt két kőtáblán nincsen meg a tíz ige, hanem csak hat.

A tóra-vért (tasz) barokk munka. Síma, aranyozott ezüst lemez, amelyhez ezüst szegecses és kapesok erősítik a dús és változatos ékítményeket. A vért ékítményének az alaprajza kapuzat, amelynek félfája koronaalakú oszlopfőben végződő, filigránnal bevont, trapéz-alakú talapzaton álló aranyozott ezüst félhenger, amelyet körülfut filigrán virágfüzér; a virágkehely hibéje váltakozva ezüst gömb és ezüst foglalatú ékkő.

A talapzatot hevonja 9—9 virágból álló filigrán háló, a trapéz alapjához hozzásimul egy-egy szívalakú barokk címerpaizs, amelynek rovátkás keretét egy-egy csiszolt csatgránát díszíti.

Az oszlopokon van egy-egy áttört művű, vert barokk virágváza, három-három virággal és három-három csipkézett levéllel (a jobboldali szélső levélke letört). Az oszlop talapzatán van, zsinórsodronyos keretben, a vésett feliratú, aranyozott ezüst lemez. A jobboldali lemez vésete:

שייך לח"ק ג"ה פה ק"ק מיקלאש

(Tulajdona a kegyes cselekedetek szent-egyletének Miklóson), a baloldali lemez vésete:

קנו בשנת תר"ה לפ"ק

(Megvették 605-ben = 1845.)

A kapuzat befejező dísz csengős, pántos korona; a koronában van aranyozott ezüst csengő, a korona díszes egy a kapuzat fölé hajló tömör ezüst galamb, kiterjesztett szárnyakkal, csőrében levélkével (nem olajfa-, hanem rózsalevéllal). A korona öt pántja kifelé domborodik kagylóalakú alaphól; az egyes pántok aranyozott ezüsthől valók; díszítésük filigrán virág, lent kék ékköves, különben ezüst gömbös bibével. Három pántból a harmadik és negyedik virág között a pántból kiemelkedik egy-egy galambfej. A korona pereme 16 virágból álló füzér.

A vért mindkét sarkán, a barokk-vázában levő virágcsokor fölött van egy-egy trébelt galamb.

A tóra-vért legérdekesebb és legművészebb része a középső: Zsinórsodronyos, ezüst gömbben végződő támasz között van három áttört művű erkély vagy szószék, a korlát díszítménye bordás, trébelt, hatszögű ezüst lemez; az erkély fölötti és alatti falfelületet ékíti szögeccsel az alaphoz erősített barokk díszítés.

Az erkélyen van három aranyozott ezüst szobor; a középsőn (tömör egész alak) *Mózes* michelangeleszk felfogásban; jobbjában tartja a két kőtáblát a bevezető istenről szóló igével és három tilalommal. A bal karját felemeli és mutatóujját fölfelé tartja.

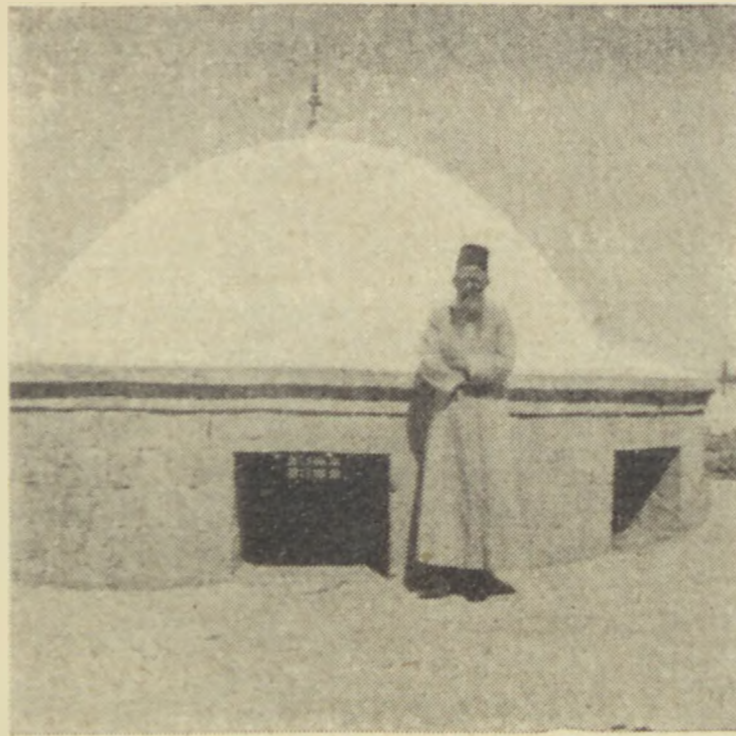
Tőle jobbra van *Áháron* főpap (trébelt), a süveggel a fején és láncocskán függő (öntött) ezüst füstölő. Mózesről

Régi Tóra-vért a Magyar Nemzeti Múzeumban

R. Eliazar ben Simon sírja
Meronban

R. Simon ben Jochai sírjának
kupolája Meronban

Hillel sírja Meron mellett
Breuer Lipót (Sopron) felvételei

balra van a koronás, lantos, *Dávid*; bal kezében tartja a héthúros lantot, amelyet jobbjával penget.

A három szószék alatt van a tömör ezüst rúdon szőlőfürtöt vivő két (tömör ezüst) kém. (Móz. IV. k. 13, 23.) A szőlőfürt és a két szobrocska trébelt, aranyozott ezüst; a kémek kezében van egy-egy kampó, amelybe a rúd beleillik.

A tóra-vért legalsóbb díszítése rokokó kerethen egy tok, benne négy aranyozott ezüst lemez, mindkét falán vésettél: *az ünnepek nevei*. A tok a tóra-vért lemezének hátlapján tolható závárral elzárható.

A tok zárólapjának vésete:

זֶה מַעֲשֵׂי יְדֵי קְלָמֵן בַּה' צִ'ה"ז הַנּוֹ, תְּקַנֵּד ל'

(Ez keze munkája Cvi Hirs Singer (?) * fiának Kálmánnak 554 = 1794.)

*

A tóra-vértet 1895-ben vételre kínálták a *körmöcbányai pénzverő intézetnek*, amelynek igazgatója megküldte a pénzügyminisztériumnak; ez 69 forint 63 kr.-ért megvette a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

* A יְדֵי lehet rövidítése a זְכוּרֵנוּ לְבִרְבָּה-nak, lehet a tót: Zlatnik-aranyművesnek, végre családnév: Singer; az én időmben volt egy Singer nevű sárgarézöntő; annak egy őse lehet Cevi Hans; 60 évvel ezelőtt aranyművesek voltak Ulicony és Ábrahám Teltsch.

ÁMBRUS BALÁZS: FÉNYKÉP

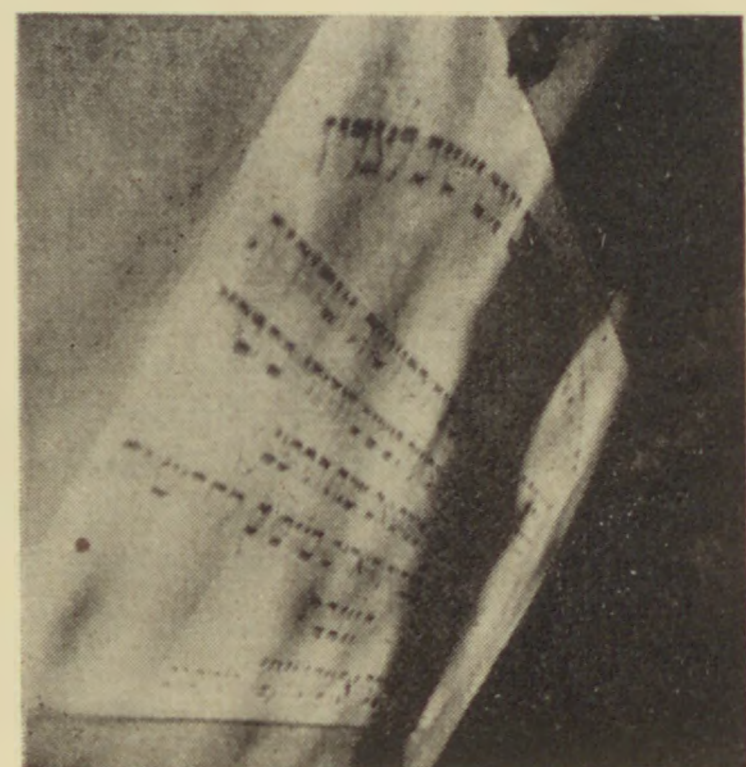
Ki mosolyog rám itt ez ódon képen,
Mely régi mester daguerrotypje?
Sűrű haja, mint a fekete ében,
Kié e drága finom mivű csipke?
Itt maradt mintegy elmúlt élet álma,
Asors s az emlék halkán beszítálja
S ahogy haladnak lassacskán az évek,
A két szeme mind árnyasabb és mélyebb,
Most mintha messzi muzsika szűrődne,
A szomszéd utcán húzzák a cigányok,
Az ablak alatt fehér rózsá nyil még,
Ezt tüzik fel a szép fiatal lányok,
Ó milyen szép így májusban az élet,
Most találkozott Boldogság tevéled,
Nézd szelid arca enyhe tiszta rajzát,
A gondok még nem bántották az arcát,
Bízó szeme a fellegekbe néz el,
Lelke a boldog jövőbe szálldos,
Még nem találkozott a szenvedéssel,
Még nem ért el az útja a halálhoz.
Virágzó május zengő ünnepében
Egy angyal áll, kitárva gyenge szárnya,
Ó emberek, kik ismertétek régen,
Emlékeztek-e az édes Anyámra?

A hebroni martírok közös sírja
„kever achim“

Majmonides sírja Tiberiasban

A hebroni martírok véérének sírja
Breuer Lipót (Sopron) felvételei

PRERAU MIRJAM: PETŐFI ÉS NAGYANYÁM

Régi jó világ... — sóhajtják az öregek. Az idők voltak-e mások, vagy az emberek, de bizony több derűs kedv akadt mégcsak nagyanyám ifjúságának idejében is.

Nagyanyám: Mirjam asszony fiatalon özvegyen maradt. A hosszú, nagy kocma, ami Királyhalmec felvégén áll s amit a vadásztársaságok neveztek el „Szarvas“-nak, ugyancsak hangos volt a víg zenebonától. Ez a vendéglő különben is nevezetes hely. Szájról-szájra jár családunkban a legenda, ami az akkor még ifjasszony nagyanyámmal történt:

Egy nyári délután — két óra tájban — szekeres fogat állt meg a Szarvas előtt. Nyurga, lebernyeges-gallérú fiatalember ugrott le a kocsis mellől a bakról.

— Hej, asszonyka, mi harapnivalót ad? — mert éhes vagyok ám!

Nagyanyám tanácstalanul nézett össze a mindeneslány-szakácsnővel.

— Jaj, jó uram, de restellem — bizony mindent el-evett már a vadásztársaság.

— Semmi sincs?

— Nincs — sajnos.

— No ne is legyen! — kiáltott fel nagyhevesen az idegen, azzal kirohant és a szekér előtt állva, a kocsissal tanácskozott. Majd visszajöttek mindketten és a kocsis tarisznyájából kihalásztak kenyeret, paprikásszalonnát. Jóízűen falatoztak, utána meg kocsisával koccintva, jócskán felhörpintettek a királyhegyi horból.

— Savanyú a hora, kökényszemű menyecske! Hát a csókja édes-e?

— Cigány meg zsidóasszonyé mindig edesebb egy itce mézzel! — felelt nagyanyám az ifjúnak.

— Jó volna kitapasztalni... — hunyorított nevetve az idegen.

— Hej, mustáros egy ital, hogy ette von' ki tövestül a filokszert! — nyelte a kocsis is keservesen. Mikor aztán így megebédeltek, felállt a nyulánk fiatalember:

— Szép asszonyka, azért csak adjon az Isten maguknak is kenyeret és szalonnát — vagy vöröshagymát... — tette hozzá hamiskás mosollyal. — Amiért jámbor zsidó léteire ilyen magyarosan megvendégelte Petőfi Sándort...

Nagyanyám persze nagyot ámult. Az idegen elment, de útleírásában is megemlékezett erről a kellemes esetről.

— Te ebben a szobában születél, ahol Petőfi Sándor megszállt — szokta mondani anyám. — Talán azért van eggyel több vagy kevesebb kereked...

De ez most nem tartozik ide, tény az, hogy később a Vadásztársaság gondolt nemeset és nagyot: mulatságot rendeznek egy Petőfi-emléktábla javára. Majálist. Parasztlőversennyel, lacipecsenye-sütéssel a tisztáson. Nagyanyámékat is kivitték italt mérni. Nagy vigasság parázslott, még néhai jó Somogyi Gerő premontrei plébánost is leitatták. Pedig szelíd ember volt, nemcsak a kálvinisták, de a zsidók is „a mi kedves papunk“-nak nevezték. Hanem Józsi bácsi, a városbíró csak nem nyughatott tőle. Rákezdte azt a nótát, hogy: „Kocsis vót' az öregapám Baranyába“. Mikor ahhoz a részéhez ért: — Még a pappal is megesik néha-néha... — akkor már Somogyi főtisztelendő feszengett a széken, de Józsi bácsi rendületlenül kivágta: — Nem fél biz ő a pápától, — Sem az Isten haragjától. — Mer' az ember nincsen fából, — Kirúg néha a hámfából!

Hej, irult-pirult szörnyen a tisztelendő úr, de belátta, hogy az igazságért nincs mit haragudni.

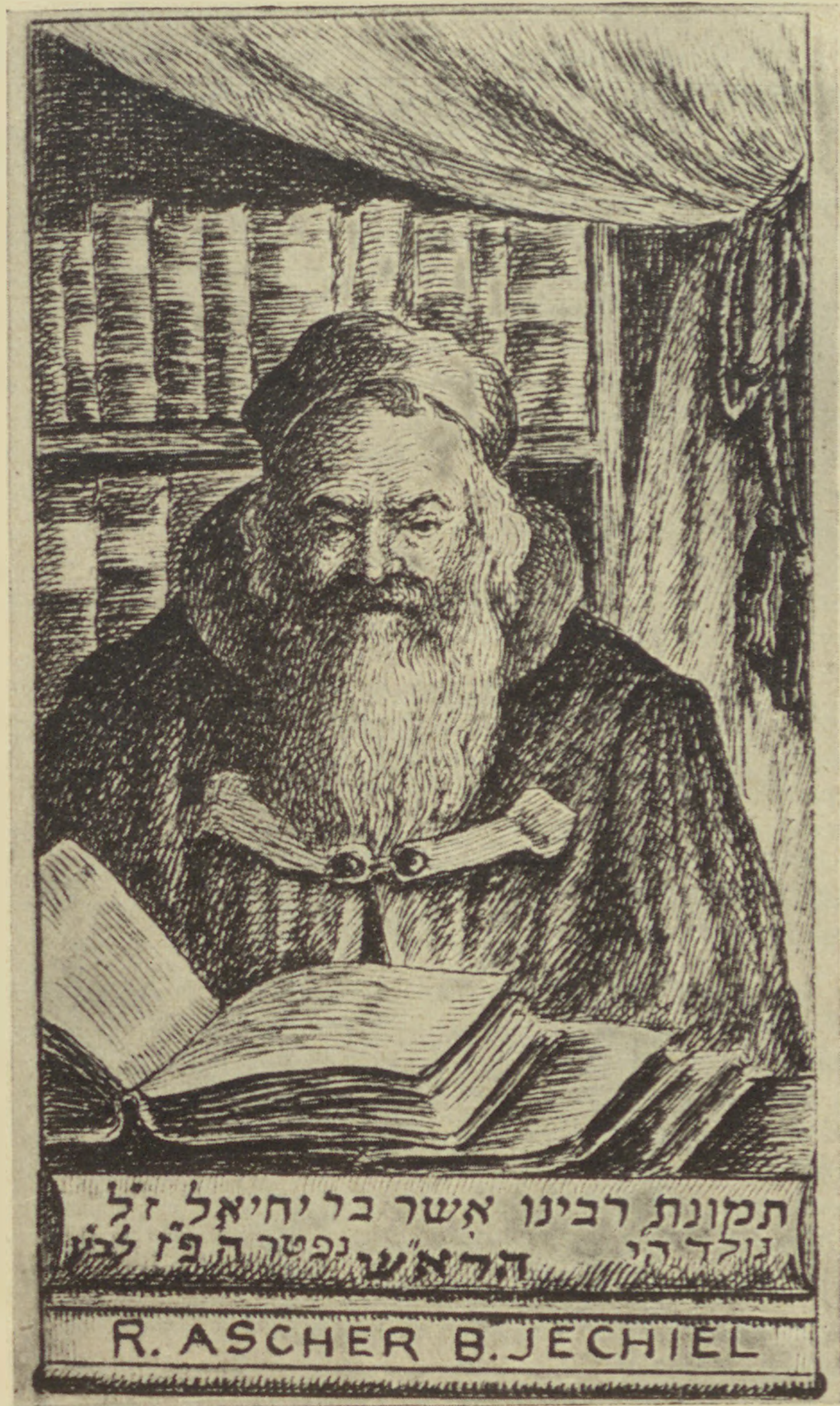
Hajnal felé aztán csekély száz-százötven darabnyi drótrafűzött egérfogót aggattak a Jancsi primás nyakába,

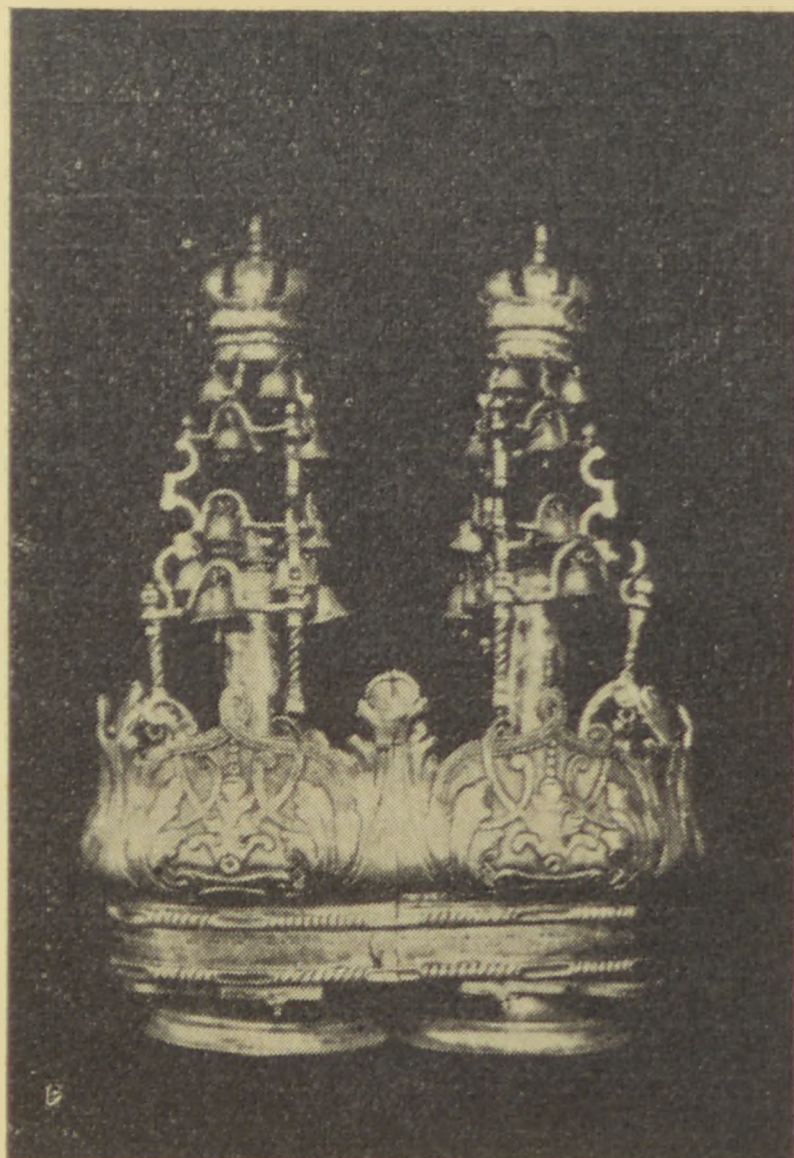
úgy muzsikáltatták végig a városban. Minden szerenádott kapott asszonynépesség házára tettek egy egérfogó-koszorút... Lovagi hódolat jeléül. A cégtáblák kicserélése mégcsak ezután következett, amikor is furcsa és meglehetősen önkényes műveletek kezdődtek az alvó kisváros csukott-ablak-szemű házai előtt. A leeresztett redőnyök mögött mitsem sejtve, édesdeden aludtak azok, akik ellen a merénylet készült... Reggel aztán — a ragyogó kora napfényben — kellemes meglepetéssel észlelhette a hentes-mészáros üzlete fölött a zománcozott „doktor juris“ táblát. Nem így az ügyvéd, akinek címeres ökörfej, vagy hizott disznó diszelgett úri ajtaja fölött... A vándorszíntársulat primadonája a bábaasszony pólyásgyermekkel ékített díszreklámját fedezte fel lakkos, fehér lányszobája ajtaján... A törvénybírónak a városvégi kötélverő táblája jutott. A rongyszedő házaló nemesi család ágas-bogas címerét kapta, — amaz viszont cserébe ennek mutatóját: „Róth Náci ócskavas, szedetrongy és háziszappangyártás.“

E műveleteknek persze sohasem akadt gazdája.

Dacára e megtetézett mulatságnak, a pénz kevés volt emléktáblára. Pedig a zsidók is megerőltették magukat.

Különböző kísérleteket tettek még sok igyekezettel és kevés eredménnyel. De bizony a Petőfi-emléktábla a mai napig hiányzik a királyhalmeci Szarvas-kocma faláról...

Ezüst miniatűr tóradisz és régi ezüst levita kancsó az óbudai zsidó múzeumban

Kétezeréves római sírkő átdolgozva zsidó sírköve héber felírással
(Polacsek Jenő felv.)

WEISZ BÉLA: ÓBUDAI ZSIDÓ MÚZEUM

Az óbudai zsidó hitközség az 1885. évi országos és a milleniumi kiállítás alkalmából kiállított templomfelszerelése gazdagságával, szépségével és ritkaságával közfelfűnést keltett és méltán érdemelte ki a hozzáértő szakemberek és a kormányhatóságok elismerését. A hitközség templomfelszereléseit és egyéb értékeit az idők folyamán épségben megőrizve, most helyi régiségtárába múzeálisan elhelyezte. A kezdeményező lépéseket a múzeum helyiségének kijelölésével és azoknak helyrehozatalával *Kemény Lajos* kormányfőtanácsos, volt hitközségi elnök tette. Régi értékeink megbecsülése és a zsidó hagyományainknak tiszteltbentartása vezérelte dr. *Orova Zsigmond* hitközségi elnököt, mikor a különböző kísérletek után a helyi múzeumot megteremtette s ezzel egy új kultúrintézménnyel gyarapította az ősi hitközség hírnevét. Az 1820. évben épült monumentális templom szépsége stílszerű kiegészítést nyújt az épületben elhelyezett Múzeum részére.

A Múzeum egy földszinti és három emeleti szobában van elhelyezve. A földszinti részben a frigyszekrényfüggönyök egy része, tóráköpenyegek és a templomi ezüst felszerelések láthatók. A 48 frigyszekrény-függöny közül a legrégebb 1747. évből való, a legújabbat pedig a múlt évben a 12 évvel ezelőtt tragikus körülmények között elhunyt főrabbi, dr. *Schreiber Ignác*, emlékére ajándékozták hálás tanítványai.

A függönyök java gazdag kivitelű, aranyhimzésű díszítésekkel van ellátva. Az egyik függönytakarón a főpapi mellvért, a szentély asztala a 12 kenyérrel, a rézmedence, a 2 kőtábla, az oltár, menóra és a főpapi palást van kihímezve. A többi tóráköpenyegek különbözősége is jól díszíti e szoba falait. Az üveges szekrényekben elhelyezett ezüst tóradiszok és egyéb templomi felszerelések szépsége, ritkasága és nemes kidolgozása megragadja figyelmünket.

Érdeemes felemlíteni egy 11 cm. magas és 30 dkg. súlyú tóratekercset és a hozzáillő 2 oszlopos koronával egybeépített tóradiszot, vérttel és mutatóval. A legkülönbözőbb formájú tóramutatók száma: 27. A vitrinekben látunk még

esztróg-, beszomimtartókat, közöttük filigrán munkájú ritkaságok, perselyek, serlegek és egyéb templomi edények.

Az emeleti helyiségekben a hitközség levéltára, régiségtára és könyvtára kapott helyet. A levéltár anyaga oly bőséges, hogy feldolgozása évekig eltarthat. Rendezése után fény derülhet a hitközség keletkezésének éveire, az Óbudához régebben tartozó több pestmegyei hitközségre, valamint sok óbudai s innen elszármazott család eredetére.

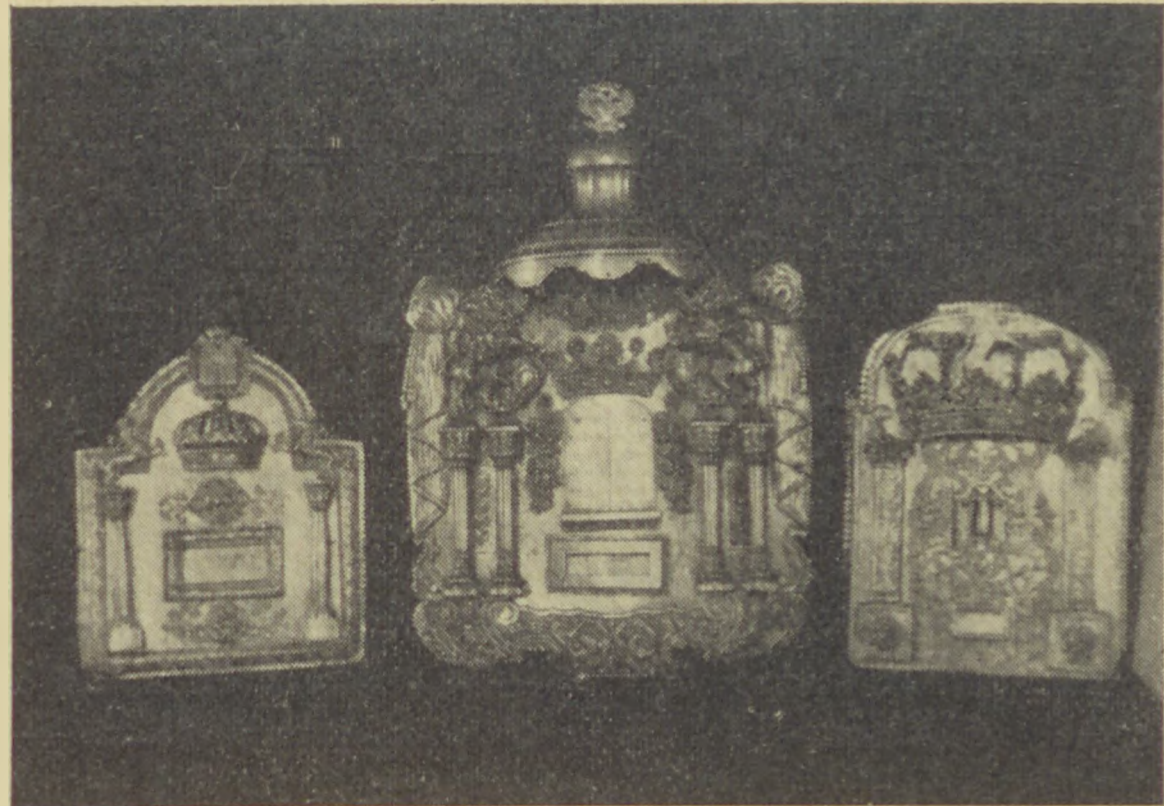
A régiségtárban az 1820. év előtti templomnak, régi kórháznak, az 1784. évben alakult és közel egy évszázadon át fennállott „Musterhauptschule“-nak (elemi iskola) emlékei láthatók. Az empire stílusban készült „Illés széke“ páratlan a maga nemében. Külön érdekessége e szobának az 1737. évben megnyitott és már 46 éve felhagyott *Laktanya-utcai temető két sírköve*. A régi zsidó sírköveket tudvalevőleg házak, várak építéséhez használtak fel kegyelettel mitsem törődő kezek, de *feltűnő, hogy római domborműves sírkövet a másik oldalon héber felírással ellátva zsidó sírkertbe állítsanak*. Az említett sírkövek közel 2000 évesek. Az egyik az 1742. évben elhalt *Kopl ben Móse Léb* sírköve. *A latin oldala a szöveg felett két oszlop között 4 alakot mutat. A felírás egy római légió őrmesterének 4 gyermekéről szól, kik rövid egymásután haltak el.* A másik sírkő 1772. évből való és *Cirl* bász *Abliz* (Ábelesz?) nyugszik alatta. *A túloldal pávát és gyermeket ábrázol.*

A harmadik szobában van a hitközség közel 2000, kizárólag hébertárgyú és szövegű könyvtára. Itt láthatjuk még a régi óbudai zsidó egyesületek alapszabályait és emlékkönyveit. Óbuda világhírű főrabbija, *Müncz Mózes* alapította „*Ansé Menuchó Nechóna*“ (óbudai lelkiüdv egyesület) alapszabálykönyve megragadja figyelmünket. Ugyancsak az akkor Óbudán működő *P. L. Freudiger* rabbi-ülnök, az óbudai *Freudigerek* ősének kezeírását is olvashatjuk e könyvben. A *Haynau* által az óbudai zsidókra a szabadságharc támogatása miatt kivetett bírságpénznek nyilvántartó könyvét is találjuk itt.

Az óbudai Múzeum igen érdekes és értékes anyagot őv meg a jövő számára.

A létezeréves római sírkő tulsó oldala egy római legionárius négy gyermekének képével

Régi ezüst toradiszek az óbudai zsidó múzeumban

(Polacsek Jenő felv.)

Z. F. FINKELSTEIN: HERZL UTOLSÓ TAVASZA

Lélekzet után kapkodva kóborol Herzl a franzensbadi parkban s a kezében tartott pohárból óvatosan iszik egy-egy kortyot s forrásvízből. A sétány még szinte néptelen és az ébredő tavasz könnyű párája lebeg a tarka virágágyak felett. Az erdőben még szunnyadnak a fehér pavilonok és a mohapárnákon harmatcseppek csillognak.

Mélázva holyong Herzl a kavicsos úton, az ezüstös nyirfák között. Úgy érzi, hogy lassanként valami nyomasztó szorongástól szabadul meg, mintha -hosszú, nehéz álomból ébrednének. Fáradt és lábai ólmosak. Időnként meggörnyed hatalmas, vállas alakja, levegő után kapkodva megáll s aztán reszketve támolyog a legközelebbi padig.

„A szénsav bántja ennyire a szívemet?“ jut hirtelen eszébe. Remélhetőleg még sikerül a bajt helyrehozni?

Lemondó mosoly cikáz át beesett, hamuszürke arcán, melyet fekete szakállá hatalmas gyászkeretként szegélyez.

A térszene felcsendül. „Ilyen az élet...“ harsog át a parkon az idény divatos, mélabús slágere és a sétáló betegek szívét reszkető, fáradt reménykedéssel tölti el. Mint távoli hullámverés visszhangzanak még Herzlben utolsó tárgyalásai, rendelkezései, programjai, ülései.

„Úgy ám, ilyen az élet!“ — dúdolja ő is akaratlanul... Még egy hónappal ezelőtt büszkén és izzó lelkesedéssel fejtegette a Zsidó Állam tervét a pápának és az olasz királynak, csak egy héttel ezelőtt folyt le nagyhorderejű beszélgetése Goluchowskyval a Ballhausplatzon s most fáradtan tipeg a franzensbadi kavicsos úton élete vége felé.

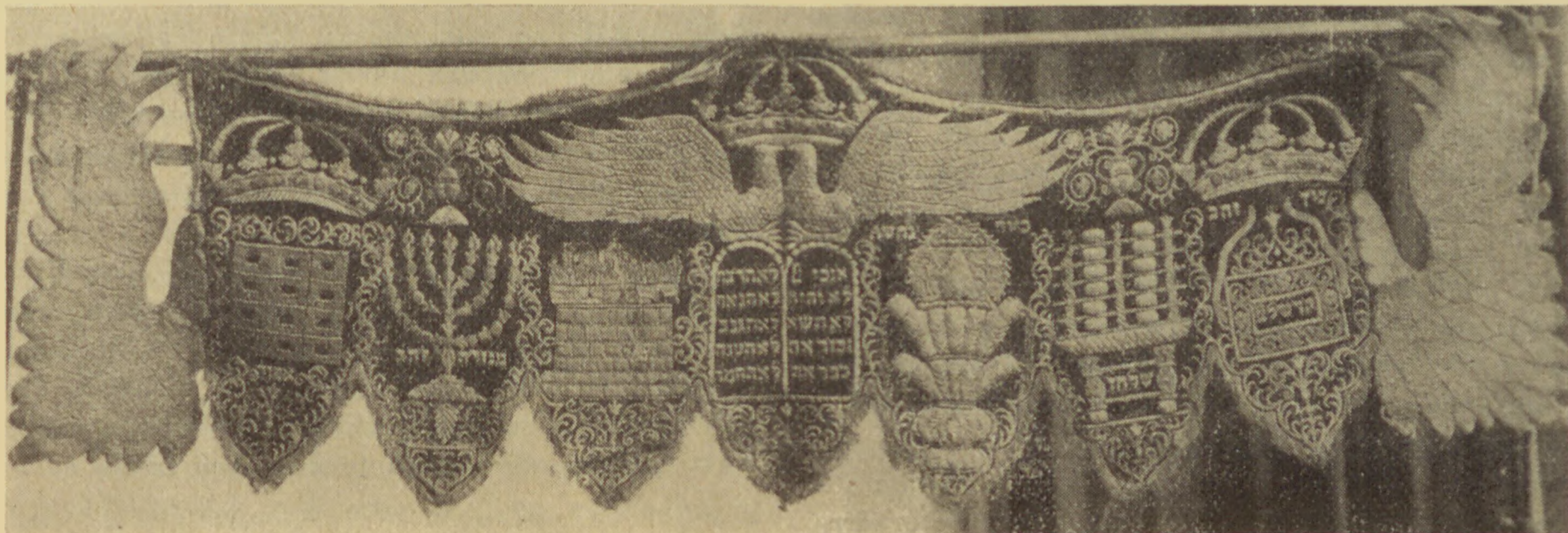
„Élet közben jön a Halál“ — hirtelen elutazása előtt

ezt a mondatot vetette egy nagy ív papírra íróasztalán. Tompa visszhangként kíséri ez a mondat azóta. Leül egy padra és fáradtan nézegeti a sétáló fürdővendégeket. Alig maroknyit csalt még ide az előszezón. Amint poharukkal a forráshoz zarándokolnak, úgy érzi Herzl, hogy halálra szánt testvérei ezek, kiket összezúzott az élet hajszája, akár csak őt... A térszene egyszerű melódiájából szállt, szállt a mulandóság melanchóliája.

Gyönyörű tavaszi nap volt. A májusi napok pompája duzzasztotta a park pázsitjának zöldjét, az orgona kábító illata fullasztotta Herzl lélekzetvételét. Közvetlenül Goluchowsky audienciája után hívták össze az orvosi konziliunot, mely minden munkától eltiltotta s ekkor lett nyilvánvaló alattomos betegsége, melyet már hosszú idő óta igyekezett eltitkolni saját maga és a világ előtt. Ebben a kényeszerű nyugalomban hullt végtelen fáradságba az utolsó évek viharos hajszája. Kilenc év mult el „A Zsidó Állam“ megjelenése óta, mely szökőhullámként ragadta a nyughatatlan forgatagába egy íróember nagyúri, kényelmes életét.

Tervekkel, tárgyalásokkal, beszédekkel, kongresszusokkal, alapításokkal rogyásig rakva, Ahasvérként száguldott ezen idő alatt városról-városra, országról-országra királyokhoz, fejedelmekhez, diplomatakhöz kérve, koldulva, fenyegetődzve és meggyőzve.

Szívet! — Új szívet! — Egy királyságot egy szívért! — Elkékült ajkai fájdalmas mosolyra húzódnak. Nem az ő álma volt-e a Királyság, mely kilenc év alatt ébredő néppé

Régi frigyszekrény függönytakaró az óbudai zsidó múzeumban

(Dr. Mérei Ernő felv.)

sorakoztatta a szolgálajzatot? Ő adta a szívét, a véréért ez a királyságért.

Egy királyságot egy szívért! — A mozgalom sorsdöntő napjai vannak. Oroszország csatlakozóban van az angol tervhez, Németország és Itália hozzájárulása már szinte biztos. — Még szükség van rám! — sír fel a lelke — Pétervártól Londonig utasításaimra várnak.

Hatalmas pókok gyanánt futkosnak gondolatai. A haláltól az élethez és utolsó éveinek mélységes szomorúságaitól az alkotó lélek legkeservesebb fájdalomához, hogy el kell múlnia a beteljesülés előtt. „Isten eltöri szerszámaid” — eszébe jut a sejtelmes régi mondás. Mi az élet értelme? Milliók büszke vezére vagyok — és szerencsétlen kis élőlényként állok az örökkévalóság sötét kapuja előtt. — A szíve kalapál — még egy kis ideig — várj, várj — nem sokára... Halántéka izzik, szíve türelmetlenül ugrándozik nehezen léleklő mellében. Fáradtan felhajtja poharából a vizet s becsukja a Dickens-kötetet, melynek olvasása sehogyse akar menni. Lassan kibontja kisfia legutolsó levelét.

„Kedves, kedves Papa! Mi nagyon jól vagyunk és vasárnap a Práterben voltunk és folyton rád gondoltunk. Csak anyu maradt otthon. Mióta elmentél, folyton sír. Igazán furcsa, hát nem? Tudod, Papa, multkor itt volt a nagyanyu és akkor anyu kiabált és keservesen sírt. Azt kiabálta — mindenkire van szíve, csak hozzánk nincs. Az egész világra van gondja, csak reánk nincs. Mi is emberek vagyunk, mi is emberek vagyunk. Én meghúzódtam egy sarokban, hogy ne vegyenek észre, de mindent jól hallottam. Nagyon szomorú volt. Miért sír tulajdonképpen anyu?”

Herzl idegesen ráncolta hozontos szemöldökét. „Miért sír tulajdonképpen anyu?” Szegény, szerencsétlen Júlia! Kilenc éve hajszolódik a nagyvilágban. Törődött-e ezalatt a feleségével, gyermekeivel. ... Vajjon nem hiú káprázat-e végül is, amiért megfosztottam magamat a boldogságtól s gyermekeimet az apjuktól?...

Lassan halad a Villa Imperialeban levő lakása felé. — „Élet közben jön a halál”, zibong benne szüntelenül. Óriási, fekete madárként lebeg körülötte a halál árnyéka.

Borzalom fogja el. A Halál már rég belopódzott napjaiba és éjjeleibe. Hideg csontkezelével kora ifjúságában ragadta el egyetlen nővérét s midőn alig két év előtt drága apját tették sírba, azt mondta titkárának, Reichnak: „Nem sokára én is odalenn fekszem.” Akkor írta a naplójába: Ha meghalok, a gépezet nyugodtan működik tovább. Szép nekrológot fognak írni rólam és semmitem változik...

A szálloda előtt már várt rá oroszországi megbízottja, Katzenelsohn. Londonból jött, ahol Herzl utasításai szerint lord Landsdowneal és Schiff bankárral tárgyalt. Sürgönyileg jelezte érkezését a Vezérnek, hogy utasításait kérje a Plehwe orosz miniszterelnökkel folytatandó tárgyalásokhoz. A beteg fenséges alakja egyszeribe kiegyenesedik, örvendő mosollyal köszönti a meghitt bajtársat. A vendég sietve teszi meg jelentését: Landsdowne kívánságára Schiff hajlandó Oroszországnak kölcsönt közvetíteni, ha ez használna a zsidóknak. Schiff tervezetet kér Herzltől, melyet az angol királynak akar előterjeszteni. Plehwe számára is memorandum lenne szükséges.

Herzlben ezer terv kezd forrni. Calice báró éppen Wienben van, Goluchowsky bizonyára a megállapodás értelmében fogja utasítani, Eugen főherceg éppen Karlsbadban van, a legközelebbi napokban Lippay révén érintkezésbe kell vele lépni, és még ma írni fog Plehwenek. A beteg testet a hivatott Vezér tettvágya tölti el.

— „Haladunk, öreg fiú, haladunk. A Zsidó Állam útban van”, — mondja szaporán. „Most nyomban Pétervárra utazik. Plehwenek személyesen mondtam, hogy Ön a helyettesem. Előterjeszti a Schiff-féle kölcsön tervét s hang-

súlyozza, annak nyélbeütése tőlünk függ. Bevezeteti magát Witte miniszterhez és ellenszolgáltatásul azt kéri, hogy Oroszország interveniáljon a portánál a zsidók érdekében. Bővebb utasításokat lepecsételt borítékban fog kapni. Szigorúan ragaszkodik utasításaimhoz s az eredményt megsürgönyzi Wienbe a Végrehajtóbizottságnak — amennyiben én már nem lennék életben...”

Villámcapásként érték az utolsó szavak a vendéget. Hirtelen felpillantott. Tréfa ez? A viszontlátás első hevében kérdésekkel, tervekkel, utasításokkal árasztotta el a Vezér, úgyhogy ez kötötte le minden figyelmét s Herzl eszébe sem jutott szemügyre venni. Most végignézett rajta s összerezsent. Arca hamuszürke és beesett, lángoló, szomorú szeme mintha tágra meredne a halálfélelemtől, hosszú szakállá kúsza, magas termete összeroppant — most ébredt csak tudatára annak, hogy milyen komoly ez a betegség. A Vezér jelenlétében uralkodni akar kétségbeesésén s más gondolatokra akarja terelni Herzl. De ez csak nyomatékosan ismétli: „Ostobaság, ne ringassuk magunkat csalódásban, én már túl vagyok a harmadik csöngetyűszön. Nem vagyok gyáva és nyugodtan nézek a halál elébe. Nincs már idő tréfálkozni — ez a keserű valóság.”

Vacsora előtt a kezelőorvos figyelmezteti Herzl, hogy még tegyen egy kis sétát az erdei forráshoz. A sétány most élénkebb volt. Az alkonyatban emberi hangok zibongtak. Némelyek a sétálók közül tisztelettel nyitottak utat Herzlnek. De ő alig vette észre az embereket.

Béna fáradság lankasztotta tagjait, míg torkát görcsös szorongás fojtogatta. Mintha ködbeveszett volna előle az élet, melynek zúgása csak messziről visszhangzott lelkében.

Szótlanul hallagtak Herzl és Katzenelsohn a tömegben. Midőn a forráshoz értek, Herzl fáradtan roskadt egy padra. Görnyedten szorítja kezét a mellére. „Erősnek kell maradnom”, villan át agyán. Szeme előtt elvonul egész élete. Sugaras gyermekkor, tomboló ifjúság és férfikora, melyben rohamos emelkedéssel dicső népvezérré lendült.

Mit jelentett neki ez a vezérség? Sikert? Dicsőséget? Nem, tisztában volt ő ezzel. A dicsőséget nem a tömeg tetsezése, hanem a történelem ítélete osztja. Kilenc évig gyötördött a rabszolganépért, míg végül is a kongresszus szűfolt termében árulónak nevezték. Nem haragszik érte. Vezérségét mindig a sors által ráért súlyos tehernek tekintette a még megszületetlen nemzedékek érdekében.

Testét köhögési roham rázza meg... Barátja karjára dőlve tér vissza a szállodába.

Katzenelsohn álmatlanul tölti az éjet. Nyugtalanul hánykodik ágyában, midőn zaj veri fel az utcát. Tűz van! Tűz van! Kialtozva szaladt a sokaság az utcán, míg a tűzoltóság felvonult. Katzenelsohn bepillant Herzl szobájába. A szoba világos! Belép. Éjfél már régen elmúlt s Herzl még teljesen felöltözve vastag kéziratot dolgozik. „Memorandum a pétervári útra”, mormolja szinte mentegetődzve barátja csodálkozó pillantására. Szinte hallani szívének zakatolását s szégyenkezve süti le szemét, mikor a belépő észrevette nyitott mellén a lecsúszott jégtömlőt. Herzl nyilván nem is hallotta a tűzilármát. Egész éjjel elmerülve dolgozott.

„Így akar meggyógyulni?” — szólal meg Katzenelsohn szemrehányóan.

„Nincs vesztegetni való időnk” — mondja Herzl lassan — „ezek az utolsó hetek, vagy az utolsó napok, — sietnünk kell. Reggel magkapja a lezárt utasításokat az útra.”

Barátja hangtalanul oson ki a szobából. Reszket. Midőn az utcára ér, már pirkad az új tavaszi nap hajnala. És Katzenelsohn sírva kezdett a reggeli imába...

*

Harmincegy nap múlva volt Herzl temetése.

Fordította: Dr. G. Gerő László

Gyerekek ókori romok előtt
Jemenita gyerekek Jeruzsálemben
Haifai narancsárus fiú
(Breuer Lipót Sopron felvételei)

DR PATAI JÓZSEF: VÁLASZ SÁNDOR PÁLNAK*

Néhány évvel ezelőtt éles polémia folyt köztem és Sándor Pál között az új Palesztina-építés kérdése körül. Akkor az „Egyenlőség” és a „Mult és Jövő” hasábjain szálltunk szembe egymással, persze a személyes barátság és tisztelet megsebesítése nélkül. Mindenesetre örvendetes közeledés jele, hogy most az Egyenlőség hasábjain felelhetek Sándor Pál fejtegetéseire. Nem tekintem cikkét „támadásnak”, mert tudom, hogy aggodalma becsületes meggyőződésből fakad és a magyar zsidóság őszinte féltése szól a hangjából. Akik azonban ismerik a Palesztina-munka strukturáját, tudják, hogy nincs erre a féltésre semmiféle ok. Nemcsak „tapintatosság” volt, hogy Silberbusch tanár került a „politikát”, hanem az az igazság, hogy nincs külön „cionista politika” a diasporában, ami az egyes országok belső politikáját érintené. Csak általános zsidó politika van. Súlyos társadalmi, kulturális, gazdasági stb. problémák. Átrétegződés, tönkretett zsidó existenciák újjáteremtése. Csupa létkérdése a zsidóságnak. De ha hont kell keresni hontalan zsidók számára, nem lehet ezt politikumnak kárhoztatni, csak azért, mert Palesztinában keresik, és nem Braziliában vagy Argentínában. Herzl maga Ugandában kereste egy ideig. Aztán rájött, hogy a sokezeréves történelmi kapcsolat adhat csak erőt az emberfeletti munkára, az igények bibliai leszállítására. Az a föld, ahol már kétezer évvel ezelőtt szántóvetők, szandálkészítők és kovácsok mesterek lehettek Izraelben és egy galileai ács fia forradalmasíthatta a pogány emberiség egész gondolkodását.

„Ha Palesztina zsidó állam lesz” — kérde Sándor Pál — „ha az arabok a zsidó vallásra térnek, mit fognak tenni a különböző más országokban élő nemzeti

* Megjelent egyidejűleg az Egyenlőségben is.

alapon tömörült hitsorsosaink? Vagy mi lesz velem, aki nem óhajt Palesztina alattvalója lenni?” Erre a kézenfekvő és érthető kérdésre már eleve megadta a választ a nagy angol államférfi és humanista, lord Balfour, aki, mint hajdan Cyrus, új korszakot nyitott meg „deklarációjával”. A lord Rothschildhoz 1917 november 2-án intézett angol kormánynyilatkozat, az új Palesztina-építés magna chartája, világosan kimondja, hogy: „az angol kormány a legnagyobb erőfeszítéssel fog odahatni, hogy a cél elérését megkönnyítse, aminek azonban tisztában kell lenni azzal, hogy semmiféle történhetik, ami Palesztinában a nemzsidó közösségek polgári, vagy vallási jogait, vagy ami a zsidóknak bárhol más országokban fennálló jogait és politikai helyzetét befolyásolhatná.” Nem kell tehát az araboknak áttérniük zsidó vallásra és nem kell Sándor Pálnak palesztinai alattvalónak lennie. Habár kétségtelen, hogy az új makkabeusok Palesztinája örömmel fogja kínálni a díszpolgárságot annak a férfinak, aki makkabeusi elszántsággal küzdött magyar zsidó testvéreinek jogaiért.

Hogy Palesztinát „Anglia saját jól felfogott érdekében a Szuezi-csatorna biztosítása érdekében akarja felépíteni?” Csak örvendetes, hogy Anglia a közmondás szerint, nemcsak bibliai textust gondol, hanem textilt is. Ez biztosíthatja legjobban a Brit birodalom állandó érdekelttségét az új zsidó nemzeti otthon fejlődésében. És ez sokkal megnyugtatóbb, mintha csak ideális motívumok volnának, amelyek máról-holnapra változhatnak. Ha Anglia kikötőt épít Haifában milliókért és nafta-forrásokat vezet a hajdani Ninivéből (Moszul) a Szentföldön át a haifai öbölbe, hogy innen táplálja a Földközi-tenger hajóit, ha repülőállomásokat épít Jeruzsálem körül és a judai sivatagban az „egyiptomi patak” és az indiai út védelmére, akkor

bizonyos, hogy nem fogja mindezt otthagyni martalékul, és állni fogja a zsidósággal kötött szövetségét.

Hogy ez nem lenne önálló „független” állam? Nagyobb nemzetek, államok is függnék egymástól. Jeremiás próféta a babyloni fennhatóság hirdetésével kereste Juda boldogulását és az erkölcsi eszme fejlődését tartotta a legfontosabbnak, szemben a függetlenség fanatikusaival. És amikor Juda elbukott, ugyancsak Jeremiás hirdette, hogy: „Keressétek a város üdvét, ahová száműzetésbe mentek.” Ez a zsidó hazafiasság bibliai alapja cionistának és nem cionistának egyaránt.

„Képes lenne-e Palesztina más államok zsidóságát megvédeni az antiszemitizmus ellen?” — kérdi Sándor Pál. Fizikai védelmet felfegyverzett nagy nemzetek is csak kis részben adhatnak távoli fiaiknak. De önérzetet, büszkeséget adhat a világ minden zsidójának az az országépítő munka, amelyet az alapoktól a tetőig, a mocsárlecsapolástól az egyetemi intézetek kutatásáig zsidók végeznek. Ezek előtt a heroikus alkotások előtt összeomlik a „zsidó élősdiség” vádja. S így tulajdonképpen etikai védelmet már most is ad. És ez nem lebecsülendő. Sándor Pál is csak etikai érvekkel védhette meg a magyar zsidóságot a „fehér terror” idejében. Szava felébresztette a lelkiismeretet. És talán egy hang Mórija hegyéről, vagy a Scopusról sem lenne hasztalan kiáltás a sivatagban. És ha a biblia népének képviselője is helyet kap a népek tanácsának asztalánál, talán megszólaltatja a régi próféták lelkiismeret-ébresztő szavát a világ színe előtt.

Hogy „Haller cionista röpiratok anyagát használta fel nálunk?” Az antiszemitizmus nem szükölködött soha argumentumokban. Nem szorult a cionizmusra. Tiszaeszlár és Istóczy idején nem volt nálunk cionizmus, de volt antiszemitizmus. Ellenben tény, hogy a Palesztina-építés már eddig is mindenütt csak emelte a zsidóság tekintélyét a népek szemében és még az antiszemita Bileámok is kénytelenek voltak elismerni az új zsidó erőfeszítés nagyszerűségét.

Örvendetes, hogy Sándor Pál ma már úgy nyilatkozik a Palesztina-törekvésekről, hogy „*nemes, ideális elgondolások*.” Ez mutatja, hogy tárgyilagosan közeledik a kérdés reális részéhez, ha a cionista ideológiát ellenzi is. Így következett be ez már mindenütt a világ zsidóságánál. Ennek alapján alakult a *Jewish Agency*, felerészben cionisták, felerészben nem cionistákból. Egyesültek az új Palesztina fölépítésére elveik feladása nélkül. A lényeges felfogáskülönbség köztük az, hogy a cionista minden zsidó munka felett elsőbbséget ad a Palesztina-építésnek, amelyet a nem cionista csak mint egyik nemes zsidó feladatot óhajt elősegíteni. Tudom, hogy „lerongyolódásunk előtt” Sándor Pál és társai nem tagadták meg a közösséget az egyetemes zsidósággal. Herzl maga megírja naplójában, hogy amikor a kiűzött román zsidók Budapesten átvonultak és a bécsi zsidó Unio azt kívánta, hogy a pesti hitközség tegyen lépéseket a kormánynál, hogy a román zsidókat ne engedjék át Magyarországon Bécs felé, a pesti hitközség akkori elöljárósága tiltakozott a feltevés ellen is, hogy a zsidó szolidaritást így megtagadja. Azóta bebizonyosodott, hogy a

szolidaritás sehol sincs a zsidóság ártalmára. Ma a bécsi hitközség cionista vezetés alatt működik és nem árt tekintélyének. Berlinben együttműködnek cionisták és nem cionisták a hitközség vezetésében. Sőt a legutóbbi hetekben a hitleri Berlinben nagyszabású *Palesztina-kiállítást* rendeztek hivatalosan és a nem cionista Stahl elnök nyitotta meg, Olaszországban az olasz hitközségek országos irodájának elnöke, dr. Ravenna, egyben a cionista szervezetnek is elnöke. A budai és szegedi hitközség tekintélyét is csak emelte, hogy elsőnek értették meg a Pro Palesztina gondolatát. Stern Samu, kiváló elnökünk, az ő nagy gyakorlati érzékével helyesen ítéli meg a helyzetet, hogy a pesti hitközség súlyát is csak emelheti kifelé az egyetemes zsidó kérdésekbe való bekapcsolódás. Nem jelent ez lazulást a magyar zsidóság hazafias érzésében. Ott áll a dohány-utcai templom mellett a *Hősök temploma*, amely 10.000 magyar zsidó hősi halott emlékét őrzi s hirdeti összeforrottságukat hazánk földjével. Ezt a köteléket nem akarja lazítani egyetlen cionista sem. Nincs tehát szükség az éles határvonalhúzásra a Pro Palesztina körül sem. Mikor legutóbb Győrben a világhírű Prof. Pfeiffer elnökkel az élen az ottani „Pro Palesztina zászlaját kibontottuk”, tisztelegtünk a zsidó templom hősi emléktáblája előtt, amely felett a hazaszeretetet szimbolizáló fáklya lobog. Előadásaink bevezetésül pedig kiemeltük, hogy távol áll tőlünk minden gondolat, amely ennek a fáklyának fényét legkisebb mértékben is elhomályosíthatná. Ezt emeltük ki Stern Samu elnökkel folytatott barátságos tárgyalásaink alatt is. De a magyar cionista szövetség vezetősége is ismételten hangsúlyozta és a nyilvánosság előtt írásban is leszögezte, hogy „Magyarországon zsidó nemzetiségi pártot vagy politikát lehetetlennek tartanak.”

Ebben tehát a cionisták is osztoznak Sándor Pál véleményével és nincs semmi aggodalomra ok!

Ami egyébként „Palesztina támogatását” illeti, eddig a helyzet az volt, hogy Palesztina támogatta a magyar zsidóságot és nem fordítva. A jeruzsálemi egyetem katedráitól kezdve a műhelyek, gyárak és szántóföldek, narancsosok munkahelyeiig mindenütt ott találjuk a magyar zsidókat az első helyeken. Az új Palesztina már sok-sok ezer meg ezer magyar zsidónak adott existenciát, pozíciót, de a magyar zsidóság eddig csak szellemi javakat adott a Palesztina-eszmének.

Hogy Palesztina jelenleg csak Fata Morgana? Az egész élet Fata Morgana. Előbb a francia forradalom szabadságeszméiben hittünk és jött a Dreyfuss-per. Aztán a német kultúráért rajongtunk, és jött a harmadik birodalom. Miért ne hihetnénk a zsidó harmadik birodalomban, hogy meg fogja valósítani legalább részben az első zsidó birodalom prófétáinak látomásait az emberiség örök békéjéről?

---

*BEKÖTÉSI TÁBLÁK és tartalomjegyzék
a Mult és Jövő 1933. évfolyamához
kapható a kiadóhivatalban:
Vilmos császár-út 34. szám*

Erdei Viktor : Kabala

Erdei Viktor : Áhitat

Erdei Viktor : A gaonjelölt

ZSIDÓ KIÁLLÍTÁSOK

Az Ernst-múzeum termeiben volt két kiállítás. Egyik a szunnyadó zsidó pszichét próbálta keltegetni és volt egy másik kiállítás, ami akármilyen súlyos nevet és műveket is tartalmazott, mély szomorúsággal borította le a szemlélőt. Utóbbi egy élet munkáját és széphez való csodás ragaszkodását dezolálta. Kohner báró felbecsülhetetlen magángyűjteménye úgy robbant szét, hogy soha többé ne találkozzanak egymással a páratlan műgyűjtő féltő szeretetében összehangolt műrecek. Nem zsidó művészek gyűjteménye volt a Kohner-gyűjtemény, hanem egy zsidó művész: Kohner báró összefoglaló ízlése keretezte őket egységbe. „Kohner“ ezentúl nem egy gyűjtemény neve, hanem csupán értékhatározó lesz: „ez a kép a Kohner-gyűjteményből való, tehát érték.“ Ez lesz a maradandó egy áldozatkész műértő életéből.

A másik kiállításon Erdei Viktor zsidói jöttek elének. Nem szépítve, nem kikefélve, kifésülve. Ugy, gyűrötten, furcsán, groteszkül, ahogy a művész meglátta őket Munkácsan, Beregszászon. A művész az alakjait nem emelte ki a milióból, ott a hepehupás kövezeten, ott a szűk zsákutcában, ahol a dísztelen Schil áll, ott a hullóvakolatú fal tövében rajzolta meg a strejmlis, kissé rongyos és mégis büszke alakokat, a boldog családfőt, amint viszi haza a libáját, az ezüsttől csillogó taleszes imádkozót, a dölyfös — pedig kaftános — rasekólt, az elmélyedt chaznt, a misztikus csoportba verődött bochereket. Mindezt nem festékkel, ecsettel, egyszerű vonallal, kopott-szürke tónusú vonallal, ami szinte lehelve van a dísztelen papirosra. És mégis csupa szín, csupa mozgás volt ez a kiállítás. A néhány száz Erdei Viktor-mű egy egész kisvárost tudna kitölteni, teli élettél, sejtelemmel, teli napsütéssel, homállyal, teli múlttal, igen, múlttal és teli jövővel. Már látszik is a gyűrött alakok némelyikén, akármilyen furcsák és kuszáltak, hogy gondolkoznak azon, hogy ez az élet „nem megy tovább“. Ezek akarnak valamit. Ezek már tudják — nem éppen a rasekól és a törpe zugirász — inkább a két finom vonallal rajzolt, selymes pajeszú bocherek — hogy keletről kél a nap... Ezt tudta megrajzolni Erdei Viktor, aki apácanövendékből lett s ma zsidó misztikumot kereső, szubtilis, művészlelkű feleségével együtt kis-magyar, maradék

motivumok után kutattak a ruthén vidéken és találtak mély, elmoshatatlan zsidóságot. Ezt hozták magukkal. Részben belül a lélek zugaiban, részben ezeken az élő, lélegző rajzokon. Aki nem látta: nézze meg a művész műtermében. Élmény.

Beregi Ármin.

Erdei Viktor : Vizió

VERIDICUS: IRODALOM ÉS TÖRTÉNET

ZSIDÓ MEGJEGYZÉSEK PAP KÁROLY ZSIDÓ REGÉNYÉHEZ.

Előkelő tudós tollából kaptuk ezt az írást, melyet a szerző iránti tiszteletből kiadunk abban a tudatban, hogy ez a tárgyi kritika semmit sem von le Pap Károly művének irodalmi értékéből.

Irodalom és kritika két nélkülözhetetlen tényezője minden nép szellemi életének. A kettő szorosan összetartozik és csak egymást kiegészítve, támogatva biztosítják azt az eredményt, melyet magasztos hivatásuk betöltése szerezhet meg valamely nemzetnek. Kritika nélkül az irodalom elvadul, tévutakra kerül, mint a gyermek nevelés nélkül. A kritika hivatása, hogy míg egyrészt elismeri, a maga nagy értékében méltányolja az irodalmi termékek helyes irányban való működését, másrészt figyelmezteti az eltévelyedések veszélyeire és becsületes egyenességgel lenyesni iparkodik az egyes irodalmi irányok, irodalmi művek fattyuhajtásait.

Bennünket e helyütt a magyar-zsidó irodalom érdekel különösen, az a magyar-zsidó irodalom, mely tulajdonképpen még kibontakozóban van, még nagyon fiatal, alig ötvenéves és melynek immár sokkal egészségesebb és gazdagabb termésének kellene lenni, hogy fontos hivatásának igazán megfeleljen. Joggal panaszoljuk fel, hogy a magyar-zsidó irodalom nem fejlődik a kívánt mértékben, nem teremt olyan kiváló műveket, melyek a zsidóság nagy szellemi értékének megfelelően döntő hatással tudnának lenni a magyar-zsidó közönségre, megnyernék azt a zsidó tárgyú irodalmi termékek számára.

Felekezeti sajtónk, úgy a heti, mint az időszakos, megteszi a magáét, de ez korántsem elég; magas színvonalú irodalmi műveknek kellene a zsidóság örök kincseit modern formában közönségünk elé tárni és ezzel a magyar-zsidóknak zsidó tudást és műveltséget adni, ez által őket ránevelni a magyar-zsidó irodalom pártolására. Ez a pártolás nagyon hiányzik, bizonyítja az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) szomorú helyzete, mely anyagiak hiányában nem tud fontos hivatásának eleget tenni. Ennek a pártolásnak a hiánya okozza, hogy igazán tehetséges, kiváló zsidó íróink nem foglalkoznak kellőképp zsidó tárgyú írással, nem nyújtanak valóban értékes műveket, melyek nemcsak magyar, hanem egyúttal igazán zsidó művek is lennének. Mert bizony nem elég, ha valaki, tehetséges író, zsidónak születik és mint ilyen némi tudomással bír a zsidó életről, annak jelenségeiről, felületes ismerete van a zsidóság hatalmas tartalmáról, de kell, hogy rendszeres tudással bírjon a zsidóságról, a zsidó vallásról, hogy igazán szolgálhassa a zsidóság céljait, mikor élvezetes formában, irodalmi értékű művével beleviszi a nagyközönségbe a zsidóság szellemi, lelki és erkölcsi kincseinek ismeretét.

Mindezt pedig abból az alkalomból kell elmondanom, hogy aktualitást kölcsönöz ennek egy a múlt évben megjelent, sokat ígérő könyv, mely írójának tehetségénél fogva nagy igényekkel lép fel, de korántsem elégti ki jogos várakozásainkat.

Pap Károly regénye ez: *Megszabadítottál a haláltól* (Pantheon kiadás), melyet egyik előkelő napilapunk kritikus Hallelujával üdvözölt, mert szerinte „új evangéliummal ajándékozta meg korát és valószínűleg a következő nemzedékek beláthatatlan sorát is. Ősi biblikus időkben a ma megriadt, megzavarodott szelleméhez szól ez az írás,

amely a szeretet egyetemességét hirdeti az igazi próféták szavával.“

Én ugyan nem tudom a lelkes kritikus nyilatkozatát a maga egészében aláírni, de azt én is megállapíthatom, hogy Pap Károly határozott írói tehetség, van képzelőereje, vannak gondolatai, melyeket megfelelő módon tud kifejezésre juttatni, van stílusa, mely egyéniségre vall, szépen, folyékonyan ír és le tudja kötni az olvasó figyelmét. De épp azért, mert irodalmi szempontból nyereség a munkája, végtelenül fájlalom, hogy *zsidó szempontból távolról sem mondhatom ezt*. Aki Pap könyvét végigolvassa, az a zsidóságról, annak eszméiről, tanairól, életjelenségeiről nagyon furcsa és állítom, egészen téves fogalmat nyer.

Mindjárt a regény első fejezete, melynek hangzatos címe: „*Messiás születik*“ és mely a regény többi részével semmi összefüggésben sincs, azt mutatja, hogy szerzőnek zsidó ismeretei nincsenek, teljesen járatlan in judaicis és azért oly ferde világításban mutatja be a zsidó felfogást egy igen nevezetes esetnél, hogy az egyenesen bosszantó. Mert abban igaza van, hogy a meddőség Izraelben szegény volt és megértjük, hogy a szegény Ruth leghőbb vágya, hogy gyermeke legyen és ne gunyolhassák társnői, megértjük azt is, hogy az a vágya beteggé, sőt eszelőssé teszi, de azt nem, hogy mikor már vágya teljesül és anyai örömeinek néz elébe, akkor olyan tervekkel foglalkozik, melyek csak egy beteg agyban keletkezhetnek, amelyeket azonban józan zsidó emberek nem tehetnek magukévá semmi formában, amint azt szerző el akarja hitetni. „*Oh, hiszen ha a frigyláda előtt szülhetne... De ettől visszaretten. Ha ott találják, magzatostul együtt megölik,*“ — gondolja a mi szerzőnk, de bizony egyetlen zsidó ember sem. Épp oly helytelen és zsidótlan felfogás: „*mert a szülés maga a mocskos s még azt is meggyalázza, aki csak érinti, hát még a templomot!*“ És ebből a teljesen téves alaphól jut azután olyan abszurdumra, hogy az egész templom közönsége, mely péntekesti imára gyűlt egybe, mikor Ruth vajadását hallja, arra az érthetetlen kifakadásra vetemedik: „*Oh szerencsétlen, bolond Ruth! Szülni péntek este, megtörni a szombat ünnepét, szüléssel zavarni a világ teremtésének végét, a szülés mocskában ülni közvetlen a templom mellett!*“ Mintha azt az időpontot önkényesen választhatná meg a nő; de nem is igaz zsidó szempontból, mert *a szülőnek kedvéért szabad a szombatot megszegni és mindent, amire szüksége van, elvégezni*. Hisz életveszélyről is lehet szó — aminthogy a szegény Ruth bele is pusztul —, akkor pedig háttérbe vonul a szombat és a jomkippur is, mert *a zsidó vallás tana szerint mindennél szentebb az emberi élet!*

Nem akarok különös súlyt vetni arra, hogy szerző biblikus korban, mikor áldozati kultusról beszél, akkor péntek este *egy kis falusi templomban*, hol a nők „*ketrecben*“ vannak elkülönítve, a „*Lecho dajdi, Jertek barátim a mátká elé*“ dalt énekelteti, holott *ezt a költeményt egy 16. században élő francia-zsidó költő írta*. Épp oly fura, sőt zsidótlan gondolat, hogy ott péntek este mind az asszonyok, különösen terhesek, ott vannak, mikor pedig a zsidó nő helye péntek este otthon, a szombati gyertyákkal díszített asztalnál van. Hogy mire vezet szerzőnek eltévelyedett képzelete, melyet a járatlanság irányít, azt mutatja az a lehetlenség, amit ő élesen kifest, hogy a szülőnő kiáltásaira a templom egész közönsége megvadul és ahelyett, hogy szülésznőt hívtak volna és segítséget nyújtanának a szegény asszonnak, mindnyájan kirohannak, mintha csak tűz ütött volna ki a templomban és „*odakinn, a nők bejáróia tövé-*

ben összetorlódnak, mindegyik (férfi) a maga hitvesét kiáltja, tiporja, marja a többieket. A lépcső fala úgy bemocskolódik vérrel, a lég úgy megtelik halálos jajjal, mint akkor, mikor először rombolták le a cíóni szentélyt." Furcsább túlzást és helytelenebb beállítást már igazán nem lehetett volna kigondolni!

Nem foglalkozhatunk minden részlettel, ami a fejezetben zsidó szempontból érthetetlen és teljesen lehetetlen, valóságos halmazata van ezeknek itt, pl., hogy a Sabbat a mozdulatlan ünnep. Nem volt az a zsidóságban soha. De valósággal megbotránkozott, amit szerző leírni képes, hogy az általa oly rettenetes módon elképzelt péntekesti jelenet után, melynek több halottja is volt, úgy maradtak kora hajnalig és akkor azután, tehát szombat napján! — „iszonyatos temetkezés indul végig a városon!" Zsidóknál szombaton temetés, ki hallott ilyet! Nem hiszem, hogy keresztény író ennyire tévedne a zsidó vallás kárára!

A második fejezettel kezdődik a tulajdonképpeni regény, melynek főhőse lesz *Mikháel*, a szeretet és önfeláldozás mintaképe, aki kész öreg nagyatyja helyett magát feláldozni, csak hogy az kívánsága szerint életben maradjon. A csodálatos áldozatkészség nem éri el a célját, az öreg nagyatyja meghal. A derék unoka tovább él és dolgozik mint ács szülei mellett. Majd pedig minden különös ok nélkül elhagyja őket és követi a „kalásztépő", az az adományokból élő *Tekijáhut*, hogy attól tanulja meg azt az élet-hölcseséget, amit az az emberkerülő vándor nyújthat. Ennek a *Tekijáhunak* vándorlása igen nevezetes eseményre vezethető vissza. Libbániában élt az atyja, *Esijél* és a libbániaiak vig szüretén vesz részt, mint a gazdag *Rifát* munkása. Társa, *Hukkót* szintén ott van, gyermektelen ember, ki azért is szeret minden gyermeket. A szüret alatt ott van *Tekijáhu* is és *Hukkót* elkezd vele játszani. Majd különös játék gyanánt *Esijél* és *Hukkót* fel-feldobálják a gyermeket, míg nem ez *Hukkót* dobása folytán beleesik a musttal tele kádba, ahonnan azonban szerencsésen kimentik és életre keltik.

A megrémült apa azt hiszi, hogy gyermeke belefűlt a kádba és megtámadja *Hukkót*ot, mint aki az ő fia halálát okozta. A dulakodás alatt mindketten belezuhannak a mustba, ahol *Hukkót*ot tényleg megfullad. *Tekijáhu* atyja tehát megölte társát, de nem szándékosan, hisz épp úgy odateszhetett volna ő is. Hogy *Hukkót* rokonai üldözik *Esijélt*, az természetes, még az is érthető lenne, hisz a Keleten vagyunk, ha vérbosszúból megölik őt. De nem ez történik, hanem *Esijélt* elfogják, napokon át őrzik, míg végre a vének, a bírák halálra ítélik és megkövezik. Ezért lesz azután *Tekijáhu* földönfutó, meggyűlöli Libbániát és minél messzebbre akar onnan menni.

Ime, újra tévedései a szerzőnek, aki — úgy látszik — nem olvasta a bibliát és fogalma sincs a *menedékvárosokról*, melyeket a Tóra parancsa szerint berendeztek, hogy a vérbosszúnak gátat vessenek. Minden gyilkos odamenekült és ott védelmet talált a vérbosszú elől. Azután törvény elé állították és ha nem szándékosan ölte meg társát, akkor csak száműzetésre ítélték, amit a menedékvárosban kellett eltölteni. Az tehát, hogy a vének, a bírák *Esijélt* megkövezésre ítélik, zsidó törvény szerint ki volt zárva.

Tekijáhu tehát vándorol, ami érthető, talán még az is, hogy *Mikháel* hozzászegődik, mert *Mikháel* álmodozó, aki-ről azt mondhatja a szerző: „Szegény, szépséges együgyű te, nagyon is látom, hogy szereted az embereket, éppen azért kell minél mélyebbre, minél messzebbre elrejtőznöd előlük!"

Ezt eddig így is tette *Mikháel*, nem is volt alkalma a benne élő emberszeretet tényleges nyilvánítására; bizony meglehetősen együgyűen viselkedik, mikor Libbániában a sze-

gények és nyomorultak megsegítését akarja előmozdítani. Nem is éri el célját, mert a libbániai fukar és önző papok lázadónak jelentik ki és előbb halálra, majd csak megbélyezésre ítélik el. Ettől is megmenti jóakarója, a szomorú *Ábimél* pap, aki felismeri *Mikháel* lényét és azzal küldi útjára: „Eddig azt mondtam, menj, álmodozz, rejtezz el, mert nem ismered az embereket, a világot, most azt mondom: Aki így szereti az embereket, így hisz bennük, mint te, annak bizonyára köztük a helye". Hogy azután miként igazolja majd *Mikháel* ezt, azt nem tudjuk meg, mert ezzel vége a regénynek, a főhős szereplésének.

Hogy közben a libbániai papok és templomuk leírásánál mi mindent zavar össze a szerző, azt sok volna részletezni. Csupa járatlanosság a vallási dolgokban, olyan szer-tartásokat csinál, ami nem volt soha Izraelben. Mikor a támániak áldozásáról szól, pl. azt mondja: „Bent a kőfállal körülvevett zsinagógauvarban már megkezdték a papok az áldozást. Az apró baromfiak rikácsolása és a barmok bögése, hörgése összevegyült a papok kiáltásával". Hogy a Tóra csak galambáldozatról szól és semmi más madáréről, az szerző előtt ismeretlen. Épp úgy helytelen, mikor azt írja: „Mit mond *Mózes atyánk* (a zsidóság mindig csak M. tanítónknak nevezi) a barmokról, amikkel *Adonájnak tartozunk*. A barmokon, miket oltáromra viszel, ne legyen semmiféle iga vagy hám nyoma. Utálkozom a befogott állat húsától" Csupa költemény! Épp oly téves, amit a papoknak a halottal való érintkezéséről mond, mert az apát halott fiától nem tiltja el a törvény. Nem kevésbé új, de alaptalan, mikor az *Urimot* és *Tumimot* minden pap nyakában láncon lógó kegysernek állítja be, holott az a Tóra szerint csak a főpap mellédíszében volt.

Meg akarok még röviden emlékezni azokról a feltűnő és többnyire teljesen helytelen héber nevekről, melyekkel a szerző regényének szereplőit felruházta. Mi szükség van pl. *Hukkót*, *Benkorban* és hasonló nevekre, melyek sohasem léteztek a zsidóságban. *Hánok* pedig nem női, hanem férfinév a Tórában. Egyenesen komikus, mikor „az öreg *Besalakh bácsiról*" beszél, mert öregnek öreg az, de mint *Tórai hetiszakasz címe*, akárcsak a „*Hukkót*" — *Chukkoth*, az öreg *Elul* pedig mint *hónap*, de nem mint férfinév. Ha ritkább héber neveket akar szerző, ott van a *Krónikák* két könyve, talán tudja, hol található, rendelkezésére áll ott a soha általánossá nem vált, de jó héber nevek egész serege.

Nem merítettük ki a hibák és tévedések lajstromát, amit a kötetből összeállítottunk, de már is hosszúra nyúlt bírálatunk. Azért foglalkoztunk ily behatóan az újszerű regénnyel, mert valóban tehetséges író munkáját látjuk benne. De arra kérjük, ha zsidó tárgyú művet akar írni, igaz örömmel fogadjuk, de akkor előbb tanuljon, ismerje meg a zsidóságot és azután fogjon a munkához. Hisz a mi nagy *Jókaink*, a legnagyobbak egyike, akinek fantáziája páratlan volt, mindig jegyzeteket készített, mielőtt regényeit kidolgozta. Pl. a *Rab Ráby*-ban zsidó dolgokról alaposan informálódott és ritkán tévedett, akkor sem oly súlyosan, mint a mi szerzőnk.

Bírálatunk korántsem akarja őt elriasztani a zsidó tárgyak feldolgozásától, ellenkezőleg arra kívánja buzdítani, hogy állítsa szép tehetségét a magyar-zsidó irodalom szolgálatába, de ne felejtse el soha: Csak a költő születik annak, a tudós azzá lesz, ha tanul. Foglalkozzék tehát a zsidósággal, vallási tanaival, irodalmával és történelmével és ha majd becsületesen vesződött mindezek megismerésével, akkor bátran hozzáfoghat a munkához, eredménye nem marad el. Merüljön el, ne csak felületesen, de igaz szeretettel a zsidóság tartalmába, legyen szívvel-lélekkel zsidó és akkor a magyar-zsidó irodalom díszére válhat. Ily értelemben üdvözlöm a viszontlátásra!

DR FÜRST ILONA: DÓCZI LAJOS BÁRÓ ZSIDÓSÁGA EDDIG ISMERETLEN LEVELEIBEN

Doktori értekezésem tárgya Dóczy Lajos* volt, az elmúlt század második felének sokat olvasott, kedvelt írója. Boldogult Bleyer professzor témakötetében szerint német irodalmi munkásságát kellett feldolgoznom és bemutatnom őt mint annak a zsidó írói nemzedéknek a típusát, melynek éppen kétnyelvűségénél fogva jutott jelentékeny szerep a hazai magyar és német irodalomban. A téma tehát önkénytelenül ráirányította figyelmemet „hősöm“ zsidóságára. Hisz Dóczy a sopronmegyei „Hétközségek“ egyikében, a ma is zsidó levegőjű Németkeresztúr („Célem“) gettójában nevelődött, a nagykanizsai egykori izr. reáliskola legelső évfolyamának volt tanulója, majd Bécsben és Pesten az ú. n. „zsidó sajtónak“ volt egyik legkiválóbb képviselője. Zsidósága — a liberalizmus akkori fénykorában — nem akadályozta meg abban, hogy fiatal korában id. Andrássy Gyula gróf sajtófőnöke és bizalmas embere, a külügyminisztérium miniszteri tanácsosa és báró, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság tagja legyen. Mégis pályája delelőjén — éppen jelen levelek tanúsága szerint érzelmi okokból — elhagyta ősi hitét, amit aztán késő utolsó napjaiban mint mély sebet hordozott a lelkében. Dóczy eme „zsidó fejlődése“ sűrűn ismétlődik, szinte tipikus körtünet sok kortársánál. Módomban volt belepillantathatni ennek a léleknek belső rejtekébe, amint megnyilatkozik, közvetlenül póz és tartózkodás nélkül. Még pedig azokon a leveleken át, melyeket leghívebb barátjához, a még kellően nem méltatott Kónyi Manóhoz intézett és amelyeket annak az unokája, Hajnal-Kónyi Kálmán úr volt szíves rendelkezésemre bocsátani. Ebben a körülményben 350 darabot tartalmazó levélcsoportban különféle kapcsolatokban kerül szóba Dóczy zsidósága, viselkedése és álláspontja mint zsidó.

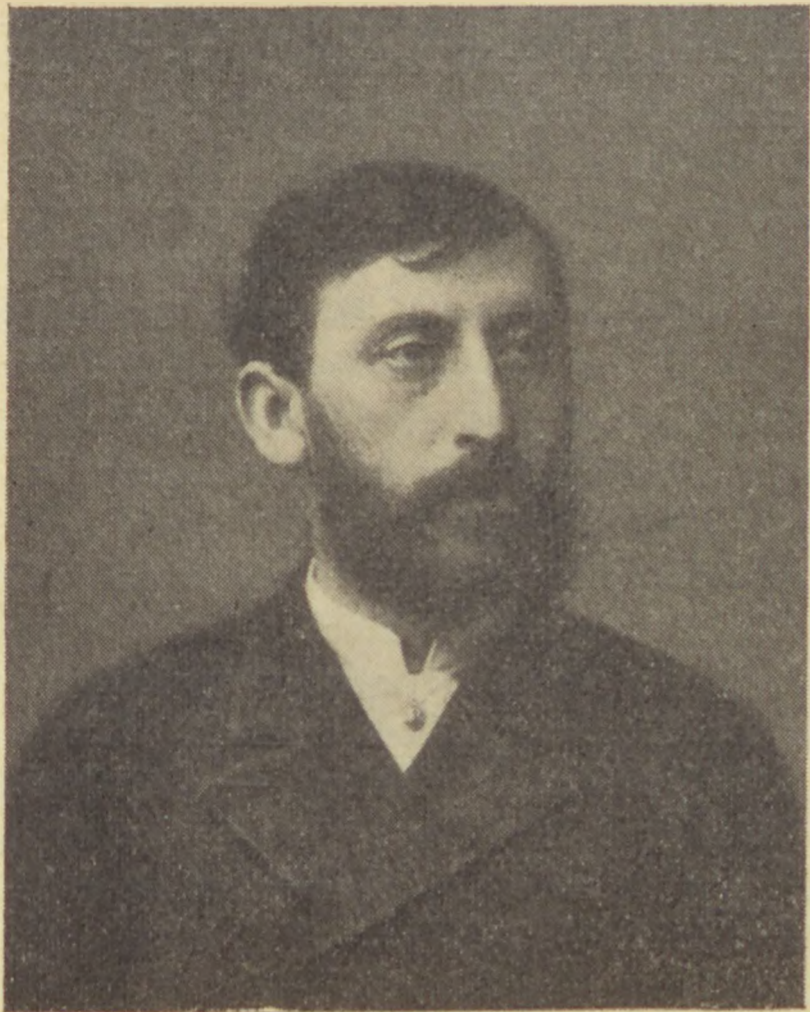
Legelső ízben 1878 dec. 30-án. Andrássy akkoriban távozóban volt a külügyminiszteri székből és az okkupáció után Dóczyt, mint hű munkatársát ki akarta tüntetni. És erre a kitüntetett Tiszadobról, Andrássyék birtokáról következőképpen reflektál: „A rémhírt eddig tudod, hogy Ferenc József-rend középkeresztjét varrták a nyakamba. Ezt Mózes uccse, nem érdemeltem. Hanem úgy kívánja a bürokratikus rend — legalább én is megszenvedtem Boszniáért.“ — U. I. „Ez az egész levél titok. Ennek pecsétje alatt megsúgom még a következőt: Andrássy nagyon szidván az udvari butaságot, hogy hihetőleg zsidó hitem miatt nem adták meg a Szent István-rendet, melyet büszkén megérdemeltem, én azt feleltem, hogy én pedig azért is zsidó maradok s csak mint zsidó tartom érdemesnek ily kitüntetéshez jutni, mert mondom, a zsidókban fenn kell tartani a hitet, hogyha becsületes hazafiak, semmi sincs elzárva előttük. Ez az országnak hasznára van és a zsidó ész és tehetséget, mely különben a destruktív, hazafiatlan közliberalizmus veszélyes fegyvere, megnyeri a honfenntartó, alkotmányos iránynak. Ebben a részben, mondám, az én carrièrem igen jó és hasznos, mondhatom, fontos példa és azért a vallást, melyet egy kis lányért tán félretennék, carrièrem kedvéért soha sem fogom félretenni, s igen kár, ha Őfelsége a zsidók közül a kikeresztelkedetteket jobban szereti, mint a kikeresztelkedetleneket. Erre Andrássy azt felelte, hogy teljes igazam van: hogy mily hazafiakat lehet a zsidóktól várni, arra egy másik példa Kónyi, aki oly gentleman és magyar, hogy öröm volna, ha ilyen sok teremne az országban.“

* Dóczy Lajos mint német író. Egy zsidó írói nemzedék típusa. Német Philologiai Dolgozatok. 50. szám. Budapest, 1932.

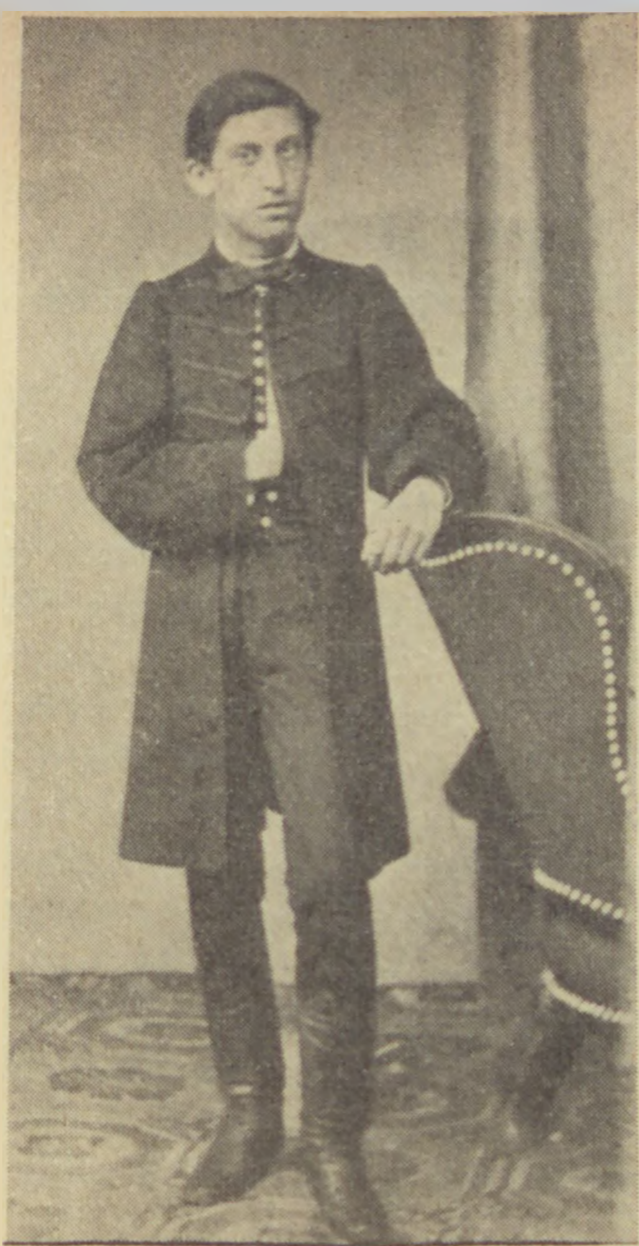
Hasonló álláspont lappang ama sorok közt, amelyeket 12 évvel később, 1890 nov. 4-én Párizsból intéz barátjához: „Amit Sz-y (Szögyény Marich) ír, jó volna, de a töredékes „ha“ nyugtalanít, nem az eredmény, hanem a *motivum* tekintetéből. Ha ez a „ha“ azt jelenti, hogy K-y (Kálnoky Benő, akkori külügyminiszter) nem szereti a zsidókat, vagy azt, hogy nem szívesen tüntet ki engem, akkor egy csöppet sem bánom: annál jobban esik, ha kelletlenül teszi. De ha azt jelenti, hogy nem bánja K-y, ha otthagynom a minisztériumot, ... akkor az „ein anderer Kaffee“, mert akkor megyek, a legjobb lélekkel. Inkább akarok én mellőzött lenni — bár nem érdemeltem meg —, mint hogy türt legyek.“ És ismét két évvel később, 1892 máj. 13-án, mikor a koronázási jubileum alkalmából már a báróságra pályázik. „Első zsidó volnék, aki nem pénzért kapta (a báróságot), de hát ez nem akadály, inkább sarkantyú lehetne egy gavallér kormányának.“

Közben a 80-as évek folyamán sokat foglalkoztatta Dóczyt — nyilván bécsi irodalmi hatások alatt — a vegyes házasság kérdése. A probléma testet is öltött egy színműben: „Vegyes párok“, mely 1889-ben jelent meg és ez évben színre is került a Nemzeti Színházban. Erről a darabról, kényes témájáról — hogy t. i. zsidó hozta először színpadra a zsidókérdést — és előadásának viszontagságairól sűrű levélváltás folyik a két barát között. 1888 szept. 28-án Dóczy azt írja Wienből: „Attól tartok, hogy (Paulay Ede, a Nemzeti Színház igazgatója) a darabban csak a tendenciát találja érdekesnek, de nem a cselekvényt és udvariaságból mond megfordított véleményt. Ha csak a tendencián múlna, melyről igen szellemesen mondja, hogy senkit se bánt, de mindenkit geniroz, — akkor hírvást tehetne szerintem kísérletet. Elvégre durvaság nincs az egész dologban, a szó „zsidó“ elő se fordul, s a Proletárokhöz képest valóságos mandulás tej a darab. A kérdések és alakok, melyekből áll, nagyon aktuálisak. Gentry-gög és gentry-jóság, vegyes házasság, elkracholt gróf, pénzen ejtett választás előfordul benne, de ha már modern darabot akarnak, mért ne tűrnék az igazat és azt, ami elevenére talál.“

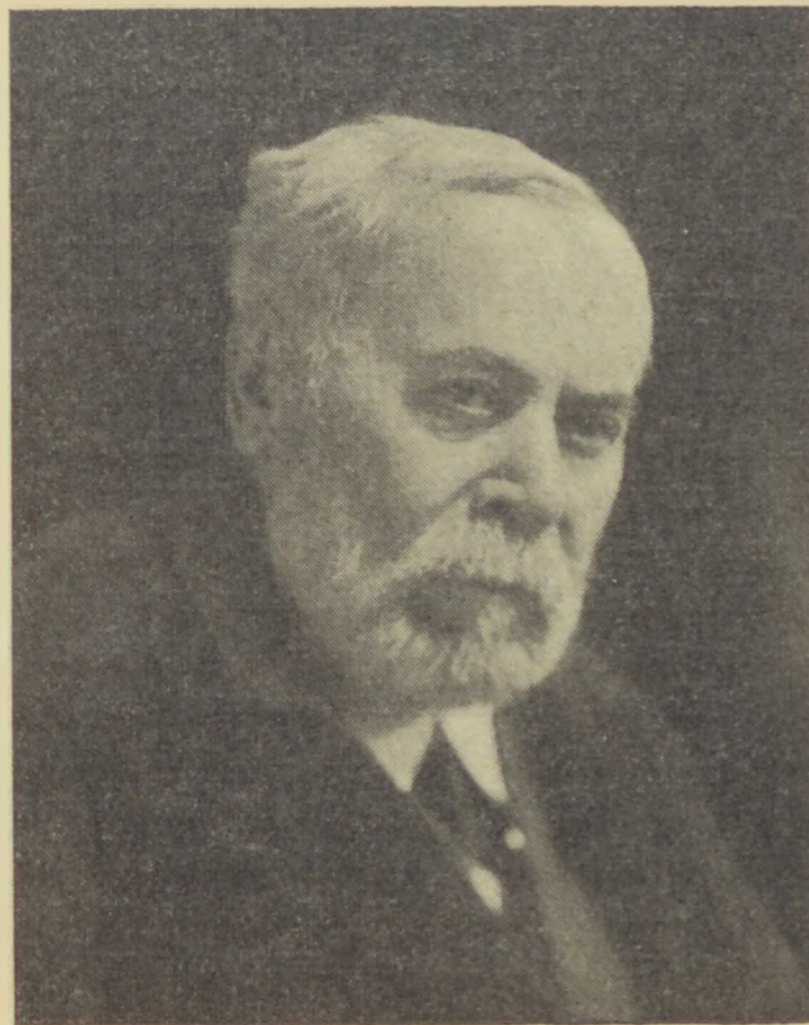
Dóczy érzi, hogy merész lépésre szánta rá magát, hisz a darab tele van Gold hácsi öntudatos magyar zsidó nyilatkozataival, azért nem is mer mindjárt nyíltan kiállni a színre. Ugyanennek a levélnek vége felé írja: „Másnak meg ne mutasd (a darabot), különösen Zsigának (Bródy Zs.) nem, — mert ő a gyávaságig fél az ilyenben.“ Egy másik levél szerint (1888 okt. 7) Andrássynak sem, „mert először nagyon nehezére esnék elolvasni, másodszor ő nem szereti az effélékben a felelősséget elvállalni.“ Dóczy maga sem. A darabot eleinte anonyme akarja adatni, bár — magát mentegetve — hozzáteszi: „nem a tendencia, hanem esztétikai fogyatékosága miatt.“ Később is (nov. 28) azt írja: „Paulay olvastassa el a darabot, akivel akarja, csak a szerzőt ne tudják meg.“ Nem bánna, ha Csikyre fognák. Sőt 1889 jan. 20-án egészen bizarr tervről ír: Egy anonim levelet akar küldeni Rákosinak, hogy az ismeretlen szerző nem jelentkezhethet a színháznál, őt kéri meg, hogy vegye át a darab komaságát, — vezesse a próbákat, törüljön, amit akar — szóval képviselje a szerzőt. „Nekem ez a tréfa nagyon tetszenék. Jenő által ismeretlenül megbíráltatni, segítettetni és esetleg, ha fel nem ismert volna, nevetni bámulatán.“ Dóczy valóban csak az előadás reggelén tette ki a színlapra a szerző nevét. Mikor Paulay egyes kifogásokat emel a darab ellen, rájön (1888 dec. 11. Rómából), hogy „Paulay maga is — vegyes pár!“ Majd egy héttel ké-

Dóczy Lajos baró

Az ifju Doczi Lajos

Kónyi Manó

sőbb, 1889 jan. 13-án azt írja: „Egyébiránt azt hiszem, ha éppen muszáj volna, meg tudnám csinálni a darabot úgy is, hogy a zsidó kérdés alig volna pedzve benne. De nem csinálom.“

A „Vegyes párok“ befejezése a szerelem mindenhatóságát hirdeti: „A természet nem tesz különbséget. Ahol két szív találkozik, — ott eltörpül és semmivé lesz minden, amit a szeretetnélküli emberek nagynak néznek: rang és gazdagság, faj és szokás.“ Dóczy maga is nemsokára önmagán érezte ezen érzés hatalmát. Miután (1891) elvált első nejétől, 1893 márc. 23-án szokatlan pátosszal kezdi levelét Kónyihoz: „Tagadj ki, átkozz meg, de többé nem titkolhatom, hogy egy kedves, szép, jó, de — fiatal menyasszonyom van.“ És a levél utóiratában már is felhangzik a kérés: „Tanácsolj: kikeresztelkedjem-e vagy ő legyen zsidóvá? Ha ez utóbbi itt (Bécsben) megtörténik, érvényes-e a házasság otthon?“ És ápr. 21-én már heinei önróniával értesíti barátját a döntésről: „Imádkozzál értem holnap déltájt; ha mást nem, kadoscht mondj: mert akkor fognak kikeresztelni, vagy meg-, vagy elkeresztelni. Paula roppantul hánja, hogy megengedte, de hiába, — ily fiatal leánytól, mikor magamforma emberhez jön, nem szabad ebben is áldozatot elfogadni. Die Rechnung ist ohnehin zu ungleich.“

Dóczyinak eme lépését idehaza, érthetően, rossz néven vették. Arra mutat 1893 aug. 26-iki levelének egyik passzusa: „Bánt a levél (melyet beküldtek neki), éppen mert írni tudó embertől ered. Én nyilvánosan nem szólhatok magamról és kikeresztelkedésem rugóiról. De ha tisztességes ember emiatt kótelkedik jellememben, érdemesnek tartanám neki elmondani, mi lelkemen fekszik.“

Ezt megteszi kilenc évvel később, mikor Péter fia figyelmezteti Dóczyt egy a Kakas Mártonban megjelent cikkre: Hegyesi Spitzné elmélkedik D. kitéréséről, Lipótvárosi kaszinói elnökségéről stb. Dóczy Kónyihoz 1902. ápr. 25-én írt leveléhez mellékeli egy Sipuluszhoz intézett írástervezetét: „Nem juthat eszembe, hogy azzal, mi élcz gyanánt kerül a közönség elé, a nyilvánosság előtt polemizáljak. De meg nem állom Öntől személyesen megkérdezni, mért nyomat rólam ilyen csúf dolgokat? Hiszi-e, hogy valami ,eredményért‘ hagytam el régi hitemet? Nem tudja, hogy akkor tettem, mikor katolikus lányt vettem el és csak azért, mert akkor még nem engedte törvény, hogy érvényes vegyes házasságot kössek s osztrák honpolgárrá kellett volna lennem, hogy nőmet otthon is törvényes feleségnek tekintsék.“

Milyen volt a fiatal renegát lelki élete — in religiosis? Könnyen túltette-e magát a lépésen, avagy önironizáló nyilatkozatai mögött nem rejtőzik-e mélyebb fájdalom? 1893 nov. 29-én írja: „Jelentsd a kegyelmes Asszonynak (Andrássy Gyula gfnőnek), csókolom a kezét. Ha a régi Istent meg nem haragítottam volna és az újjal nem állnék feszült viszonyban, inádkoznám érte. De amit érzek, ha rá és övéire gondolok, az szó nélkül is imádság.“ 1899 okt. 14-én le akar menni Budapestre Kónyi leányának esküvőjénél tanuskodni. „Csak az a kérdés, hogy qua kereszténynek nem bajos-e a zsidó templomban szerepelni.“ Bizonyos, hogy Dóczy sohasem tagadta meg zsidó származását. Erről tanuskodik számtalan tárcája, melyekben nyíltan és szeretettel beszél — legszívesebben Onkel Tobias jelzés alatt — ifjúkori benyomásairól, a zsidó-utcáról és élményeiről. Sőt méltatlankodik, hogy Bródy Zsigmond a Neues Pester Journalban nem enged neki ez irányban elég teret. „A Deutsch-Kreutz tárcá jó lehetett volna, ha szándékom szerint igazán leírom az odavaló életet, különösen a szombatot, a téli mulatságokat, a Chalemoid*) (félünnepi) hangulatot, a milieut. De Zsiga nyeszlett nézeteivel szemben (pl. zsidó dolgot gyűlöl a lapjában), mindig el kell nyomnom a javát annak, amit írhatnék“ — írja egy különben is nagyon érdekes levélben, Bécsből, 1895 febr. 23-án.

Sőt büszkén vallotta élete végéig a zsidóság nagy emberi és nemzeti értékét. Egy hosszabb politikai fejtegetésben, melyet 1906 febr. 10-én és 20-án Budapestről Vay Márta grófnőnek ír, elmélkedik az egységes magyar polgári társadalom hiányáról: A magyar földön sem hollandus Mynherrek, sem norvég hajósok és rhederek, sem boor parasztok nem laknak. Egyenként tán becsesebb osztályok a mágnások, a gentry, a paraszt és (az én hitem szerint) a benszült zsidó. De ezek nincsenek együtt, sőt egymást nem szeretik. A mágnás elől áll, ragyog és vezet, de elidegenült a zömtől és az tőle; a gentry, ha van valamije, gögös, ha nincs, hivatalt keres, a paraszt irigyli a mágnást és a financia földbirtokát, a zsidó ki nem mondott boycott alatt áll.

Befejezésül nem hagyhatom említés nélkül Dóczy legérdekesebb, leggazdagabb „Vallomását“ a zsidóságról, noha nem leveleiben található. Éppen azokban az esztendőkhöz

*) Leveleiben elég gyakran él a gettó zsidó szavajárásával, pl. mikor egyik levelét Boruch hasém-mel kezdi, vagy Kónyit ezüst lakodalmára ad méo sönim köszönti. „Mindent, amit rajtam teszel, mindannyi Miczve, járjon érte Bróche.“

ben, melyekből levél nincs, a N. P. Journalban emlékiratainak töredékeit próbálgatta megírni. A „Frommholds Laufbahn“ c. tárcasorozatra gondolok, melynek első cikke: „Vorspiel zu einem unaufgeführten Drama“ 1911 jun. 3-án jelent meg, a párbeszédbe foglalt „dráma“ pedig 4 felvonásban és egy változatban 1912 jan. 1—febr. 4-ig harminc folytatásban. Főhőse Frommel, később Dr. Frommhold Wallner, soproni diák, majd zszurnaliszta és a hatalmas miniszter bizalmasa, vagyis Dóczi maga. Szerepel benne — egész kulcsregényszerűen — a melegkedélyű zsargónban beszélő anyja, a falu rabbija, a gimnázium nagylelkű igazgatója, sajtó- és üzletemberek. Mikor a miniszter szóba hozza a darabban a „semiphobiat“, hogy a németek a pár -thal és -feld nevű jogásztól, tanártól féltik Herrmann dicső utódjait, Dóczi a német intézetekben, zsidógyűlölnök nevelt, de megtért keresztény Margittal azt mondhatja: „A zsidók hibáinak mi vagyunk az okai.“ Mégis az utolsó jelenetben csalódás és lemondás szól Frommhold szavaiból:

TISBI ILLÉS: MALCSI MENYASSZONY LETT

Reggel, mikor kibujtam az ágyból, már nagy sürgésforgás volt a házban. Az anyám kipirult arccal szaladgált a bolttól a kemencéig, amely az udvar végén volt. Láttam, készül valami, kíváncsi voltam, de nem fordulhattam senkihez. Biztosan leintettek volna, a pulyáknak nem muszáj mindent tudni. Malcsi volt a bizalmasam, vele jóbarátságban éltem, de őt most nem láttam sehol. Sok időm nem volt, az óra már félnyolcat ütött s a tanító pálcája pontosan működött és suhintása bizony fájdalmas volt. Ki-hörpintettem a kávé, hönöm alá kaptam a Bibliát és a vastag Talmud-könyvet, felkapaszkodtam egy saroglyára és repültem a száguldó lovakkal. Mire a kocsis hátranézett és dühösen felém cserdített, már alig néhány lépésnyire voltam az iskolától. Úgyesen leugrottam és hengegősen csatlakoztam gyalogosan baktató pajtásaimhoz.

Délben ünnepi hangulat fogadott, a kilincsek ragyogtak, az ajtókat bevonták valami ragadós, rosz-szagú lakkal, még a tornác sárral borított szürke téglái is vörös színben pompáztak. De legfeltűnőbb az udvar változása volt. Először nem is mertem belépni, annyira idegen volt, azt hittem a tisztartóék, vagy a gazdag Klarmannék udvarába tévedtem. Sehol a nagy hordók, az abroncsok, az üres ládák és egyéb lomok. A kút körül nem tornyosodtak a papírhulladékok és a raktár előtt nem kapirgáltak a tyúkok az elhullatott magvak között. Olyan volt az udvar, mint egy síma tükörlap. Most láttam csak, hogy milyen szép gyepes és itt-ott még virágok is nőnek.

Az ebédet a tornácra fogyasztottuk el. A teríték és az ételek is ünnepiek voltak, a repedt tányérok és a hádogkanalak, amelyek miatt mindennap veszekedés volt, most nem kerültek az asztalra. De az arcok sehogysem illettek a rendezett, harmonikus környezetbe. Apám szótlanul ült és szokás szerint haragosan maga elé nézett, anyámon a fáradság jelei mutatkoztak és Malcsi kisírt szemekkel hajolt a tányérja fölé. És hogy a kép teljes legyen, a kis húgom is rosszkodni kezdett, sivített, csapkodott és feldöntött egy pohár vizet, amely éppen az apám nadrágjára csurgott. Máskor éktelen haragra lobbant volna és vagy abba hagyja az ebédet, vagy elnászpángolja a kislányt, de most elfojtotta a dühét, nem szólt, csak idegesen harapdálta a szakállát.

Hirtelen kocsizörej hallatszott. Mindenki felfigyelt, mintha áram járta volna át a testüket. A kocsi a házunk elé ért és megállt. Apám arcáról eltűnt a komorság és

„A keresztények nem tehetnek gyűlöletükről. Ne harcoljunk ellene. Mit használ nekünk az emancipáció: a gonoszak több talajt találnak büntetteiknek, a jók nem elégszenek meg „Gnadenplätzchen“-jeikkel. Nekem elég jól ment dolgom, volt állásom, tekintélyem és én azt hittem, hogy a keresztényekkel nemcsak egyenrangú, de egyenlően tisztelt is vagyok. Most látom, hogy engemet bántanak, ha egy uzorást megvernek és együtt érzem magamat megkínózva a kiewi pálinkásokkal.“ Pedig: „ich brauche Achtung, ich sterbe ohne Achtung.“

Valószínű, hogy ez „elnyomott sóhaj“ Dóczi utolsó, háborús esztendeinek közéleti tapasztalataiból, renegátságának csalódásaiból fakadt — és tán éppen ennek elhomályosítása céljából datálta az egész cikksorozatnak minden egyes tárcáját — feltűnő helyen és módon — 1880-ból. A családi hagyomány szerint a sokat betegeskedő báró élete vége felé vissza akart térni a zsidó hitre és állítólag a héber bibliával a kezében lehelte ki lelkét.

furcsa, apró mosolyok villóztak a szája szélén. Felállt, kiegyenesedett és szikár alakjával a kapu felé lépett. Anyám gyorsan a lakásba surrant, felöltötte az ünnepi parókát és ő is követte apámat, Malcsi pedig ijedten felugrott és a szobájába szaladt.

Egyedülmaradtam a húgommal. Rólunk megfeledkeztek a nagy izgalomban. Én éppen egy csirkecombbal viaskodtam és nem szívesen hagytam félbe az ízes falatot. De a kíváncsiságom erősebb volt, lecsaptam a villát és én is rohantam a kapuhoz.

A kapunál már nagy csődület volt, a szomszédok is odajöttek, a gyerekek a fiakker körül forgolódtak s az ablakokból kíváncsian kémleltek a fejek. A kocsin hárman ültek: egy potrohos öreg, hosszú csibukkal, szemüveggel és hozontos szakállal, egy púpos emberke élénken pislogó szemekkel és közepén egy szende, pirosposzsgás, pelyhesállú legényke, göndör tincsekkal és kerek, bársony kalappal a fején.

— A vőlegény — halottam oldalt a suttogást, amely szájról-szájra járt az egész uccában.

A púpos emberke fürgén leugrott, apámmal lesegítettek a százkilós öreget, aztán visszaült a fatalember mellé és tovább hajtottak.

— Isten hozta reb Ore — mondta az anyám örömmel és szélesre tárta a nyikorgó ajtót.

Apám karonfogta az öreget és úgy mentek be az udvarra. Egyenest az elülső szobába vezették, ahol a fényezett bútorok voltak a nagy, csiszolt tükörrel, ahová én csak ritkán léphettem be.

Még mindig nem értettem az egész felfordulást. Nem tudtam, ki ez az öreg és kinek a vőlegénye ült a kocsin. Nagyon tudni akartam, hogy mi történik a szobában. A kulcslyukon nem láttam semmit, hiába nyomkodtam oda a szememet. Vigyázva, lábujjhegyen az ablakhoz mentem és bekukkantottam. Elámultam a nagy csodálkozástól. Az asztalon ezüst- és üvegtálcákban tornyosodtak a torták, kindlik, cukorsütemények és egyéb édességek, hal és likőrök. Még az ágyak és a szekrények is meg voltak rakva kocsnyás halal és süteményekkel. Ennyi jó falatot még nem láttam soha egy csomóban.

Összefutott a nyál a számban és irigyen néztem az öreg vendéget, aki hevesen gesztikulálva beszélt és közben a pálinkába mártott süteményt szopogatta. Apám könyökölve ült és figyelemmel hallgatta az öreget. Szerettem

volna kivenni a szavak értelmét, de hamar elhúzódtam, mert nyílt az ajtó és kilépett az anyám.

— Mendele — mondta szelíden, jóságos tekintettel —, Mendele, te ma itthon maradsz, Malcsi menyasszony lesz.

Ahá, a Malcsi! Most tudtam csak, hogy ki körül forognak a mai különös események. A menyasszonyság lényegét nem ismertem, csak annyit tudtam róla, amit néhány esküvőn láttam. Összegyűl a falu népe, szól a zene, nagy lakomát csapnak és Koppel, a sánta koldus annyit iszik, hogy másnap estig részegen fekszik a Poldiák padlásán. Nekem is érdekes mulatság volt egy ilyen esküvő, különösen a baldachin alatti szertartás. A gyerekek segítettek a templomszolgának a baldachin felállításában, ezért aztán megfoghattuk a rudakat és a násznép közelében lehettünk. Nagy tolongás volt, égtek a gyertyák, kinek a fejére, kinek a ruhájára csepegett az olvadó faggyú, aztán helyet szorítottak az előkelő vendégeknek és a tömzsi, vörös sakternek, aki az áldást mondta. Mikor aztán a fiatalok is helyben voltak és a sakter kezébe vette a borospoharat, lehúnyta a szemeit és éles, mekegő hangján belekezdett az áldóimába, akkor rajtunk volt a sor. Minden rúdnál álltunk néhányan, én meg a Misi voltunk a vezérek és mint a megadott jelre, egyszerre jobbra, balra rángatni kezdtük a baldachint. Megbillent az egyensúly, lármáztak, lökdösődtek, a sakter kizökkent az áhitathól, mi meg jól mulattunk és élveztük az izgalmas jelenetet.

Most hát Malcsira került a sor. Büszkén gondoltam rá, hogy itt majd őrt állok és nem engedek semmi csínytevést. Mert Malcsit nagyon szerettem. Anyám közeli rokona volt, korán árvaságra került és nálunk nevelkedett. Mielőtt megszülettem, már a házukban volt. Úgy nőttünk fel, mint két testvér, de sokszor az anyámat is pótolta. Ő etetett, ő altatott és ő játszott velem. És ha nem tudtam elaludni, vagy ha neki nyugtalan éjszakája volt, magához vett az ágyba, melegen átfont a karjával és csodás meséket mondott, vagy halkán dúdolgatott a fülembe. De úgy is volt néha, hogy nem beszélt, nem is jött ki hang az ajkára, csak némán belemeredt a sötétségbe. Aludj! — mondta ilyenkor, eleresztette a testemet és a fal felé fordított. Én engedelmeskedtem neki, de nem mindig jött álom a szememre és sokszor hallottam az epedő, fojtott sírását.

Így éltünk Malcsival és most jött a menyasszonyság híre. Örömhírnek vettem, de azért valami szorongó érzés fogott el. Homályos sejtések gyötörtek, nyugtalanított a Malcsi szomorúsága és beszélni akartam vele.

Odamentem a hátsó szoba ajtajához és lenyomtam a kilincset. Az ajtó zárva volt. Erősködtem, próbálgattam kinyitni, de nem ment sehogy.

— Malcsi, Malcsi — kiáltottam ijedten.

— Rögtön, Mendele — hallatszott a halk, fátyolozott hangú felelet.

Néhány percig vártam, Malcsi fel-alá lépkedett, aztán félretolta a reteszt és ajtót nyitott.

Furcsa kép fogadott. A nagy, vaspántos koffer, amely emlékezésem óta pókhálósan hevert a sarokban, most a szoba közepén volt, telerakva ruhákkal, fehérneművel és sok ócska cókmokkal. És háttal a szekrénynek állt Malcsi utrakészen, szürke köpenyében és hóbitás, kötött sapkájában.

— Elmész? — kérdeztem remegve és megragadtam a kezét. Csak most jutott eszembe, hogy az eddigi menyasszonyok mind elhagyták a falut és messzi, idegen helyekre utaztak. Hát most Malcsi is elmegy! Elmegy ezekkel a különös emberekkel. Ki tudja, hová viszik és milyen dolga lesz majd közöttük.

— Miért hagysz el, Malcsi? — mondtam szomorúan és ráemeltem könnyes szemeimet. — Hát nem jó itt közöt-

tünk élni? Ne menj, most jönnek az ünnepek és új ruhát kapunk, neked is vesz majd anyukám...

Míg én beszéltem, markosan szorította a kezemet és arcára kiült a belső vivódás sötét árnyéka. Elfordult, hogy ne lássam kínos vergődését. Percekig mozdulatlanul állt, aztán hirtelen gyors lépésben járni kezdett, tördelte a kezét és úgy lihegett, mintha fuldokolna. Végül abbahagyta a futkosást, leroskadt a diványra, ölébe temette a fejét és szaggatottan, elcsukló hangon ismételte: mit csináljak? mit csináljak?

Mellé ültem, de nem mertem zavarni. Éreztem, hogy valami hatalmas szenvedés rázza a lelkét. Hangtalanul vártam, míg felemelte a fejét, a térdére fektetett és forró csókokkal halmozott el.

— Itt maradok — mondta —, én vezetem majd az üzletet. Így akarja az anyád és ő biztosan jót akar. Itt a vőlegényem, férjhez megyek és itt élünk majd együtt a faluban...

Felállt, ledobta a kabátot, a kalapot, az asztalhoz ült és írni kezdett. Nehezen mozgott a toll a kezében, időnként megállt, harapta a szárat és a levegőbe bámult. Mire befejezte az írást, hozzám fordult, kezembe nyomott egy borítékos levelet és így szólt:

— Erigy azonnal Bercihez és add át neki ezt a levelet. Mondd meg neki, hogy... de nem, ne mondjal semmit, csak gyere vissza gyorsan az eljegyzésre...

Berci közel lakott, a szomszédos utcában. Asztalos volt, a műhelyben találtam, feltűrt ingujjban dolgozott a gyalupadnál. Kemény legény volt, izmos, duhaj, inkább parasztnak látszott, mint zsidónak. Nem is élt jól a zsidókkal, különösen a szüleimmel. Nem szívlelték, mert kerülte a templomot, kalap nélkül járt és titokban a disznóhúst is megette. De főleg azóta gyűlölték, mióta szemet vetett Malcsira. Berci kertje az udvarunkig nyult és szabad idejünkben elbeszélgettek a kerítésen át. Mikor anyám fülébe jutott a dolog, nagy patáliát csapott. Hallottam, amint élesen, szemrehányóan mondta Malcsinak:

— Nem szégyeled magad avval a niemand istentagadóval diskurálni... Hát tudod te, milyen gazember az... Aki még a tréflit is megeszi...

Azóta nem beszélgettek a kerítésen át, de a barátság nem szakadt meg. Titokban találkoztak és sétáltak a grófi kertben, az elhagyatott fasorban. Erről nem tudott senki, mert Malcsi mindig talált kifogást elmaradására. Csak előttem nem titkolta. Sőt, sokszor magával is vitt a sétáira és én hallgattam, mint a sír...

Berci meglepődött, mikor becsöppentem a műhelybe és átnyujtottam a levelet. Rosszat sejtett és idegesen tépte fel a borítékot. Mikor átfutotta a sorokat, olyan vörös lett és úgy reszketett az izgalomtól, hogy azt hittem, mindjárt nekem ront. De nem történt semmi, csendben összerakta a szerszámokat és kimentünk az udvarra.

Az udvar szép, tágas volt, tele virággal és gyümölcsfákkal. Egyik fa alatt ült a Berci anyja, sárga, ráncosképű, töpörödött anyóka, aki már féllábbal a sírban volt. Berci hozzálépett, megérintette a vállát, a füléhez hajolt és úgy mondta:

— Anyókám, mindennek vége... Anyókám, a Malcsi menyasszony lesz...

Az élő mumia mereven ránézett, aszott kezével megcirógatta az arcát, heesett, fénytelen szemeiből a jóság melege áradt és fogatlan szájával érthetetlenül motyogott valamit.

Berci a gyepre vetette magát, erős, meztelen mellét kitartha a napnak és szórakozottan játszadozott a fűszálakkal. Én ott álltam a közelében szótlánul, várakozási pózban, pedig nem is tudtam, mire várok. Berci észrevett, felkapott egy súlyos kődarabot és teljes erejéből a fák közé

vágta. A piros-sárgás zamatos barackok és a hamvas szilvák nagy koppanással potyogtak a földre.

— Menj gyümölcsöt szedni — mondta Berci — aztán mehatsz haza...

Nem kérttem magam sokat, megraktam a zsebeimet és örömmel hazafelé iszkoltam.

Otthon már nagyban folyt a mulatság. Alig bírtam bejutni, olyan sok vendég szorongott a szobákban. Férfiak, nők, falusiak, idegenek. Kedvelt lány volt Malcsi és mindenki jelen akart lenni az eljegyzésén.

A vőlegény az asztalfőn ült, mellette kétoldalt az öreg s az apám. A vőlegény telt, kerek arcán halvány pír égett, félénken nézett, mint egy rabmadár a kalitkában és szőke pillái szüntelenül rebbentek. Malcsi sápadtan ült az asszonyok között. Tüzes szemei nyugtalanul vibráltak szénfekete haja és magasívű homloka alatt. A vőlegényét most látta először és úgy nézett rá, mint a jószívű, szánakozó anya hárgyu, tehetetlen gyermekére. A fiú kerülte a tekintetét és ha mégis a szemébe furódott, szégyenkezve lehajtotta a fejét.

Közben a közeli városka rabbija is megérkezett. Két kísérővel jött, hosszú kaftánban, ezüsfogantyús bottal a kezében. A vendégek összébb nyomultak, feszes sorban álltak, hogy utat szorítsanak neki. Odaült a vőlegény mellé, az apám oldalán.

A hangulat egyre nőtt, a pupos emberke vitte a szót. Szellemes anekdotákat mondott, dicsérte a vőlegényt, a menyasszonyt és az örömszülőket, kínálta a tésztát és öntött a poharakba. Nagy zaj volt, a tanultabbak gesztikulálva vitatkoztak, az egyszerűbbek figyeltek, vagy másról beszélgettek s a férfihangok egybevegültek a nők vékony, visító csevegésével. Az öregek pöffékeltek, a fiatalok cigarettát szívtak s a szobák úgy megteltek füsttel, hogy alig látták egymást az emberek.

Kezdődött a szertartás. A rabbi felállt, orrára helyezte a szemüveget és felolvasta az eljegyzést megpecsételő héber írást. Mindenki feszülten figyelt, bár kevesen értették a szöveget. Mikor a végéhez ért, az egyik rokonasszony hangos recsenéssel eltörte a tányért.

— Mazel tov! mazel tov! — hangzottak minden oldalról a jókívánságok.

— Bumm!... — zúgott bele egy erős robaj a szerencsekívánatok hangjába. Az egyik ablak üvege széjjelpattant s a szilánkok százfelé repültek.

Vad tumultus keletkezett. Az asszonyok kétségbeesetten sikoltoztak, a kis pupos az asztal alá bujt félelmében, a rabbi imádkozni kezdett és mindenki igyekezett kijutni a szobából. Nem tudták, mi történt, sokan lövöldözésre gondoltak és menteni akarták az életüket.

Mikor már mindnyájan künn voltak az udvaron és látták, hogy néhány karcóláson kívül nem történt semmi, megkönnyebbülten fellelegzettek. De az ünnepségnek vége szakadt. Csak a legközelebbi családtagok mentek vissza a szobába, de ők is lehangoltak voltak. Rossz jelnek érezték a közbejött, érthetetlen eseményt és elborult a lelkük.

— Ez a Berci műve volt — gondoltam. Malcsi falféhéren állt az anyám mellett és látszott rajta, hogy gyöttri a fájdalom és a hüntudat.

Rövid ideig maradtak még a vendégek, aztán felálltak, az öreg Malcsihoz lépett és erőltetett vidámsággal megpaskolta az arcát. A kis pupos is mondott valami rimes mókát, csak a vőlegény hallgatott és alig biccentette meg a fejét a menyasszonya felé.

Kikísértük őket a kapuig, ahol már várt rájuk a kocsis. Lassan felcihelődtek, apámmal kezét fogták és ahogy jöttek, elrohogtak a poros országuton.

Malcsi menyasszony lett.

DR S. MILLER: RABBI GRÜNWALD

(Irodalmi munkásságának 25. évfordulójára.)

A „Nité Bachurim“ lapjain jelentek meg először cikkei. A magyar jesivákon tanuló ifjúság java szövetkezett, hogy helyzetén javítson. Kéthetenként megjelenő lapot alapítottunk, a kiváló Avigdor Kaczburg adta ki Vácott. Rabbi Grünwald egyike volt az elsőknél, aki cikkeket írt nekünk, azt hiszem, első írásai 1904-ben jelentek meg. Ettől kezdve nem tette le kezéből a tollat. Néhány év múlva megjelent első könyve is: „Bét Jehonatan“ — Jonatan háza (1908). Munkásságának első zsenyéje még csekély volt, de mindig terebélyesebbé vált. Csak néhány hónapja, hogy megjelent eddig legnagyobb alkotása: „Toldót Kohanim hagedolim“ — *A főpapok története*.

1908-tól kezdve mostanig húsz könyve jelent meg, de sokkal többet írt már, néhány kötete kiadásra készen hever fiókjában. Köztük egy könyv Sabbatai Zwi-ről, az álmessiásról és egy másik, sok munkásév gyömcse, a babyloniai és a jeruzsálemi talmudról. Már ifjúkorában is templompadlásokon kutatott, régi sírkövek felírásait betűzgette, történelmi adatokat gyűjtve. A háborúban, mikor katona volt, mindig régi zsidó emlékeket keresett a helyeken, ahol áthaladt. Gyakran életét kockáztatta a háború forgatagában, hogy régi, elfelejtett dolgokat feleleveníthesse. A háború alatt került így Sabbatai Zwi sírjához is Albániában.

Könyvei: A Stadlánok (a zsidóság szószólói) története, A tan és hit története Magyarországon, Izrael pártjai Magyarországon, Pozsony város története, A nagy papok története, A vilnai Rabbi Efraim élete, A zsidóság Magyarországon, mind kútfőivé váltak a történelmi munkáknak. Klausner, Kahana, Dubnow, Büchler megemlékeznek róla zsidó történelmükben, Berdicsevsky is gyakran említi a „Tekufa“ hasábjain. Gaster, a londoni szefard főrabbi hozzám írt levelében meleg hangon szól Rabbi Grünwald könyveinek nemzedékekre szóló értékéről. Nem mutat új irányokat, nem alkotott új történelmi rendszereket, hanem csendben és szerényen gyűjt, rakogat és épít. Kedves nekünk, akik ragaszkodunk az atyák hagyományaihoz. Munkáiban pajzsa és védője az ősi Izrael tiszteletének.

Irodalmi munkásságán kívül a tórával tölti napjait és útmutatással szolgál községe tagjainak. Az amerikai rabbik legnagyobbjai közé tartozik.

Patentgallér

szabása olyan, hogy a
nyakkendő könnyedén
csuszik közötte
Próbálja ki Ön is.
D a r a b j a P 1.10

K a p h a t ó :

SZÉKELY JENŐ

cégnél, Budapest, Petőfi Sándor-u 9.

lakásberendező ipar

Semmelweis uca 7.

Külön javító és bőrfestő műhely

DR HELLER BERNÁT: LAG-BAÓMER ZSIDÓ ÉS ZSIDÓELLENES KÖLTŐI LEIRÁSBAN*

A magyar zsidóság életében, szokásaiban, tudatában Lag-baómer nem jelentett sokat. A legtöbben mindössze annyit tudtak róla, hogy erre a napra torlódnak a peszach óta elmaradt esküvők, hogy ez a nap derűt visz a hetek ünnepét megelőző komorságba. Napjainkban a fiatalságnak, a diákságnak lett népszerű ünnepe, zsidó iskoláink révén kedvelt kirándulónap. Sokkal nagyobb az Ómer 33. napjának becsülete a kabbala és a chaszidizmus híveinek körében. A kabbalisták úgy vallják, ezen a napon halt meg Simon b. Jóchaj, akinek a Zohar tulajdonítják; megdicsőülése napján feltárta hivei előtt a rejtelmeket, amiért ezt a napot Simon b. Jóchaj, akinek a Zohar tulajdonítják; megdicsőülése napján feltárta hivei előtt a rejtelmeket, amiért ezt a napot Simon b. Jóchaj örömnászaként (Hilula) ünneplik. Ennek az ünnepnek legfőbb színhelye az észak-palesztinai Meron, ahol a történelem tanúsága szerint Simon b. Jóchaj tanított, ahol a mondai hagyomány ma is tiszteli a sírját. Ezen a napon a kabbala hívei tömegesen zarándokolnak a szentnek vélt sírhoz. De Palesztinán túl is, keleti Európában, orosz, lengyel, kisorosz földön a chaszidizmus hívei a Lag-baómer színevel-zamatjával kitűnő ünnepként ülik. A szentföldi Lag-baómerről szól több tudományos jelentés. Az orosz-lengyel chaszidok Lag-baómerjét két költői bemutatásból ismerhetjük meg: leírta a lelke mélyén zsidó Schalom Asch és leírták a lelkük mélyén zsidóellenes Tharaud-testvérek.

I. *Schalom Asch*, megemlékezvén atyáiról, szülőföldjéről (Von den Vätern, 1931, 201—220.) abban a fejezetben, mely a csodarabbit vezeti be, háttérül a Lag-baómert vázolja, igaz, csak néhány vonással.

Hajrá! Fölvirradt a diákok ünnepe. A kirándulásról lemaradt fiúk nadrágjuk gombjainak árán vásárolnak virágot s legalább fölmásznak a templom környékére tévedt néhány fára. A chaszidok tömegesen vonulnak ki a szabadba, testvérien egymásba karolva. Útközben találkoznak a tanítók vezetett kiránduló gyermekekkel. A fiúk nyíllal-íjjal fölszerelve menetelnek. Csatlakoznak a chaszidokhoz ők is, csatlakozik hozzájuk a nemchaszid rabbi is hiveivel. Messzi elgyalogolnak a szabadba, erdőbe. Erdőben mondják el a mincha imát, a férfiak egy-egy fa mellé állanak, a gyermekek palánta, vagy bokor mögé. Mikor a rabbi imádkozik: „Áldd meg Isten ezt az évet s mindazt, amit megterem; küldj harmatot, esőt áldásul a föld színére, adj elégséget javaidból“, — akkor imában egyesül ember, erdőnek fája, füve, madara. Egy ima, egy szív, egy lélek fogja át az áhítatos mindenséget. Ebből a tartózkodó rajzból figyeljük meg az egyik vonást: a fiúk íjjal-nyíllal fölszerelve rándulnak ki. Ennek a népszokásnak egy valószínűtlen magyarázatát adják: az íj emlékeztessen a szivárványra, mert a legenda szerint Simon b. Jóchaj idején nem ragyogott föl szivárvány. A szivárvány ugyanis jelképe és biztosítéka annak a frigynek, melyet Isten kötött Noe korában az emberiséggel, — amíg pedig Simon b. Jóchaj él, addig ő elég biztosíték, elég emlékeztető, semmi szükség szivárványra (pal. Berachoth 13 d.). Egyszerűbb azonban a nyíllövést olyképp értelmezni, hogy a leselkedő

* A szentföldi Lag-baómer-ünnepekről és különösen a meroni máglyagyujtásról R. Simon ben Jóchaj sírján (l. Patai József: Feltámadó Szentföld, 131—136).

ártalmakat, ellenséges hatalmakat akarja elriasztani, ártalmatlanná tenni.

II. *Tharaud-testvérek Lag-baómerje.*

A Tharaud-testvérek egyik vonzó kötetüket szentelték az Ukrajna egy kis faluja (Schwarze Témé) chaszid közösségének (Jérome et Jean Tharaud, Un Royaume de Dieu, Paris, 1920., Chap. IV. Une journée de printemps). A fényes könyv (Zohar) szerzőjének halála évfordulóján a csodarabbinak, a caddiknak udvara megtelik fogatokkal. Az egész község kocsin indul a 15 kilométernyire távol erdőbe. A zsidók mind, — nemcsak a gyermekek, a férfiak is — kezükben íjat és nyírfából való néhány nyilat szorongatnak. A Tharaud-testvérek elméskednek: vajjon mit jelent e harcos fölvonulás, újra fölpezsdült-e a fölvonulókban az elfajult makkabeusvér, hogy harcra szálljanak az ukrajnai pogromok gyilkosaival, vajjon a nők is elkísérik-e őket harci vállalkozásukban? Korántsem. Az erdő széléhez érve, az asszonyok kirakják a kocsi üléseibe zárt mézeskalácsokat és borpalackokat. Lakomát készítenek. A férfiak pedig a fiúkkal együtt a caddik nyomában az erdőnek egyik tisztása felé sietnek. A caddik íját a négy világtáj felé fordítva, egymásután ellő minden irányban egy-egy nyilat. Példáját követi a többi zsidó. Közben a nők asztalt terítettek: külön a férfiak, külön a nők lakomáznak. Közben a gyermekek továbbra is egyre vígan eregetik a nyilakat. A kalácsok elfogynak, a palackok kiürülnek. A zsidók unatkoznak. Az erdő, a természet nekik semmit sem mond. A fáknak, palántáknak ereiben tavaszi vér pezsdül, a zsidóknak szíve a fák kérgénél érzékletlenebb a tavasznak szava iránt. Mily messze kerültek ezek a korcs utódok az Énekek Énekének természetérzésétől. Alig várják, hogy mincha imára visszatérhessenek drága zsinagógájukba. Egyre huzogatják, nézegetik zsebórájukat. De a caddik világért sem kurtítaná meg akár egyetlen másodperccel azokat az órákat, melyek Simon b. Jóchaj emlékét megilletik. Szokása szerint pontban fél négykor előhivatja kocsiját: Vissza a zsinagógába. A férfiak úgy jönnek az erdőből, mintha temetésen jártak volna. Csak a fiúk szorongatják még íjaikat.

*

Ennél a művészileg egyénített és részletezett rajznál a Tharaud-testvérek kezét nem ugyan a szeretet vezette, de igenis az éles megfigyelés. Úgy hiszem, Schalom Asch nem emlékezett oly hűségesen lengyel szülőföldje Lag-baómerjére, mint amilyen uontosan a Tharaud-testvérek megfigyelték az ukrajnait.

Emlékezzünk arra a hasonlatra, melyet aggádánk Jezsajás és Jechezkeél avató látomásának jellemzésére alkalmaz. Jechezkeél hasonlít a vidékről jött parasztemberhez, aki a királynak bevonulását részletről-részletre elbeszéli; bámulja a kocsihívő állatokat, a kerekeket, a küllőiket, a csillogó fényt. Jesája hasonlít a fővárosi előkelő emberhez, aki az ily bevonulást megszokta, hódol az isteni jelenés szegélyeinek: szent, szent, szent.

Tharaud-testvérek előkelő idegenek, nekik minden új, nekik minden feltűnik, minden megragadja a szemüket. Schalom Asch ebben a világban élt, ez volt neki tápláló kenyere, éltető levegője. Alig is ad magának számot külső sajátosságáról, mely neki magától értetődik. De érzi benne az éltető lelket, Ezért Tharaud-testvéreknél a zsidók a Lag-baómer ünnepléséről hazatérnek, mintha temetésről jönnének. Schalom Aschnál viszont embert, állatot, madarat, fát, virágot, erdőt és mindenséget eltölt az áhítatos Istensejítés.

ÚJ KÖNYVEK

BENJAMIN BÉLA: ÍRÓK VIASKODÁSA
A ZSIDÓSÁGGAL ÉS A ZSIDÓSÁGÉRT

MAX BROD—LEON FEUCHTWANGER—ARNOLD
ZWEIG ÚJ ZSIDÓ ÍRÁSAI.

Nietzsche egyik levelében azzal a felhívással fordult kora egyik antiszemita vezéréhez: állítsa össze azoknak a zsidóknak, zsidó leszármazottaknak listáját, akik — írók, művészek, muzsikuskok, virtuózok — szerepet vittek, s visznek a németiség szellemi életében. Fontos dokumentuma lesz ez a német kultúrának — állapítja meg erről az emberiség e nagy tanítómestere. Az antiszemitizmus ma már elkészítette ezt a listát. Ott olvashattuk neveiket azok között, kiknek műveit a máglyákon égették el, ott szerepelnek az indexre-tettek között, ott szerepelnek Goethe Németországában, amely ma — a német határokon kívül él.

De egy új lista is készül. Azokról a német írókról, akik számára elevenebb, égetőbb valóság, — hogy zsidók. Van köztük olyan, aki eddig megtagadta a zsidóságát, aki német volt és csak német. És mert most és „mégis“ — nemcsak vállalja a zsidóságot, — ha egyebet nem is vállal, az emigrációt sem —, de mindjárt meg is akarja váltani. Tegnap arra ébredt, hogy zsidó, — ma meg már azt is tudja, miképpen kell megoldani a zsidókérdést. Alfred Döblinről van szó; akinek zsidó könyvéről, „Jüdische Erneuerung“ már másutt beszámoltunk. Vannak néhányan mások, akik hallgatnak. Hallgat Stefan Zweig, aki legfeljebb odanyilatkozik, hogy „nem azonos“. (Nagy író, törpe ember.) S van, aki otthon maradt és klasszikus formájú görög szonetteket ír: Mombert, aki nagy költőnek számít.

De vannak, akik nem hallgatnak. Azok, akik eddig se hallgattak, de akikből most kiszakad, kiviharzik a szó, a tisztán csengő, hitet hirdető zsidó hitvallomás. Max Brod, regényben írja meg vajudását és viaskodását: „Die Frau die nicht enttäuscht“ — Leon Feuchtwanger és Arnold Zweig pedig együttesen Párizsból üzennek a világnak: „A zsidóság feladatairól“.

Brod régi harcosa a zsidóságnak. Nemcsak regényeiben, de nagyszerű tanulmányaiban. Most regényt írt, de ez is inkább vitairat; — oh, nem kifelé, hanem befelé, a lélek legmélyének irányában. A regény (Die Frau, die nicht enttäuscht — Albert de Lange, Amsterdam kiadása) hőse az író: Justus Spira; ideje: 1932. Szembetalálja magát azzal a felfogással, hogy neki, a német írónak nincs többé legitímációja a német irodalomban. Levonja a konzekvenciákat, felbontja a szerződését müncheni kiadójával és visszavonul egy messzi szanatóriumba, hogy ott oldja meg a zsidógyűlölet talalós kérdését, ott harcolja meg a harcát zsidósága és németisége között. Hosszú oldalakon az író hitvallomása: a németekről, zsidókról, a cionizmusról, irodalomról, politikáról. Ez már nem is regény többé, mi lenne az, keret csupán. Keret a harc és két szerelem között, — mert csak ennyi, mi regény, de ennek is — kitűnő. Az író szerelmét, egy énekesnőt, végigkíséri országokon át, de megmarad mindig a „Distanzliebende“-nek, mint ahogyan a maga németiségére is megtalálja a pontos meghatározást: „Distanz-deutsche“.

„Distánc-németnek nevezem magam. Nem állítom magamról, s nem is tartok rá igényt, hogy német legyek. De azt nem tilthatják meg nekem, hogy a német szellemiséget ebből a distáncból felismerjem és szeressem. Igen, szeressem. Ahogy Karolát — a lányhölgyet szeretem. Ez a távolról való szerelem fájdalmas, vágyakozó, értékadó formája a szerelemnek. Mert csak a messziről vágyakozó tudja a

szeretett lényét teljes valójában felfogni és magába olvasztani. Vajjon nem-e az az asszony, akitől ebben a távolságban vagyunk, akit a távolságon át szeretünk, az „Asszony, aki nem ábrándít ki“?

De a regény — vagy tán az önvallomás inkább, — mégis megtalálja azt a megoldást, amely nem is költői többé, de zsidó valóság. Spira, az író, a Palesztina-munkában találja meg lelke egyensúlyát.

Leon Feuchtwanger, — a Jüd Süß, az Erfolg, a Jüdischer Krieg — írójában nem a zsidó és német kettős lélek viaskodik, mint ahogyan Arnold Zweig-éban sem. Ezt a harcot ők már rég megharcolták, s a győztes az ember lett. Feuchtwanger a zsidóság és a nacionalizmus szintézisét adja. Ez a kitűnő író át van hatva a zsidóság messzianisztikus gondolatától, s valahogy úgy képzei el a zsidóság szerepét, mint a sóét, amely láthatatlanná oldódik a vízben, s mégis minden cseppjében benne van. A cionizmust is csak ebben a szublimált szellemi formában fogadja el, s Palesztinát, a zsidóság „Harmadik Birodalmát“ is úgy, hogy semmi szellemi közössége nem lehet ama másik harmadik birodalommal.

Arnold Zweig még 1932-ben írta meg vitairatát „Jüdischer Ausdruckwille“ címmel, s amint egy kis appendixben megállapítja: az idő aktuálissá érlelte sorait. Minden erőszak előtt áll: a szó, — hirdeti Zweig, — a zsidó szellem szava is, s ez, — akármilyen hatalom választja is a maga erőszakának formáját: — meg fog maradni örök időkre.

„Az antiszemitizmus — írja Zweig — lealacsonyít. Talán a zsidót is lealacsonyítja; de egész biztosan azt és a nem zsidót, és pedig teljesen valószínűtlen mélységig, kit magáévá tett. Csak arra kell vigyáznunk, hogy ez az antiszemitizmus ne hamisítsa meg a zsidó magatartást — önmagával és az élet fontos feladataival szemben, ne hatoljon a zsidók és azon jelenségek közé, amelyek felett mi mondunk ítéletet, amelyeket mi fejezünk ki.“

A párizsi „Europäischer Merkur“ vitafüzetei között jelent meg Feuchtwanger és Zweig együttes, de nem egyetmondó írása.

MAGY. KIR.

OSZTÁLYSORSJÁTÉK

500.000
300.000
200.000
100.000

A SORSJEGYEK KARA
OSZTÁLYONKÉNT.

EGÉSZ P. 24.- NEGYED P. 6.-
FÉL P. 12.- NYOLCAD P. 3.-

A SORSJEGYEK FELE NYER.

TOLLHEGYRŐL

NÉMETORSZÁG ÉS MI

„Merre vezet a német zsidók útja?“ címen előadást hallottunk a multkor. Mint a Hitler-uralom pozitív eredményét könyvelte el az előadó, hogy a *német zsidók* immár erősebben hangsúlyozzák nevük jelzett szavát, a *zsidót*, mint a *német* jelzőt. A Jüdischer Kulturbund színházi estéin, hangversenyein egészen jól érzik magukat „maguk között“ és nem fitorítják már orrukat Palesztina hallatára, hogy a telavivi villamoson milyen fokhagymás lehet a levegő. Elfelejtette azonban megemlíteni a Németországban lakozó hírlapíró, hogy ez a pozitív lelki beállítottság gyakorlati alkotásokban is kifejezésre talál. A német zsidóság gondoskodik arról, hogy a jelen nyomás kicsiholta tűz és érzület el ne hamvadjon a megváltozott környezetben felszűrődő nemzedék lelkében sem. Ország-szerzte zsidó iskolákat szervez, egyelőre népiskolákat, a berlini Hochschulén hitoktatói tanfolyamot létesít, de a Németországban fennálló 7 zsidó középiskola is kétszeresére, háromszorosára emelte osztályainak számát. A nagyobbik tanítványainak létszáma megközelíti az ezret. Maga a berlini nagyhitközség, mely pedig eddigelé fázott minden „elkülönülő“ zsidó iskolától, áprilistól decemberig nem kevesebb mint 164 új tanítót állított be munkába. Tán nem kellene nálunk sem egészen bereteszelnünk a zsidó polgári iskolák kapuját, — hátha szükség lesz még rá, hogy újra megnyissák!!?

CHILÉBŐL JELENTIK:

A hajóstársaságokhoz körleveleket küldtek Chiléből, amelyben figyelmeztetik őket, hogy a legújabb chilei törvény szerint nem szabad az ország területére beengedni négereket, abessziniaiakat, koptokat, cigányokat és zsidókat, bármilyen nemzetiségűek és bármilyen állampolgárok.

A PESTI CHEVRA KADISA előjárósága mélységes fájdalommal jelenti, hogy nagy jótevője

HOFFER GYULÁNÉ

szül. KRAMER SZERÉNA úrnő

nemes és jótékony életének 55-ik évében hosszú szenvedés után f. évi március hó 19-én elhunyt.

A megdicsőültet — aki boldog emlékezetű férjével, néh. Hoffer Gyulával egyetemben nagylelkű alapítvánnyal tette örökké emlékezetessé nevét Chevra Kadisánk történetében — Chevra Kadisánk saját halottjának tekinti és emlékét hálas kegyelettel fogja megőrizni.

A megboldogult tetemeit folyó évi március hó 21-én, szerdán délelőtt fél 12 órakor helyezték örök nyugalomra a rákoskeresztúri izr. temetőben.

Budapest, 1934 március havában.

LEGYEN ÁLDOTT EMLÉKEZETE!

OLCSÓBB LETT

a Ceres

1/4 kg 50 fillér

100%-OS TISZTA NÖVÉNYZSÍR

Akik pedig már ottani állampolgárok voltak és állampolgárságukat külföldi tartózkodással megszakították, szintén nem engedhetők vissza az országba. Mindenesetre humánus dolog, hogy előre figyelmeztetik erre az érdekelt feleket, hogy legalább ne váltsanak hiába hajójegyeket Chilébe.

„CSODARABBI“

— HASZNÁLAT ELŐTT ÉS HASZNÁLAT UTÁN.

Az orthodox rabbik országos gyűlése Budapesten éles nyilatkozatban elítélte egyes úgynevezett „csodarabbik“ reklám-hajhászását, mint vallásos paphoz egyáltalában nem méltó fegyvert. Legfőbb ideje volt.

Egy idő óta ugyanis újfajta „csodarabbik“ bukkantak fel Budapesten. Elűtnek teljesen a régifajta „rebbe“ típustól, aki tudományával, műveivel szerzi a jó hírnevet. Az új „csodarabbi“ hirdetésekkel, plakátokkal, röpcédulákkal és interjúkkal „dolgozik“. Feljön Budapestre és rögtön „betéti magát“ az ujságokba, telefonál a szerkesztőségekbe, hogy küldjék el hozzá a munkatársukat, akivel „szenzációs“ beszéde lesz az ujság számára. És hivat fotografust, aki lefényképezi a „látogatót“ sápadtan és szomorúan a „csodarabbi“ áldása előtt és mosolyogva és derűlten — az áldás után. Az érdekes kép megjelenik a színházi lapokban, fürdőtrikós primadonnák és görlok között. Szemközt a „Én Csillag Anna“-féle hajnövesztő hirdetésével, „használat előtt“ és „használat után“. Mondanunk sem kell, hogy ezek a „reklám-rebkek“ teljesen távol állanak azoktól a chászid-rabbiktól és cadikkoktól, akiknek tiszta világát Patai József „Kabbala“ című könyvében annyi szeretettel és rajongással írta le. Az igazi csodarabbi csak Istenben bíz, a „reklám-csodarabbi“ pedig bíz az emberek naivitásában, hogy bajukban szalmaszálakba kapaszkodnak és hirdetik magukat, mint a Lysoformot: „Tudja már Ön, hol a csodarabbi?“

LOHR MÁRIA „Kronfusz“ Gyár és központ:
vegytisztító és kelemefestő VIII., Baross-utca 85. szám
 Telefon: József 302-37

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

A MULT ÉS JÖVŐ SZENTFÖLDI TÁRSASUTAZÁSA, a súlyos viszonyok ellenére, nagy érdeklődés mellett indult. A körülbelül ötven főből álló zarándokcsapat a „Hatikva“ éneklésével hagyta el a Déli Vasut pályaudvarát, amelyet a kísérők nagy tömege lepelt el. A társaság két kisebb csoportba volt osztva, hogy az utazás mindvégig megtarthassa intim jellegét. A Szentföld pészachi vendégei között foglalt helyet dr. *Friedmann* Ignác kormányfőtanácsos, a Keren Hajeszod magyarországi elnöke és neje, a *Wizo* magyarországi elnöknője. A két csoportban utaztak többek között dr. *Patai* József és neje, *Székely* Jenő, *Tatahánya* főépítésze és neje, dr. *Kende* Miklós tiszti főorvos és neje, *Kun* Dávid, a budapesti „Manna“ csokoládégyár tulajdonosa és neje, *Böhm* Jakab budapesti nagykereskedő és neje, *Fleyner* Károly földbirtokos (Taszilo-pusztá), *Grausz* Sándor gabonabizományos (Budapest), *Roth* Sándor, a pécsi bőrgyár vezérigazgatója és neje, dr. *Flesch* Jenő fővárosi ügyvéd és neje, dr. *Róth* Jenő budapesti ügyvéd és neje, *Friedmann* Ferenc textiltechnikus (kispesti Textilgyár), *Fuchs* Zoltán nagykereskedő (Costolnagola), *Kármán* Ilona középiskolai tanárnő, *Lipschitz* Sándor szabadkai gyáros és neje, *Gussmann* Jolán (Temesvár), *Klein* Ármin nagykereskedő (Levice), dr. *Ehrenfeld* Bertalanné (Berlin), *Olga Frank* berlini filmgyáros neje, *Weinmann* Sándor és *Weitz* Josia budapesti textilgyárosok, dr. *Ungár* Sándor fogorvos és neje és anyósa, *Ernstné*, *Feldmann* Mórné, régiségkereskedő neje, *Reich* Ilonka (Michalovce), dr. *Fischmann* Bernát soproni ügyvéd és Kaposvárról *Sebők* József, *Sugár* Ferenc, dr. *Vidor* Pál. A legkülönbözőbb foglalkozások vannak képviselve a névsorban úgy Magyarországhól, mint a külföldről. Az egyes vasuti állomásokon

számosan összegyültek, hogy a Szentföld zarándokait szeretettel köszöntsék. Az út részleteiről legközelebb számolunk be.

DR. MOSSINSOHN BUDAPESTEN. Dr. *Mossinsohn*, a telavivi „Herzlijah“ gimnázium igazgatója, a cionista mozgalomnak egyik legkiemelkedőbb harcosa és kulturmunkása európai körútjáról visszafelé néhány napot Budapesten töltött és alkalmat nyújtott híveinek, hogy több magasnívójú előadásában gyönyörködhessenek. Először a *Herzl*-klub látta vendégül a *Bristol*-szállóban rendezett teán. Dr. *Kahan* Niszson üdvözlésében méltatta *Mossinsohn* nagy érdemeit a palesztinai iskolaügy és kultúrmozgalom körül. *Mossinsohn* egyórás előadásban ismertette a *Balfour*-deklaráció jelentőségét a zsidó emancipáció szempontjából. A magas filozófiai fejtegetésekért dr. *Patai* József tolmácsolta a hallgatóság köszönetét. Másnap a Cionista Szövetség meghívására a *Herzl*-teremben a zsidóság aktuális problémáiról tartott nagyszabású előadást, melyet dr. *Miklós* Gyula, a M. C. Sz. elnöke, vezetett be. *Mossinsohn* meglátogatta a pesti zsidó gimnáziumot, ahol a tanári kar dr. *Goldberger* Salamon igazgatóval az élén szeretettel fogadta az illusztris vendéget. *Mossinsohn* nagy elismeréssel nyilatkozott a pesti hitközség e hatalmas intézményéről.

A MULT ÉS JÖVŐ KAMARAESTJE, mely március 14-én folyt le, ismét jelentős művészi állomás volt a kamaraesték sorában. Régi hiányt pótolta a *Gerő* György karmester vezetése alatt megalakult *Fischlovits*—*Hindels*—*Kaufmann* — *Österreicher* — *Silbermann* — *Schwarz* — *Taschlitzky*—*Weiss* D.—*Weiss* F. zsidó vokálegyüttes, melyet ez alkalommal történt bemutatkozása után, bizonyára még sokszor lesz alkalmunk hallani. A nagy művészi felkészültséggel és fegyellemmel előadott dalok közül a „Gebet“ c. tragikus és „Der Rebbe tanzt“ c. vidám kompozi-

FRÄNKEL orth. kóser gyönyörűen berendezett
ÉTTERME

megnyílt Budapest, VII., Károly király út 3/a. Alkalmi vacsorák, lakodalmak és bankettek legalkalmasabb helye. Polgári árak.

Orth. כשר

Csokoládé, Cacao, Cukorka és Dessertek

Weisz Mór

a budapesti aut. orth. rabbiságának felügyelete alatt VII., Dob u. 22

R e n d k i v ü l i k e d v e z ő a l k a l o m
perzsaszőnyegek, antikbutorok
és műtárgyak vásárlására

Hosszulejratu terhes üzletbérszerződésünk hatálytalanítása végett háztulajdonosainkkal perben állunk! Hogy perünk eldőltségig is kötelezettségeinknek eleget teheszünk, ezért árainkat tetemesen leszállítottuk.

ANTIKART R. T. Dob- és Kazinczy-utca sarkán

PALESZTINÁBA

mindig csak a COSULICH LINE és a LLOYD TRIESTINO modern óriáshajóin!

100 ÉV TAPASZTALATA

SZIGORÚAN RITUÁLIS, VÁLASZTÉKOS, FINOM ELLÁTÁS, FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

AZ OLCSÓ HARMADIK OSZTÁLYON IS ELHELYEZÉS KÉTÁGYAS KABINOKBAN

AZ ÚTLEVÉL ÉS A VIZUM BESZERZÉSÉNÉL MINDEN ÚTBAIGAZÍTÁSSAL ELLÁTJUK

A TELAVIVI VÁSÁRRA ÁPRILIS—MÁJUSBAN OLCSÓ TÁRSASUTAZÁSOK VEZETÉSSEL

COSULICH LINE és LLOYD TRIESTINO, BUDAPEST, VII., THÖKÖLY-ÚT 2 (Tel. 314—13)

A TELAVIVI VÁSÁR MAGYARORSZÁGI KÉPVISELETE: M.C.Sz. BUDAPEST, Andrássy-út 67

ciókat emeljük ki. *Ligeti József* balettmester zsidó tánc-kompozíciókat mutatott be. A Jeruzsálem pusztulása feletti szomorúságot egész mélységében ábrázolta a földön ülve chacoszt mondó zsidó alakjában s ugyancsak komoly művészi értékű volt a „Három nemzedék“ c. tánckompozíció; egy szentföldi dal melódiájára mutatta be a chasszid átváltozását asszimiláns és végül chaluc zsidóvá. Az est illusztris vendége *Mermelstein Farkas* kassai főkántor volt, kit a kassai rádióban való fellépéséből Budapesten is sokan ismernek. Iskolázott, szép hangja, izléses és művészi önuralommal kidolgozott előadása megérdemelt nagy sikert arattak. Ugyancsak finomság jellemezte az előadóművészet terén még új, de már is feltűnő *Szenes Erzsébet* szavaltatát az „Énekek éneké“-ből és *Békési Géza* zsidó gordonkaszámaival. Megnyitót mondott *dr. Patai József*. „A zsidó tánc“ címen *Rothauser Erzsébet* mozdulatművész-tanárnő mondott kedves közvetlenségű előadást.

A BUDAI HITKÖZSÉG Zsigmond-utcai templomában próbát énekelt *Weisz Henrik* gödöllői főkántor, aki zenei tudásával, előimádkozói áhítatával és a régi zsidó melódiák kitűnő ismeretével igen nagy sikert aratott.

A KOMÁROMI ZSIDÓ HITKÖZSÉG kultúrbizottsága nagyszabású kultúrprogramot valósít meg, melynek során a kéthetenként tartandó kultúrelőadásokat rendszeresítette. Ezen ciklus keretében *dr. Krausz Artúr* elnök, *dr. Raab Mihály* ügyvéd, *Fried Jenő*, *Telkes Mihály* ig. tanító és *Kun Samu* tanár tartottak igen magas színvonalú előadásokat. *Kun Samu* nagyszerű előadásában kifejtette, hogy a profán tudomány a hitet pótolni nem képes; a mindenség okát, célját, kezdetét és végét meg nem határozhatja. Csak a hit és tudomány egybefonódásából alakulhat ki az a harmónikus világnézet, az az élethölceselet, amely egyéni létünk és az univerzum viszonyára, erkölcsi tökéletességében felemelő megnyugtató választ tud adni.

A LÉVAI CHEVRA KADISA elnökévé újból *Schulcz Ignác* nyomdatulajdonost választotta meg, aki másfél évtizedes működésében a maradandó alkotások egész sorozatával (a Szentegylet szertartási termével, a temető mintaszerű gondozásával, a Szeretetház példás vezetésével) a zsidó micvómunka körül elévülhetetlen érdemeket szerzett. A szegények szívbéli támogatásán kívül, *Rosenfeld Izidor* rabbi közreműködésével, eredményes sikerrel gondoskodik *Schulcz Ignác* — a hívők lelkes szolidaritásában — az ifjúság vallásos neveléséről s a Talmud-Tóra továbbképző munkájáról is.

HALÁLOZÁS.

Schwarz Lipót 84 éves korában Siklóson elhunyt. *Kollin Izsóné* apját gyászolja benne.

Özv. Katonáné Pécsen, 70 éves korában meghalt. Megboldogulthán *Bokor Ede* fivére, *Steiner Simonné* leánya és számos unokája gyászolja.

A SÍROK ÁPOLÁSA úgy a régi kerepesi-úti, mint az új központi izr. temetőben április második felében veszi kezdetét. Befizetések a Pesti Chevra Kadisa székházában, VII., Erzsébet-körút 26. szám alatt már most eszközölhető.

KÖZGAZDASÁG

HALÁSZ MANÓ. A Magyar Általános Takarékpénztár igazgatósága *Halász Manó* kormányfőtanácsost, az intézet igazgatóját helyettes vezérigazgatójává nevezte ki. A magyarországi pénzügyi és gazdasági élet a legnagyobb szeretettel üdvözölte ez alkalomból *Halász Manót*, akit közel öt évtized lelkes munkája fűz a Magyar Általános Takarékpénztárhoz, mely intézetet naggyá és hatalmassá segített emelni. *Halász Manó* talpig férfi, az igazi emberbarát és az ideális magyar zsidó típusa. A magyar zsidóság minden

munkájának aktív részese és ahol segíteni, áldozni kellett, Halász Manót mindig az első sorban lehetett látni. A magyar zsidó közélet meleg szeretettel üdvözli Halász Manót, az igazi jó zsidót, a nemesszívű embert, aki a felekezeti vezérkarában a legnagyobb megbecsülésnek és szeretetnek örvend.

A MAGYAR ÁLTALÁNOS TAKARÉKPÉNZTÁR RT. Horváth Lipót dr. elnök-vezérigazgató elnöklete alatt tartotta 52. rendes közgyűlését. A közgyűlés megállapította, hogy az 1933. üzletév tiszta nyeresége 509.447.83 pengő, miután már mérlegen belül a nyugdíjalapba körülbelül 150.000 pengőt utaltak és 351.738.10 pengőt leírásokra fordítottak. Az értékpapírtárcából a rendeletnek megfelelő leírásokat — számos esetben a rendelkezéseken túlmenő mértékben — végeztek. A közgyűlés elhatározta, hogy a tiszta nyereségből, úgy mint tavaly, 100.000 pengőt a tartalékalap növelésére fordítanak, miáltal az 13.750.000 pengőre, az intézet összes saját tőkéi pedig 33.750.000 pengőre növekednek.

A GSCHWINDT-FÉLE SZESZ-, ÉLESZTÓ-, LIKÓR-ÉS RUMGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG március 3-án megtartott rendes évi közgyűlése az 1933. évre részvényenként 6 pengő osztalék kifizetését határozta el. A szelvények március 5-től kezdve kerülnek beváltásra a részvénytársaság központi irodájában (IX., Ipar-utca 17) és a Pesti Magyar Kereskedelmi Banknál.

A MEZŐGAZDASÁGI IPAR RT. az elmúlt esztendő-ről 570.576 pengő netto nyereséget mutat ki, vagyis 212.000 pengővel többet, mint az előző üzletévben.

ANGOL-MAGYAR BANK RT. igazgatósága megállapította az 1933-as mérlegét, mely *jelentékeny rendkívüli leírások után 1,143.618.11 P tiszta nyereséget* tüntet fel (az előző évi 1,525.017.69 P-vel szemben).

EGY FÉLMILLIÓ PENGŐ KÉSZPÉNZ. A 32. m. kir. osztálysorsjátékban minden második sorsjegy nyer és a lehető legnagyobb nyeremény egy sorsjeggyel 500.000 pengő. A jutalom 300.000 pengő, a főnyeremény 200.000 pengő. Összesen 42.000 nyeremény közel 8 millió aranypengő összegben kerül kisorsolásra és fizettetik ki készpénzben. A nagy érdeklődésre való tekintettel a megrendeléseket nem tanácsos halasztani. Mindenki anyagi viszonyaihoz mérten vehet részt a játékban, mert egész sorsjegyen kívül, mely 24 pengőbe kerül, fél 12 pengőért, negyed 6 pengőért, nyolcad 3 pengőért kapható az összes főárusítóknál. A húzások április 14-én kezdődnek.

Szemüvegek, látésvégek, hőmérők. Díjtalan szemüvegvizsgálat. Új és használt fényképezőgépek. Amatőr felvételek szakszertű kidolgozása.

HEIDEN JENŐ
OPTIKA ÉS FOTÓ
Budapest, VI., Teréz-körút 8.
Szombaton zárva

Nagy raktárkészletemnek

még 3-ad részét sem bírom új helyiségemben elhelyezni ezért

még idejekorán

szép és olcsó sirkövet csak

Löwy-nél Budán II. Fő-utca 88. szám (Pálffy-tér mellett) Telefon: 51-5-81

Pollák Sarolta
kozmetikus

Andrássy-út 32. I. emelet. Telefon: 157-98

Szépségápolás

Villanyos szőrtelenítés. Szemölcsirtás. Quartz.

„Miracle“

hajeltávolító szétküldése utasítással. „Miracle“ szépségápolószerek. (Kérjen prospektust) 25 éves működés.

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragó-mostorok sirkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Telefon 34-9-95 Dob ucca sarok

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz

szállítva is * Lakodalmakat vállal elsőrendű

kivitelben * Elsőrendű fajborok * Tel. 23.8-43

Budapest, VI., Révay ucca 4/B

Borák

Asztali bor	— .60	Vörös burgundi	1.—
Pecsenye bor	— .70	Tokaji édes szamorodni	1.40
Furmint	— .80	Száraz szamorodni	1.20
Édes rajnai rizling	1.—	Szilvórium 54%	3.60

Kivánatra házhoz is szállítom

Sirkövek Budán, Margittánál

I., Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
a rarkasréti zsidó temető mellett
Telefon: Aut. 57-2-59

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár-út 34

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmidek Géza

Kuffler-étterem

Vilmos császár-út 39 Hajós-utca sarok
Telefonszám: 16-7-57 Fennáll 1903 óta

Menürendszer, mérsékelt árak
Ebéd házhoz szállítás
Péntek esti vacsorák

F. FÜRTH MARGIT

„KERESZTÚTON“

Ára 2.— pengő. Kapható a Mult és Jövő kiadóhivatalában.

SIREMLÉKEK

legolcsóbb áron

EICHBAUM MÓR KÖFARAGÓMESTER
SIRKÖRAKTÁRÁBAN

V., Rudolf tór 3. (Pozsonyi út 1-3. sz. melletti ház)

Tábla- és tükörüveg
nagykereskedés

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29

Telefon: Aut.

101-12, 101-13

GROSZ LIPÓT

uriszabó termei

B U D A P E S T

VI., Vilmos császár-út 17. sz.

Telefon: Automata 10-7-73

Raktáron csakis elsőrendű angol szöveteket tart * Szabása a divatnak teljesen megfelelő * Kiállítása elsőrendű, a legkényesebb ízlést is kielégíti * Árai rendkívül mérsékelték Fazonmunkát készséggel vállal

Egy próbarendelés meggyőzi arról, hogy kevés pénzért rendkívül jól kap

Hangszerek, zongorák

részletre is legolcsóbban

REMÉNYINÉL

VI., Király-utca 58

«MODERN SZINES ÉS FEHÉRBUTOROK»

(konyha, előszoba és leányszoba berendezések)

nagy választékban, kedvező fizetési feltételekkel rendelés szerint is

WERBNER asztalosmesternél

VIII., Bérkocsis-utca 31 és VIII., Baross-utca 9

ALAPITTATOTT 1906 * TELEFON 45-0-86

Jó munkáért ezüstéremmel kitüntetve

TÖRÖK A. ÉS TÁRSA

BANKHÁZ R.-T.

BUDAPEST, IV., SZERVITA-TÉR 3

a m. kir. osztálysorsjáték főárusítói.

Kisérelje meg szerencséjét és vásároljon osztálysorsjegyet TÖRÖKNÉL

Elérhető legnagyobb nyeremény

500.000 PENGŐ

NYEREMÉNYHUZÁS

ÁPRILIS HÓ 14-ÉN ÉS 17-ÉN

Az I. oszt. sorsjegyárak:

Egész sorsjegy :
P 24.—

Fél sorsjegy :
P 12.—

Negyed sorsjegy :
P 6.—

KOLLER, MŰSZAKI IRODA CSILLÁRGYÁR

VILLAMOS- ÉS GÁZBERENDEZÉSEK,
FÉMÁRUGYÁRTÁS, VILLAMOS MOTOROK ÉS VENTILÁTOROK. VÉTEL, ELADÁS ÉS CSERE. ÁTALAKÍTÁSOK

BUDAPEST, VIII., DOBOZI-U. 15. TELEFON: 31-2-37

Alfred Piccaver
KALAND A LIDÓN

Sinclair Lewis világhírű regénye
ARROWSMITH

A RETTEGÉS VÁROSA

Irene Dunne

HA ÉN SZABAD VOLNÉK

A CITY

FILMSZINHÁZ
legközelebbi műsorai

Templomi
hímzéseket

készít művészi kivitelben, régi
hímzéseknek átdolgozását
elvégeztetjük olcsó árak mellett

HERZ EMMA
ARANYHÍMZŐ MŰTERME

Budapest, IV.,
Kossuth Lajos-utca 3.
Telefon: Aut. 856-32

Mátrafüreden

orthodox kóser étkezdémet és penziómat május hóban a Pápay mérnök-féle villában (Róth-villa mellett) megnyitom. Teljesen pormentes, a fenyves közvetlen közelében.

Külön gyermekpenzió leányom szigorú felügyelete mellett, torna és kirándulások, a kitűnő Mátra-levegő különösen vézna gyermekek hizását nagyon elősegíti.

Korlátolt számú kényelmes szobák felett rendelkezem. Szobafoglalás már most ajánlatos. Étkezdém reklámja a kitűnő házikoszt. Számos elismerő levél. Prospektust díjtalanul küldök.

Ifj. Klein Sámuel
orth. étkezde
Gyöngyös-Mátrafüred

A két Széder estére és az egész ünnepekre olcsón, jól és ízletesen étkezni csak a

orth. **כשר** házi étkezdéjében

HOLLÄNDER-féle

VII., Rombach-utca 16. I. em. 1

lehet. Kosztot kívánatra házhoz szállítjuk

SIRKÖVEK

a legolcsóbb árban kaphatók

TELEFON: 41-4-92

BOROS ÉS KOHN sirkőraktárában
Budapest, VII., Károly-körút 17. Orczy-ház

BUDAPEST, V., FALK MIKSA U. 3

TELEFON: 12-5-84

Flóktüzlet: VI., Teréz körút 24/a

TELEFON: 17-1-94

TELEFONRENDELÉSEKET HÁZHOZ SZÁLLÍTUNK
ÁLLANDÓAN FRISS PÖRKÖLÉSŰ KÁVÉK.

A sirok ápolása

úgy a régi kerepesi-úti, mint az új központi izraelita temetőben **április hó második felében veszi kezdetét.** Befizetések a **Pesti Chevra Kadisa** székházában, VII., Erzsébet-körút 26. sz. alatt **már most** eszközölhetők, esetleg ugyanoda postán is beküldhetők.

SIRKÖVEK

a legolcsóbb árban kaphatók מצבות

ADLER J. sirkőraktárában

VII., Károly-körút 7. Tel.: J. 36-4-20 Szombaton és
ünnepnap zárva